

ULLENSAKER
KOMMUNE

Språk-, lese- og skriveopplæringsplan

Revidert februar 2018

**HANDLINGSPLAN FOR SPRÅKSTIMULERING,
LESE- OG SKRIVEOPPLÆRING
I BARNEHAGER OG SKOLER
2018-2022**

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
Planens mål og intensjon	7
1.1 Presisering av mål	7
1.2 Intensjoner og gjennomføring	7
2 Innledning	8
3 Barnehagene i Ullensaker	10
3.1 Språkstimulering i barnehagene i Ullensaker	10
3.2 Lekens betydning for en god språkutvikling	10
3.3 Flerspråklighet i barnehagen	11
3.3.1 Flerspråklig språkutvikling	11
3.3.2 Morsmålets betydning	12
3.3.3 Kartlegging av flerspråklige barn	13
3.3.4 Anbefalt litteratur, flerspråklighet	15
3.4 Kjennetegn og aktiviteter for 1-3 åringen	17
3.4.1 Det grunnleggende systemet i språket 1-3 år	18
3.4.2 Kjennetegn på språklig utvikling 1-3 år	18
3.4.3 Aktiviteter som fremmer språklig bevissthet 1-3 år	18
3.4.4 Aktiviteter som fremmer begrepslæring 1-3 år	19
3.4.5 Aktiviteter som fremmer ordforrådet 1-3 år	19
3.4.6 Aktiviteter som fremmer kommunikasjon og samspill 1-3 år	19
3.5 Kjennetegn og aktiviteter for 3 – 5 åringen	20
3.5.1 Forbedring, stabilisering og ordforråd 3-5 år	21
3.5.2 Kjennetegn på språklig utvikling 3-5 år	21
3.5.3 Aktiviteter som fremmer språklig bevissthet 3-5 år	21
3.5.4 Aktiviteter som fremmer begrepslæring 3-5 år	22
3.5.5 Aktiviteter som fremmer ordforråd 3-5 år	22
3.5.6 Aktiviteter som fremmer kommunikasjon og samspill 3-5 år	22
3.6 Kjennetegn og aktiviteter for skolestarteren	23
3.6.1 Tekstutviklingsfasen, skolestarteren	24
3.6.2 Kjennetegn på tekstutviklingsfasen, skolestarteren	24
3.6.3 Aktiviteter som fremmer tekstutviklingsfasen, skolestarteren	25
3.6.4 Aktiviteter som fremmer begrepslæring, skolestarteren	25
3.6.5 Aktiviteter som fremmer ordforråd, skolestarteren	25
3.6.6 Aktiviteter som fremmer kommunikasjon og samspill, skolestarteren	26
3.6.7 Om skolestarteren	26
3.6.8 I Rammeplan(RP: 2017)	26
3.7 Læringsstrategier	28

Læringsstrategier for å fremme et godt språkmiljø i barnehagen	28
4 Skolene i Ullensaker	35
Tilpasset opplæring	35
4.1 Språkarbeid	35
4.1.1 Språkvikling.....	35
4.1.2 Begrepsarbeid	35
4.1.3 Systematisk begrepsundervisning	36
4.1.1 Flerspråklige elever	36
4.1.2 Språklig bevissthet.....	37
4.2 Lese.....	38
4.2.1 Leseutvikling	39
4.2.2 Fonologisk avkoding	40
4.2.3 Ortografisk avkoding	40
4.2.4 Fleksibel bruk av fonologisk og ortografisk avkoding.....	40
4.2.5 Bokstavinnlæring.....	40
4.2.6 Arbeid med lesestrategier, forkunnskap og lesemotivasjon.....	41
4.2.7 Lesestrategier	42
4.2.8 Opplæring i lesestrategier	42
4.2.9 Veiledet lesing	43
4.2.10 Repetert lesing	43
4.3 Skrive	45
4.3.1 Skriveutvikling	45
4.3.2 Skrivetrekanten	45
4.1.1 Skrivehjulet.....	46
4.3.3 Å arbeide med skrivestrategier	48
4.3.4 Tenkeskriving.....	48
4.3.5 Presentasjonsskriving	48
4.3.6 Samskriving.....	49
4.3.7 Innlæring av bokstaver	49
4.3.8 Skriftforming og skrifttype	49
4.4 Samarbeid mellom hjem og skole	50
4.4.1 Foreldremøter	50
4.4.2 Lese for barn og unge	50
5. Plan for 1.-10.trinn	51
5.1 1. trinn	52
5.1.1 Språk- og muntlige ferdigheter	52
5.1.2 Lesing.....	54
5.1.3 Skriving	58

5.2	2. trinn	60
5.2.1	Språk- og muntlige ferdigheter	60
5.2.2	Lesing	62
5.2.3	Skriving	67
5.3	3. trinn	70
5.3.1	Språk- og muntlige ferdigheter	70
5.3.2	Lesing	73
5.3.3	Skriving	78
5.4	4. trinn	80
5.4.1	Språk- og muntlige ferdigheter	80
5.4.2	Lesing	83
5.4.3	Skriving	89
5.5	5. – 7. trinn	92
5.5.1	Språk- og muntlige ferdigheter	92
5.5.2	Lesing	95
5.5.3	Skriving	100
5.6	8.-10.trinn	103
5.6.1	Språk- og muntlige ferdigheter	103
5.6.2	Lesing	106
5.6.3	Skriving	110
6	Tiltak for elever som strever med lesing	115
6.1	Begreper	115
6.2	Intensiv opplæring.....	116
6.2.1	Intensive lesekurs	116
6.2.2	Helhetslesing del 1: Støttet lesing av sammenhengende tekst	117
6.2.3	Helhetslesing del 2: Fra helhet til del – arbeid med språklige detaljer i en tekst	117
6.2.4	Helhetslesing del 3: tilbake til helhet	119
6.2.5	Lesekurs for 8.-10.trinn:	119
7	Anbefalt litteratur, skole	120
8	Litteraturliste, barnehage.....	127
9	Litteraturliste, skole.....	128
	Vedlegg til barnehage.....	131
1.	Tankekart.....	132
2.	Begrepskart	133
3.	Begrepshus	134
4.	Venndiagram/samskjema.....	135
5.	Opptrening av korrekt blyantgrep.....	136
6.	Språket i barnehagen	137

7.	Felles opplevelse	138
8.	Støttende språkstrategi.....	138
9.	Språkgrupper	139
10.	Bøker er viktige for å gi lystbetonte møter med språket	139
11.	Munnmotorisk trening	140
12.	Sang, rim og regler	141
13.	Bilder	141
14.	Konkreter	142
15.	Kims lek.....	142
16.	Skogen som arena for språklek	142
17.	Oppdagende skriving i barnehagen, bokstavlyd.	143
18.	Foreldresamarbeid – foreldresamtaler	143
19.	Hvordan kommer språkvanser til uttrykk i barnehagen.....	143
20.	Tidlig innsats i barnehagene i Ullensaker	144
	Vedlegg til skole.....	145
21.	Plan for innføring og bruk av lese- og læringsstrategier i alle fag.....	146
22.	Aktivere bakgrunnskunnskap/forkunnskap	147
23.	Tankekart.....	148
24.	Begrepskart	149
25.	Ordmeesteren	150
26.	Begrepshus	151
27.	Gjenfortelling/sammendrag.....	152
28.	Venndiagram/samskjema.....	153
29.	Nøkkelord	154
30.	VØL-skjema.....	155
31.	BISON-overblikk/BIO-blikk.....	156
32.	Kolonnenotat/rammenotat.....	157
33.	Tidslinje.....	158
34.	Ordbank	159
35.	Lesehuskeliste	160
36.	Sirkelen for undervisning og læring.....	161
37.	Knyttneveprøven, «- en neve full av ord»	162
38.	Opptrening av korrekt blyantgrep	163
39.	Leserøret	164
40.	Skriveramme – seksfelteren	165
41.	Skriveramme for argumenterende tekst og forslag til tekstbindere	166
42.	Intensive lesekurs	167
43.	Eksempel på informasjon til foresatte ved oppstart av intensive lesekurs	168

44.	Begrepssystemer	169
45.	Kartlegging av lese- og skriveutvikling.....	170
46.	Leseguiden (finnes også tilgjengelig på urdu, engelsk og polsk)	172
47.	Oversikt og beskrivelse av ulike kartleggingsverktøy	175

Planens mål og intensjon

Planens mål:

Å kvalitetssikre språkstimulering og lese – og skriveopplæring i Ullensaker kommune, i tråd med de mål som rammeplanen og læreplanen setter.

1.1 Presisering av mål

Alle barn og unge i Ullensaker kommune skal:

- Kunne bruke muntlig og skriftlig språk funksjonelt
- Oppleve lese- og skriveglede
- Utvikle funksjonell lese- og skrivefærdighet i et livslangt perspektiv
- Få støtte i sin språk, lese- og skriveutvikling for å forbygge lese- og skrivevansker

Planens mål og intensjon er å styrke og utvikle det helhetlige lærings- og utdanningsløpet i barnehage og skole. Gjennom det helhetlige læringsløpet skal barna i både barnehage og skole utvikle sine språkferdigheter. For skolene er arbeidet med språk-, lese- og skriveferdigheter en del av den overordnede målsettingen om å øke læringsutbyttet for den enkelte elev i Ullensakerskolen¹.

Planen skal være et redskap for å kvalitetssikre språkstimulering og lese – og skriveopplæring i barnehage og skole. Mål, kartlegging og oppfølging er en sentral del av kvalitetssikringsarbeidet. På skolesiden vil måloppnåelse vurderes ut fra resultater på kartleggingsprøver fastsatt i Ullensakerskolens prøveplan².

1.2 Intensjoner og gjennomføring

Planen gir kommunale føringer om mål for språkstimulering, lese- og skriveopplæring i barnehager og skoler i Ullensaker kommune. Planen gjelder for alle aldersgrupper i barnehagen og alle trinnene i grunnskolen. Planen er forpliktende for alle som arbeider med læring og læringsutbytte i Ullensaker kommune. Dette betyr at enhver som arbeider med læring i Ullensaker kommune må sette seg inn i hele planen for senere å bruke den trinnvis. Planen gir føringer som gjør at man unngår tilfeldige faktorer i språk, skrive- og leseopplæringen, samtidig som ansatte i barnehager og skoler skal oppleve planen som hjelp til å kunne velge ulike arbeidsmåter som støttes av nyere forskning innen språk-, lese- og skriveopplæring.

Gjennomføring av planen forutsetter at det pedagogiske personalet i barnehage og skole:

- Har kunnskap om språkstimulering
- Har kunnskap om normal språk, lese- og skriveutvikling
- Har kunnskap om ulike metoder for styrking av språkforståelse
- Har kunnskap om ulike metoder for språk, lese- og skriveopplæring
- Har kunnskap om teorigrunnlaget for språk, lesing og skriving
- Er i stand til å bruke kunnskapene på en fleksibel måte

Gjennomføring av planen forutsetter at barnehagestyrere, skoleledere og skole- og barnehageeier:

- Bidrar til kontinuerlig kompetanseheving og oppfølging innenfor området
- Følger opp kartlegging og kartleggingsresultater, slik at tiltak settes inn
- Har engasjement for språk- og leseopplæringen og pedagogenes metoder og strategier

¹ Se Ullensaker kommunes planer for Ullensakerskolen: <https://www.ullensaker.kommune.no/virksomheter/skolene-i-ullensaker/infosider-skoler/laringsutbytte/#heading-h3-2>

² <https://www.ullensaker.kommune.no/siteassets/20-pdf-dokumenter/skole/proveplan-skolearet-2017-18.pdf>

2 Innledning

Handlingsplan for språkstimulering, lese- og skriveopplæring i barnehager og skoler i Ullensaker kommune har det helhetlige læringsløpet til barn og unge i fokus. Gjennom tiden i barnehagen legges grunnlaget for barnas utvikling og læring, og derfor er tidlig og god språkstimulering en viktig del av barnehagens innhold. Å skape et godt språkmiljø er et langsiktig arbeid som alltid vil være i utvikling. I et godt etablert språkmiljø i barnehagen har personalet kunnskap og tar bevisste valg rundt språkstimuleringen i barnehagehverdagen. De voksne i barnehagen må legge til rette for at alle får varierte og positive erfaringer med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som redskap for egne tanker og for å uttrykke egne meninger og følelser. Personalet har ansvar for å invitere alle barna med i språklige aktiviteter.

Språklig lek skjer like mye ute og inne. Å la pinner, kongler og annet natur- og gjenbruksmaterieell få nye roller er bra for fantasien og språket som brukes rundt denne type lek. Udefinert materiale bør derfor være lett tilgjengelig for alle barna, både ute og inne. Personalets aktive deltagelse er viktig for utviklingen av barnas språk, og gjør at man også kan oppdage eventuelle vansker på et tidlig tidspunkt. Alle barn har rett til et godt språkmiljø, uansett funksjonsnivå. Personalet i barnehagen tilrettelegger for hvert enkelt barn, slik at alle barn opplever mestring og utvikling (Udir 2013). Bruk av det muntlige språket er en viktig forutsetning for senere utvikling av skriftspråklige ferdigheter, og det er derfor essensielt for barnehagebarn å utvikle et godt og funksjonelt muntlig språk.

Når barna tar steget videre fra barnehage til skole fortsetter arbeidet med å videreutvikle språket og de språklige ferdighetene. Gjennom varierte aktiviteter og språkstimulerende arbeid bygger skolen videre på barnehagens arbeid. Gode språkferdigheter er avgjørende for å mestre både skolehverdagen og livet utenfor skolen.

En forutsetning for livslang læring, og for å kunne delta aktivt i samfunnslivet på en kritisk og reflektert måte er også å kunne lese både på papir og digitalt, og å utvikle funksjonelle skriveferdigheter. Lesing og skriving er grunnleggende ferdigheter som i følge Kunnskapsløftet³ skal integreres i opplæringen i alle fag. Alle lærere er dermed lese- og skrivefaglige med ansvar for lesing og skriving i sine fag.

I rammeverket for grunnleggende ferdigheter (Udir) blir lesing definert på følgende måte:

Å lese er å kunne skape mening ut fra tekst. Å lese handler om å kunne forstå, bruke, reflektere over og engasjere seg i innholdet i tekster. Tekster inkluderer alt som kan leses i ulike medier, ikke bare ord, men også illustrasjoner, symboler eller andre uttrykksmåter.

Kunnskap om hva som kjennetegner ulike typer tekster og deres funksjon, er en viktig del av lesing. Den grunnleggende leseopplæringen innebærer å mestre lesing av papirtekster og skjermbaserte tekster med konsentrasjon, utholdenhet, flyt og sammenheng.

I opplæringen blir den funksjonelle leseferdigheten utviklet videre gjennom kunnskap om og erfaring med ulike tekster i de enkelte fagene. Dette innebærer å kunne orientere seg i et tekstmangfold og forholde seg kritisk til ulike typer informasjon i stadig mer komplekse lesesituasjoner. (Rammeverk for grunnleggende ferdigheter, Utdanningsdirektoratet, rev. nov 2017)

³ <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/>
<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottemateriell-til-rammeplanen/sprak-i-barnehagen--mye-mer-enn-bare-prat/1.-sprakstimulering/sprakmiljo-og-barnas-sprak/>

Denne helhetlige handlingsplanen for Ullensaker kommune støtter seg til Utdanningsdirektoratets reviderte rammeverk for grunnleggende ferdigheter i lesing. Disse ble revidert i forbindelse med fagfornyelsen i Kunnskapsløftet, og vedtatt av Kunnskapsdepartementet i november 2017.

Nivåene i lesing som grunnleggende ferdighet:

- **Forberede, utføre og bearbeide:** Innebærer å ta i bruk ulike strategier for å forstå tekster av stadig større vanskegrad. Dette forutsetter avkodingsferdigheter.
- **Finne:** Innebærer å finne fram til informasjon som eksplisitt eller implisitt er uttrykt i tekster.
- **Tolke og sammenholde:** Innebærer å kunne trekke slutninger på bakgrunn av innholdet i én eller flere tekster.
- **Reflektere og vurdere:** Innebærer å forhold seg selvstendig til tekster. Dette spenner fra å kommentere innholdet i tekster med utgangspunkt i egne meninger til å forholde seg kritisk til en tekst som en helhet og begrunne egne synspunkter, analyser og vurderinger.

I arbeidet med å utvikle elevenes leseferdigheter bør læreren fokusere på fire komponenter. Det handler om å utvikle elevenes:

- Språklige ferdigheter
- Kodingsferdigheter
- Strategiske ferdigheter
- Engasjement for lesing

Å kunne skrive vil si å kunne ytre seg forståelig og på en hensiktsmessig måte om ulike emner og å kommunisere med andre. Skrivning er også et redskap for å utvikle egne tanker og egen læring. For å kunne skrive forståelig og hensiktsmessig må ulike delferdigheter utvikles og samordnes. Dette innebærer å være i stand til å planlegge, utforme og bearbeide tekster som er tilpasset innholdet og formålet med skrivingen. Den første skriveopplæringen innebærer å utvikle rettskriving, legge grunnlaget for en funksjonell håndskrift og tastaturbruk, samt å kunne planlegge og skrive enkle, oversiktlige tekster for ulike formål. Den videre utviklingen av funksjonell skriving henger tett sammen med den faglige utviklingen. Skrivning er et redskap for læring i alle fag, og gjennom å utvikle skriveferdigheten blir faglige ferdigheter utviklet. Parallelt med den faglige progresjonen blir stadig mer avanserte og fagspesifikke skriveferdigheter utviklet, slik at form og innhold i teksten blir tilpasset formålet med skrivingen. (Rammeverk for grunnleggende ferdigheter, Utdanningsdirektoratet, 2012)

I enkelte fag er kompetansemålene endret i 2013 for å tydeliggjøre de grunnleggende ferdighetene i fagene og for å synliggjøre progresjonen i ferdighetene gjennom hele opplæringsløpet, slik at en kan legge bedre til rette for systematisk arbeid med utvikling av elevenes grunnleggende ferdigheter.

I Kunnskapsløftet fremheves vekselvirkningen mellom lesing og skriving. «*Lesing og skriving er parallelle prosesser i den enkeltes læringsløp*». (LK06 s. 42). Det vil si at eleven utvikler seg som leser ved å skrive. For eksempel kan det å skrive enkle notater og logg underveis i lesingen utvide leseforståelsen. Elevene utvikler seg også som skrivere ved å lese. I møte med litteratur får de modeller til egne tekster. All type tekster gir mønster for egen skriving.

Å avsette tid til å samtale med elevene om læring, få elevene til å sette ord på hva de mener fører til læring og la elevene lytte til andres refleksjoner om læring, er viktig for å utvikle elevenes metakognisjon. Med elever som er metakognitive menes elever som: vet hva de skal lære, vet hva de forstår, vet hva de ikke forstår og vet hva de skal gjøre for å forstå.

3 Barnehagene i Ullensaker

3.1 Språkstimulering i barnehagene i Ullensaker

Tidlig og god språkutvikling er en viktig del av barnehagens innhold. Småbarnsalderen er den grunnleggende perioden for utvikling av språk.

Personalets kompetanse er viktig for at barn skal ha et godt språkmiljø i barnehagen. Voksne som er bevisst sin rolle i språkarbeidet rundt barn, som ser at barns initiativ, samhandling gjennom kroppsspråk og lek med lyder er barnets måte å nærme seg andre mennesker på. At ansatte oppfatter og bekrefter barns uttrykk og samtidig setter ord på deres inntrykk og opplevelser, er av avgjørende betydning for videre utvikling av talespråket.

Barnehagen skal sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringer med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker, følelser og behov. Alle barn må få erfare og delta i et rikt og variert språkmiljø i barnehagen.

En god språkutvikling er viktig for barns medvirkning både på kort og lang sikt. Evnen til å bruke språket er avgjørende for hvordan barn kan kommunisere med andre barn og voksne. På lengre sikt er språkutviklingen en forutsetning for å kunne medvirke i et moderne demokrati og et kunnskaps- og utdanningssamfunn. Den grunnleggende utviklingen skjer i barnehagen.

Progresjon i barnehagen innebærer at alle barna skal utvikle seg, lære og oppleve fremgang. Arbeidet med språkutvikling i barnehagen skal være både systematiske tilrettelagte aktiviteter og naturlige daglige situasjoner. Språkutvikling handler om at barnet lærer hva det kan bruke språket til, samt å lære seg språkssystemet. Når barn bruker og tar del i språklig aktivitet med andre, lærer de begge disse sidene ved språket.

Flere barn har et annet morsmål enn norsk og lærer norsk som andrespråk i barnehagen. Et godt utviklet morsmål er en grunnleggende forutsetning for den språklige utviklingen, også når det gjelder skriftspråk og leseforståelse. Det er viktig at barna blir forstått og får mulighet til å uttrykke seg. Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig jobber aktivt med å fremme norskspråklige kompetanse.

3.2 Lekens betydning for en god språkutvikling

Barnehagen skal gi gode vilkår for lek, vennskap og egen kultur. Leken skal være en arena for barnas utvikling og læring, og for sosial og språklig samhandling. Barnehagen skal inspirere til og gi rom for ulike typer lek både ute og inne. Barnehagen skal bidra til at alle barn skal oppleve glede, humor, spenning og engasjement gjennom lek - alene og sammen med andre.

Barna lærer gradvis nye ord og deres betydning og tar dem opp i språket sitt. Barna lærer nye ord og får begrepsforståelse gjennom lek, ved å erfare og oppleve sammen med andre.

Førstehåndserfaringer gjør det enklere for barna å forstå ord, huske dem og ta dem i bruk i lek. Det er viktig at barn får flest mulig første- og andrehåndserfaringer i samspill og lek med andre barn og voksne. Barn må se, høre, røre og gjøre. Begreper som forankres i en konkret situasjon utvikler barnets begrepsforståelse.

Leken er barnas viktigste uttrykksform. I leken får barna brukt mange av sine ulike språk. Leken gir seg uttrykk fra barnas egne erfaringer og opplevelser og det er her de bearbeider uttrykkene sine. Videre utløser leken barnas naturlige spontanitet, nysgjerrighet og skapertrang.

Å mestre språket er viktig for å kunne delta og få innpass i leken. Jo mer avansert leken blir, og jo eldre barna blir, desto viktigere er barnets språkkompetanse. Gjennom språket oppstår en felles forståelse mellom barna og er en viktig forutsetning for å opprettholde samspillet mellom barna.

I regellek lærer barna å følge regler, ta tur og å bruke språket sitt. De lærer også tallbegrep (som for eksempel hvor mange, flere) samtidig som de lærer telling. I konstruksjonslek får barna utviklet sin romforståelse og sine konstruksjonsmessige og kreative ferdigheter, samt ulike begreper som størrelse, mål, farger og form og lignende. Annen lek som inngår i skriftspråkutviklingen er bokstavlek, rim og regler.

Rolleken har en spesiell funksjon i den forberedende leseopplæring og i skriftspråkutviklingen. I rolleleken skjer det et situasjonsavhengig språk, det vil si at språket må benyttes for å forstå meningen (Vedeler). Ettersom rollelek foregår i fantasien, må barna bruke en utvidet språkkode for at lekekameratene skal forstå og samhandle i leken; « Nå er jeg liksom prinsessen og du er bjørnen, og så sa Bjørnen ». Rolleleken stimulerer barna til å utvikle et litterært språk. (Vedeler).

3.3 Flerspråklighet i barnehagen

«Vi skal huske på at de tospråklige barna som begynner i barnehagen eller på skolen uten å kunne norsk, faktisk er fratatt et kommunikasjonsmiddel det har brukt flere år på å tilegne seg.»(Sandvik & Spurkland, 2012 s. 45)

Barns språktilegnelse i den tidligste utviklingen er relativt lik uavhengig om det snakkes ett eller flere språk rundt barnet. På verdensbasis er det mer naturlig å være flerspråklig enn enspråklig, og det er vanlig at flere språk brukes, både innad i familien og i samfunnet rundt. Det er en myte at språkutviklingen hos flerspråklige barn går langsommere enn hos enspråklige. Barn tilegner seg fonologi og grammatikk i samme takt, men det kan være mulig at flerspråklige bruker lengre tid på ordforrådet ettersom de skal lære to ord for hvert begrep. Det er derfor viktig med god innputt på alle språk et barn skal lære, både hjemme og i barnehagen. (Bjerkan, Monsrud & Thurmann-Moe, 2013)

Barn som skal tilegne seg et nytt språk trenger hjelp til å bli bevisst egen språktilegnelse. Dette gjelder særlig de som strever litt med forståelse, uttale og bruk, og ikke minst barn med annet morsmål enn norsk som i tillegg starter sent i barnehagen før skolestart. De trenger også hjelp til å bli interessert i ord for å få utvidet ordforrådet sitt. Det må gis mulighet for å møte et ord mange ganger og i så varierte kontekster som mulig. Det er på denne måten de blir oppmerksomme på kombinasjonsmuligheter og betydninger.

3.3.1 Flerspråklig språkutvikling

Sandvik & Spurkland (2012) poengterer hvor viktig det er med gode holdninger og innsikt i hvordan pedagogen skal kommunisere med flerspråklige barn. Holdninger som at de «ikke har noe språk» må bort. Flerspråklige barn er ikke «språkløse» selv om de ikke sier noe på majoritetsspråket. Under er det noen sentrale begrepsavklaringer de beskriver og som barnehagen bør ha kjennskap til når de arbeider med flerspråklige barn.

- **Førstespråket:** Det er det første språket et barn møter etter fødselen, og mange vil kalle det morsmål. Det finnes ulike definisjoner på hva morsmål egentlig er. Vanlig er det at morsmål defineres som det språket et barn lærer først, det språket et barn forstår best eller det språket et barn identifiserer seg med. Men både fagfolk og språkbrukere selv bruker ordet ulikt. For noen er det lett å bestemme sitt morsmål, mens for andre er det vanskelig. Mange har hatt flere språk rundt seg da de ble født og vil mene at de har flere morsmål.
- **Andrespråket:** Er språket et barn lærer seg etter førstespråket. Det kan ta rundt to år å utvikle et godt andrespråk så mye at det kan snakkes flytende i «her og nå»-situasjoner. Men det kan ta fem til sju år før andrespråket kan brukes så godt at det blir et redskap for tenking, problemløsning og læring.
- **Majoritetsspråk:** Det språket som snakkes i storsamfunnet er majoritetsspråket og som regel også det *offisielle* språket i et land. Med offisielt menes det at myndighetene bruker språket som administrasjonsspråk. Noen land har flere offisielle majoritetsspråk som for eksempel Sveits, Belgia og Finland. Også i Norge har vi to offisielle språk: norsk og samisk
- **Minoritetsspråk:** Språk som snakkes av mindre grupper i samfunnet. I Norge er det i dag registrert mellom 150 og 200 ulike minoritetsspråk. De fleste av disse språkene er nokså "nyinnvandrede", men vi har også fire nasjonale minoritetsspråk i Norge: samisk, kvensk, romani og romanes.
- **Suksessivt tospråklige:** Barn lærer et nytt språk mens de allerede har et utviklet morsmål. For eksempel barn som flytter til Norge fra et annet land, og lærer seg norsk i barnehagen.
- **Simultant tospråklige:** Barn lærer to språk samtidig, for eksempel om foreldrene har ulike morsmål.
- **Språkblanding og kodeveksling:** Det betyr at barn kan blande ord fra forskjellige språk. De bruker de ordene de har og det er ikke uvanlig at de gjør det i en og samme setning. Det betyr ikke at barnet ikke klarer å skille mellom språkene, men bare at det i starten må låne ord fra det andre språket. Når et barn lærer seg andrespråket mer og mer vil det slutte med språkblanding. Mange mener at barn ganske raskt lærer seg å skille mellom sine språk, og at barn kan velge å bruke forskjellige språk i ulike settinger.
- **Den ikke-verbale periode:** Det er mange flerspråklige barn som har en ikke-verbal periode, som kan kalles «den tause perioden». Det er vanlig, spesielt med suksessivt tospråklige barn. Noen barn prøver ut det nye språket med en gang, mens de fleste lytter til språket en periode før de tar det i bruk. Det varierer fra barn til barn hvor lang den ikke-verbale perioden kan vare, og hos noen kan det gå helt opp til et halvt år før de begynner å utøve norsk muntlig. Det er viktig å respektere denne perioden og ikke presse for mye, men følg med på om språkforståelsen kommer på plass etterhvert. Mange flerspråklige barn forstår mer enn det de kan gi uttrykk for.

3.3.2 Morsmålets betydning

«Mitt språk er min hud» er et uttrykk som forfatter Antti Javala har brukt. Han var finsktalende da han kom til Sverige som innvandrere, og mener andre språk er som klesplagg. De kan passe mer eller mindre bra, men de kan byttes ut. Sin hud bytter man ikke ut. (Ladberg, 1999).

Det er omdiskutert i hvor stor grad førstespråket har innflytelse på tilegnelsen av andrespråket. Mange er enige i at personalet bør anbefale foreldrene å snakke morsmål med barnet sitt, og at et godt utviklet morsmål er et godt utgangspunkt for å lære et nytt språk. Barn lærer norsk lettere og utviklingen skjer parallelt på begge språkene slik at språkene støtter hverandre. Å ha ferdigheter på

morsmål vil også hjelpe et barn å snakke med sine foreldre og ivareta kontakten med familien og kulturen sin. (Gjervan, Andersen & Bleka, 2013)

Hvor ulike andrespråket og barnets førstespråk er, kan ha betydning når et barn skal lære norsk. Det kan være lettere å lære norsk for en som har et morsmål som tilhører samme språkfamilie. Norsk tilhører den germanske grenen av den indoeuropeiske språkfamilien, sammen med blant andre tysk, nederlandsk, islandsk, dansk og svensk. Ettersom disse språkene tilhører samme språkfamilie og har et felles opphav, har de flere likheter seg imellom.

Ved tilegnelsen av fonologien i et nytt språk ser det ut som førstespråket er den viktigste påvirkningskilden. Produksjonen av lydene i andrespråket skjer på grunnlag av bevegelsesmønstre som er innøvd i morsmålet. Lydene i andrespråket oppfattes «gjennom en morsmålssil». Når en person prater norsk er det mulig å høre hvilket språk en person har som morsmål, og det er et argument for at morsmålet har innflytelse på uttalen. (Bjerkan, Monsrud & Thurmann-Moe, 2013)

Uansett hvilket morsmål barnet har, vil personalet se individuelle forskjeller mht. hvor fort barn lærer seg norsk. Samarbeid med hjemmet er en viktig brikke i barnets språkutvikling, både på norsk og morsmål. Selv om barnehagen anbefaler foreldrene å snakke sitt morsmål med barnet, er det viktig å respektere foreldrenes ønske om hvilket språk de identifiserer seg med etter å ha bodd i Norge i mange år. For noen foreldre har norsk blitt en del av hverdagen, og det kan være vanskelig å fortsette å snakke sitt morsmål, spesielt når deres barn velger å svare på norsk. Personalet må da løfte fram at hvis foreldrene ønsker at deres barn skal snakke familiens morsmål videre i livet, også som voksen, så må foreldrene videreføre morsmålet sitt til sine barn.

I norske barnehager er det et mangfold av forskjellige språk. Bare i Ullensaker kommunes barnehager i 2017 finnes det nærmere 60 ulike språk som barn besitter. Det framheves i mange sammenhenger at Norge er blitt flerkulturelt, men det framheves ikke i like stor grad at Norge er blitt flerspråklig. I den nye Rammeplan for barnehagen (2017) står det at personalet skal

bidra til at språklig mangfold blir en berikelse for hele barnegruppen, støtte flerspråklige barn i å bruke sitt morsmål og samtidig aktivt fremme og utvikle barnas norsk/samiskspråklige kompetanse (s.24)

Derfor må personalet i barnehagen vite hvilke morsmål barna besitter, og bør ha gode rutiner på det når nye barn begynner i barnehagen. For eksempel ved å lage en liste over de aktuelle språkene de har på avdelingen/basen.

3.3.3 Kartlegging av flerspråklige barn

Ved noen tilfeller går språkutviklingen litt langsommere enn forventet og barnehagen må gjøre noen grep. Det er vanlig å bruke observasjon og noen kartleggingsverktøy for å sikre oppfølging av språkutviklingen hos enkelte barn. Når barnehagen skal vurdere hvilket verktøy de vil ta i bruk bør de på forhånd reflektere over hva formålet med kartleggingen er, og om det vil vise bredden i barnets språkkompetanse. Verktøyene tar som regel utgangspunkt i forventet språkutvikling på norsk. Det kan gi et skjevt bilde av barnets totale språklige kompetanse. Flerspråklige barns utvikling bør ses under ett. Det er hva barnet kan til sammen på de to-tre språkene som teller. Språklig kompetanse handler om noe mer enn å kunne uttrykke seg verbalt. Observasjoner personalet gjør av barnets kompetanse i lek, samspill og ulike aktiviteter kan gi vel så verdifull informasjon om barnets språklige og kommunikative kompetanser. (Gjervan, Andersen & Bleka, 2013)

Barnehagen må også se på hvor lenge barnet har vært i Norge og i norsk barnehage. Det finnes påstand om at barn lærer norsk bare de går i norsk barnehage. Giæver(2014) mener at den måten å tenke på legger ansvaret over på barna. Det er personalets ansvar å tilrettelegge for et godt språkmiljø og tilpasse det enkelte individ, slik at barnet blir mer og mer språklig aktiv i norsk.

Et spørsmål barnehagen kan stille seg når de skal kartlegge et barn er:

Har barnet gode forutsetninger for å utvikle sine ferdigheter på de områdene barnehagen observerer?

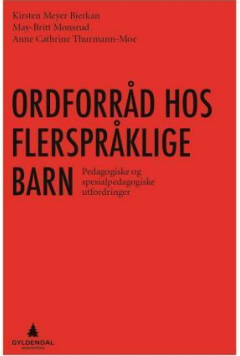
Det er avgjørende å ikke sammenligne kartleggingsresultatene med det som er forventet at etnisk norske barn på samme alder kan. Resultatene skal brukes til oppfølging og bedre tilrettelegging for at utviklingen går i riktig retning. Med andre ord: kartlegging og tiltak skal gå hånd i hånd.

Enkelte kartleggingsverktøy eller observasjonsmateriale inkluderer også kartleggingsskjema uten aldersmarkering som kan være hensiktsmessig ved kartlegging av flerspråklige barn. Som for eksempel TRAS (Tidlig Registrering Av Språkutvikling). Med TRAS følger det også en fagbok og en ideperm. Det anbefales på det sterkeste at personalet leser veiledningsheftet og/eller går på kurs før kartleggingsskjemaer fylles ut, uansett kartleggingsverktøy eller observasjonsmateriale de bruker.

Tett samarbeid med foreldre og tidlig innsats er viktig for å sikre at barn følger riktig vei i sin språkutvikling. Når barnehagen har gjort observasjoner og kartlegginger, samt satt i gang tiltak, og det likevel ikke skjer noen god utvikling hos barnet, kan det være på tide å kontakte PPT (Pedagogisk psykologisk tjeneste).

«Barn lærer best i situasjoner hvor de opplever trygghet og tillit, der omgivelsene er forutsigbare og forståelige, der leken står i sentrum for læring og der de får muligheter til gode mestringsopplevelser.» (Gjervan, Andersen & Bleka, 2013 s.131)

3.3.4 Anbefalt litteratur, flerspråklig

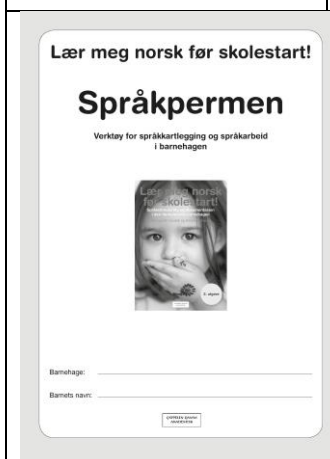
	Ordforråd hos flerspråklige barn Bjerkan, Monsrud, Thurmman-Moe, 2013 Hvilke utfordringer møter barn som skal lære norsk som andrespråk? - Har flerspråklige barn samme ordforråd på begge språk? - Hvordan kartlegge barn med norsk som andrespråk? - Hva kan være en god pedagogisk tilrettelegging for å styrke ordforrådet? Dette er noen av problemstillingene som blir drøftet i denne boken. Ordforrådet er sentralt for utvikling av språk og for lese- og skriveutvikling. Ikke minst gjelder dette for barn som vokser opp med flere språk parallelt. Boken er nyttig for studenter, lærere, spesialpedagoger og andre som jobber eller skal jobbe med flerspråklige barn.
	Se mangfold! Gjervan, Andersen & Bleka, 2013 Se mangfold! gir teoretiske og praktiske eksempler på hvordan mangfold kan komme til uttrykk, utforskes, skapes og samarbeides om i barnehagen. Boka er spesielt rettet mot førskolelærerstudenter og ansatte i barnehager, men bør også leses av lærere og andre som arbeider med mennesker. Å arbeide i barnehagen innebærer å forholde seg til mangfold i form av språk, kulturer, religioner og identiteter. Dette er utfordrende, men også berikende. Forfatterne presenterer alternative perspektiver på arbeid i barnehagen som kan hjelpe studenter og førskolelærere til å se hverdagen på nye måter. Her fremheves ulike språklige, kulturelle og religiøse uttrykk som ressurser i barne- og personalgruppen, og betydningen av foreldre som viktige samarbeidspartnere for barnehagen. Forfatterne problematiserer hvordan mennesker omtales i et flerkulturelt samfunn, og diskuterer hvordan personalet kan arbeide i et mangfoldig miljø ved å ha et bevisst forhold til holdninger og ved å utvide sine kunnskaper.
	Inkluderende språkfelleskap i barnehagen Giæver, 2014 For å skape gode arenaer for språkutvikling må barnehagene utvikle praksiser som gir alle barna mulighet til å delta. Et godt språkmiljø i barnehagen er tuftet på god ledelse og god organisering, slik at alle barna får mulighet til gjensidig påvirkning og gode dannelsesprosesser. Forfatteren diskuterer hvordan ansatte i barnehager, med utgangspunkt i barns interesser og opplevelsesverden, kan finne inkluderende måter å arbeide med språklæring på. Boken tar for seg teorier om språk og språkarbeid og knytter dem til dialoger, samhandling og lek i barnehagens dagligliv.
	Musikk og andrespråk. Små minoritetsbarns norsktilegnelse Kulset, 2015 En bok om hvordan og hvorfor musikk kan hjelpe minoritetsspråklige barn med å tilegne seg norsk, både lettere og raskere. Antall minoritetsspråklige barn i norske barnehager øker sterkt. Boka handler om hvordan musikk og språk er knyttet sammen, og hvordan musikk kan være et godt hjelpemiddel for den som skal lære seg et nytt språk. Forfatteren tar utgangspunkt i minoritetsspråklige barnehagebarn som er mellom tre og fem år. Disse barna har et etablert morsmål, men snakker ikke norsk når de starter i barnehagen. Norsk blir deres andrespråk. I løpet av barnehageårene skal de tilegne seg tilstrekkelig norsk til å starte på skolen som seksåringer. Forfatteren tar utgangspunkt i minoritetsspråklige barnehagebarn, men det hun skriver om har også overføringsverdi for eldre skolebarn.

Lær meg norsk før skolestart!

Sandvik & Spurkland, 2012

Barnehagen er svært viktig for barns utvikling av språklige ferdigheter, enten de har norsk eller et annet språk som morsmål. Men hvordan skaper man et godt språkmiljø i barnehagen - for alle barn? Denne boka presenterer en metode for språkstimulering og et kartleggingsverktøy til bruk i barnehagen. Gjennom tilrettelagte, språkstimulerende bokstunder får alle barna mulighet til å delta i samtalen, og de får et felles grunnlag for utforsking og lek. Ved å bruke kartleggingsverktøyet Språkpermen kan personalet få bedre innsikt i barnas språkutvikling og barnehagens språkmiljø. Verktøyet inkluderer barnas morsmål i tillegg til ferdigheter på norsk. Metode og verktøy er et resultat av prosjektet Lær meg norsk før skolestart! i Bydel Bjerke i Oslo. Lær meg norsk før skolestart! passer for studenter i førskolelærerutdanningen og for ansatte i barnehager. Den reviderte utgaven beskriver mer inngående hvordan man går fram for å starte opp med metoden og verktøyet, og sammenhengen mellom boka og Språkpermen er utdypet.

Lær meg norsk før skolestart! – Språkpermen

Sandvik & Spurkland, 2012

Språkpermen er et verktøy for kartlegging av språkutviklingen hos barn i barnehagealder. Verktøyet brukes i sammenheng med metoden som beskrives i boka Lær meg norsk før skolestart! Boka utgis separat. Språkpermen er utviklet på bakgrunn av en helhetsforståelse av hva det vil si å kunne bruke språket. Det består av et engangshefte med skjemaer som dekker områdene språkfunksjoner, samtale, lesestund, barnets fortellinger, lesing og skriving og morsmål. Personalet observerer og noterer i skjemaet på bakgrunn av veiledningen i verktøyet og i boka.

3.4 Kjennetegn og aktiviteter for 1-3 åringen

Les for barna

- Barnehagen skal bidra til at barna opplever spenning og glede ved høytlesning, fortelling, sang og samtale.

Samtaler

- Personalet skal invitere til ulike typer samtaler der barna får anledning til å fortelle, undre seg, reflektere og stille spørsmål.

Litteratur

- Barna skal ha tilgang til ulik litteratur.
- I barnehagen skal barna møte ulike språk, språkformer og dialekter gjennom rim, regler, sanger, litteratur og tekster fra samtid og fortid.

Voksenstøtte

- Personalet skal bidra til at barn leker med språk, symboler og tekst og stimulerer til språklig nysgjerrighet, bevissthet og utvikling.
- Støtte barnas initiativ når det gjelder å telle, sortere og lese.
- Oppmuntre barnet til å leke med lyd, rim, rytme og sang.

3.4.1 Det grunnleggende systemet i språket 1-3 år

Ordforråd	Barn lærer ord som er knyttet til de tingene og handlingene de har erfaring med i dagliglivet. Ordlæringen går sakte fra starten av, men fra ca. 1 ½ - 2 år har de fleste barn en intens ordlæring og ordproduksjon.
Ordbøying	Barna tar i bruk hovedreglene for bøying av ord. Unntakene læres senere, derfor er det normalt at de sier f. eks. syngte, brorer, gamlere, storere osv. Setninger: Barna setter sammen ord til korte setninger, 2-3 ord. Vanligvis kan de ikke ennå sette sammen flere setninger til en fortelling.
Uttale	Barna får på plass de fleste lydene. De lydene norske barn strever mest med er rulle-r, s-lyden, sj-lyden, kj lyden og tjukk l. Mange barn strever også med å uttale k og g. Disse lydene blir uttalt langt bak i munnen og det kan ta tid før barn kontrollerer denne delen av motorikken. Det er normalt at barnet erstatter disse lydene med t og d. Kopp blir topp og gutt blir dutt. Det er også normalt at barn utelater den ene konsonanten i konsonantgrupper: sol blir tol (eller dol), sko blir ko (eller go) I løpet av treårsalderen har barna tilegnet seg hovedtrekkene i førstespråket (morsmålet) sitt.

Hentet fra: Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen, 2.2 Faser i språkutviklingen. Kunnskapsdepartementet.

3.4.2 Kjennetegn på språklig utvikling 1-3 år

Barnet kan navnet på enkelte kroppsdeler og kan peke på dem
Barnet kan følge enkle instruksjoner som «kast ballen» eller «hent bamsen»
Barnet liker å lytte til en sang, regler eller en kort fortelling
Barnet lærer nye ord hele tiden
Barnet kan peke på bilder i en bok når de blir spurt
Barnet setter sammen 2 – 3 ord
Barnet stiller spørsmål med tonefall
Barnet bruker nei eller ikke i setninger
Barnet viser interesse for å leke sammen
Barnet henvender seg verbalt på eget initiativ
Barnet holder oppmerksomheten mot noe i en kort stund
Barnet ønsker å bruke språket aktivt

3.4.3 Aktiviteter som fremmer språklig bevissthet 1-3 år

Motta og tolke et budskap	Fokus på at barna lytter og gir respons i samspill med barn og voksne Bruke bøker med gjentakende mønster, la barna få fullføre setningene Gi barna gode erfaringer med tekst og bilde som inspirerer til samtale, undring, kunstneriske uttrykk og kunnskap Bruk av digitale verktøy
Lesing Lytteforståelse Leseinteresse	Rim, regler og sangleker brukes daglig både i spontane og planlagte aktiviteter Lytte til lyder og rytme i språk Leke med ord som rimer Leke med lyder, rytme og sang Bli kjent med bøker, sanger, media og bilder
Skriving Motivasjon Interesse	Få varierte erfaringer ved hjelp av rabling og tegning Begynne fokus på pinsettgrep Bruke ulike materiell når barna tegner og rabler

3.4.4 Aktiviteter som fremmer begrepslæring 1-3 år

Begreper Ord	Bruke progresjonsplaner i barnehagens språkarbeid Fokusord og begrepsinnlæring Benevning og gjentakelse av konkrete Snakke om og beskrive konkrete handlinger Bruke språkposer Bruke dagtavle Være gode og oppmerksomme språklige modeller, benevne ting som barnet er opptatt av
-------------------------	---

3.4.5 Aktiviteter som fremmer ordforrådet 1-3 år

Samtale Snakke med barn Fortelle historier	Samtale om bilder av nære og kjente ting Lese daglig for barna Tolke og gi respons på barnets signaler, verbale og non-verbale ytringer Tilrettelegge for aktiviteter og lek som stimulerer til bruk av språket Legge til rette for begynnende rollelek Repetere bøker slik at barna gjenkjenner innholdet Tilføre nye elementer i historier barna kjenner godt
---	---

3.4.6 Aktiviteter som fremmer kommunikasjon og samspill 1-3 år

Barn – barn Barn – voksen Verbal Kroppsspråk Mimikk	Gi barnet hjelp med lekespråket Varierte leke-aktiviteter Delta i rollelek sammen med barnet Bruke bevegelsessanger Være aktivt lyttende, respondere på barnas uttrykk og tale Samtaler om opplevelser, tanker og følelser Legge til rette for aktiviteter som skaper samspill mellom barn – barn og barn – voksen Fokus på hva barna viser oppmerksomhet mot og sette ord på dette Bruke konkrete som visuell støtte i formelle og uformelle hverdagssituasjoner Identifisere farger Telling og sortering Bruk non-verbalt språk for å forsterke det verbale uttrykket Øve på å vente på tur
--	---

3.5 Kjennetegn og aktiviteter for 3 – 5 åringen

Les for barna

- Barnehagen skal bidra til at barna opplever spenning og glede ved høytlesning, fortelling, sang og samtale.

Samtaler

- Personalet skal invitere til ulike typer samtaler der barna får anledning til å fortelle, undre seg, reflektere og stille spørsmål.

Litteratur

- Barna skal ha tilgang til ulik litteratur. I barnehagen skal barna møte ulike språk, språkformer og dialekter gjennom rim, regler, sanger, litteratur og tekster fra samtid og fortid.

Voksenstøtte

- Personalet skal bidra til at barn leker med språk, symboler og tekst og stimulerer til språklig nysgjerrighet, bevissthet og utvikling.
- Støtte barnas initiativ når det gjelder å telle, sortere og lese.
- Oppmuntre barnet til å leke med lyd, rim, rytme og sang.

3.5.1 Forbedring, stabilisering og ordforråd 3-5 år

Ordforråd	Ordforrådet vokser kraftig hos alle barn i denne perioden, men variasjonen er stor, avhengig av det språkmiljøet barna vokser opp i.
Ordbøying	Bøyningsmønstrene kommer på plass: sang, brødre, eldre, større etc.
Setninger og tekst	Barna setter ord sammen til korte setninger, fordi de nå i stadig større grad tar i bruk småord som og, så, for, når, hvis, at osv. En del barn begynner å kunne binde sammen flere setninger til en fortelling.
Utale	Lydene og konsonantgruppene kommer på plass, kanskje med unntak av s.

Hentet fra: Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen, 2.2 Faser i språkutviklingen, Kunnskapsdepartementet.

3.5.2 Kjennetegn på språklig utvikling 3-5 år

Bøyningsmønstre kommer på plass, setter sammen ord til korte setninger
Kan lydene og konsonantgruppene
Barna deltar i dialog
Barna er aktiv deltaker i samling og aktiviteter
Barnet holder på oppmerksomheten i en selvvalgt aktivitet over tid.
Barna lytter til de andre i leken og tolker lekesignaler
Barnet forstår uttrykk som inneholder preposisjoner
Barnet bruker spørreord og overbegreper
Barnet binder sammen setninger med og og men
Barnet lytter til andre i leken og tolker lekesignaler
Barnet bruker språket relevant i forhold til situasjoner
Barnet uttrykker følelser, ønsker og erfaringer
Barnet bruker språket til å løse konflikter
Barnet bruker språket til å skape positive samspill

3.5.3 Aktiviteter som fremmer språklig bevissthet 3-5 år

Språkets innhold Språkforståelse Fonologisk bevissthet	Være aktive i samtaler med barna Snakke om og beskrive konkrete handlinger Undre seg sammen med barna om det abstrakte Skape engasjement og interesse hos barna Oppmuntre barna til å fortelle Bruke konkrete (bilder og symboler) til å bygge opp om forståelsen til ord som blir brukt i samtale, sanger og eventyr Leke med ord som rimer Bruke digitalt verktøy sammen med barna
Lesing Lytteforståelse Leseinteresse	Rim, regler og sangleker brukes daglig både i spontane og planlagte aktiviteter Leke med lyder, rytme og sang Utvikle interesse for lesing Gå på bibliotek

Skriving Motivasjon Interesse Materiell som inviterer og inspirer til skriveaktiviteter	Motivere til å telle, sortere, lese, leke-skrive og til å diktere tekst Stimulere til bruk av språklige symboler som tall og bokstaver Utvikle interesse for skrijving Fokus på blyantgrep Digitale verktøy
--	---

3.5.4 Aktiviteter som fremmer begrepslæring 3-5 år

Begreper	Bruke progresjonsplaner i barnehagens språkarbeid Bruk spill og puslespill for å lære begreper Legge til rette for motorisk lek som fremmer begrepslæring Bruke spørreord i kommunikasjon med barna for å hjelpe de videre i sin refleksjon Bruke spørreord i tilrettelagte lesegrupper Sortere og bruke overbegrepene Lese daglig for barna, tilpass litteratur i forhold til barnas utgangspunkt og interesser
-----------------	--

3.5.5 Aktiviteter som fremmer ordforråd 3-5 år

Ord Preposisjoner	Snakke om og beskrive det man ikke ser Være gode og oppmerksomme språklige modeller, snakke om konkrete og abstrakte ting som barnet er opptatt av Systematisk arbeid med preposisjoner, «sett bilen bak hesten»
------------------------------------	---

3.5.6 Aktiviteter som fremmer kommunikasjon og samspill 3-5 år

Barn – barn Barn – Voksen Verbal Dialog over tid Kroppsspråk Snakke i gruppe	Delta og utvikle rolleleken sammen med barna Smågrupper Gi barna <i>replikker</i> i forhold til de sosiale arenaer som barna møter i hverdagen, for eksempel i butikken; « hvor mye koster denne?» Varierte leke-aktiviteter som fremmer allsidig lekekompetanse Bruke litteratur og konkrete som utgangspunkt for samtale om følelser få et begrepsapparat som setter ord på ulike typer følelser Oppmuntre barna til å snakke med andre Oppmuntre barna til å snakke for en gruppe Gi barna begreper som kan hjelpe de i å løse konflikter
---	---

3.6 Kjennetegn og aktiviteter for skolestarteren

Les for barna

- Barnehagen skal bidra til at barna opplever spenning og glede ved høytlesning, fortelling, sang og samtale.

Samtaler

- Personalet skal invitere til ulike typer samtaler der barna får anledning til å fortelle, undre seg, reflektere og stille spørsmål.

Litteratur

- Barna skal ha tilgang til ulik litteratur.
- I barnehagen skal barna møte ulike språk, språkformer og dialekter gjennom rim, regler, sanger, litteratur og tekster fra samtid og fortid.

Voksenstøtte

- Personalet skal bidra til at barn leker med språk, symboler og tekst og stimulerer til språklig nysgjerrighet, bevissthet og utvikling.
- Støtte barnas initiativ når det gjelder å telle, sortere og lese.
- Oppmuntre barnet til å leke med lyd, rim, rytme og sang.

3.6.1 Tekstutviklingsfasen, skolestarteren

Rundt seksårsalderen kan de fleste barn mestre å fortelle en historie i sammenheng uten at tilhøreren trenger å spørre eller ha vært tilstede for å forstå hva barnet mener eller komme videre i historien. I perioden fram mot niårsalderen får barn grep om fortellingen og om de grammatiske reglene, som gjelder for hvordan vi binder setninger sammen.

Hentet fra: Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen, 2.2 Faser i språkutviklingen, Kunnskapsdepartementet.

3.6.2 Kjennetegn på tekstutviklingsfasen, skolestarteren

- Barna deltar aktivt i dialog
- Barna viser interesse for lekeskriving
- Barna viser interesse for leke-lesing
- Barna er aktivt deltagende i tekstsaking
- Barna kan lytte til en fortelling og svare på spørsmål om fortellingen etterpå
- Barnet skriver navnet sitt
- Barna finner første lyd i ord
- Barna kan kategorisere ordene
- Barna forklarer hva ting er
- Barnet bruker begreper der det forteller om fortid eller fremtid
- Barnet bruker og forstår matematiske begreper som angir form, størrelse og antall
- Barna kan klappe stavelser
- Barna kan klappe rytmen i rim og regler
- Barna er aktive i rim-leker, finner ord som rimer
- Barna kan fortsatt ha problemer med bokstaven «r»

3.6.3 Aktiviteter som fremmer tekstutviklingsfasen, skolestarteren

Språkets innhold Språkets form Språkforståelse Fonologisk bevissthet	Skape tekster sammen med barna Bruke dato og rekkefølge på dager sammen med barna La barna være aktive i planlegging, gjennomføring og vurdering av ulike aktiviteter og prosjekter Legge til rette for engasjerte samtaler og fortellersituasjoner Bruke språkleker
Lesing Lytteforståelse Leseinteresse	La barna fantasere og fabulere ut fra bøker eller ting de er interessert i Leseretning Støtte initiativ til og leke-lese, lese Skape et miljø hvor det oppleves spenning og glede ved høytlesing/fortelling/teater Leke med ord som rimer Leke med lyder, rytme og sang
Skriving Motivasjon Interesse Materiell som inspirerer til skriveaktiviteter	Voksne og barn skriver sammen for å skape interesse Skriveretning Støtte initiativ til å sortere, lekse-skrive eller til å diktere tekst Bli kjent med skrift fra andre kulturer Bli kjent med små og store bokstaver Gjør barnet kjent med at ord kan bety flere ting Vektlegg et godt blyantgrep La barna lage tekster på pc og skrive ut Bruke internett aktivt

3.6.4 Aktiviteter som fremmer begrepslæring, skolestarteren

Begreper Benevning Plassering via adjektiver	Utforske og leke med tall og former Utforske og leke med form og mønster Sortere og sammenligne ulike typer; størrelser, former og mål Benevning av plassering via adjektiver Lage en plan for systematisk begrepsinnlæring Bruke språket korrekt og tydelig både i dagligtale og i forhold til bruk av matematiske begreper
---	---

3.6.5 Aktiviteter som fremmer ordforråd, skolestarteren

Utvide ordforrådet Forstå betydningen ord Et ord kan ha forskjellige betydninger	Skrive små og store bokstaver La barnet skrive navnet sitt selv Ha små og store bokstaver og tall synlig på avdelingen Bruke bokstavene lyder fremfor navn Leke hviskeleken Sammenligne hvordan ord rimer og ikke rimer Leke med ord ved å bytte ut lyder Leke med sammensatte ord Bevisstgjøre barnet på lyder
---	---

3.6.6 Aktiviteter som fremmer kommunikasjon og samspill, skolestarteren

Barn – barn	Legge til rette for samtaler, fabulere med barna
Barn – voksen	Skape engasjement og interesse hos barna
Verbal	Legge til rette for gode og varierte aktiviteter
Dialog over tid	Legge til rette for rollelek
Kroppsspråk	Legge til rette for sosialt samspill
Snakke i gruppe	Være forbilder til lytting, respons, kroppsspråk og talespråk
Konsentrasjon	
Selvoppfatning	

3.6.7 Om skolestarteren

Skolestarteren skal kunne mye når den begynner på skolen. Barndommen har en egenverdi, og barnehagen skal ha en helhetlig tilnærming til barnets utvikling (Rammeplan 2017). Skolestarteren skal ha utviklet sin evne til kommunikasjon, språk og tekst. Barnet har opplevd gode samhandlinger som støtter opp deres lyst til å leke, utforske, lære og mestre. Barnet har utviklet sin interesse for å forstå sammenhenger, utvide perspektiver og få innsikt i noe de lurte på (Rammeplan 2017).

3.6.8 I Rammeplan(RP: 2017)

Kommunikasjon, språk og tekst	Skal uttrykke sine følelser, tanker, meninger og erfaringer på ulike måter Bruke språk til å skape relasjoner, delta i lek Bruke språk til å løse konflikter Videreutvikle sin begrepsforståelse Bruke et variert ordforråd Leker, improviserer og eksperimenterer med rim, rytme og lyder Kjenne forskjellige eventyr Kunne forskjellige sanger Kunne fortelle historier, sanne og oppdiktete historier Kjenne forskjellige skriftspråkuttrykk, lekeskrift, tegning og bokstaver.
Omsorg, lek og læring	Vente på tur Dele med andre Være stille og lytte mens andre snakker Lære å følge regler i spill og lek Ta hensyn og bry seg om andre Hensiktsmessig stemmebruk Godta og være en i gruppa Godta andres valg, ønsker og meninger
Praktiske ferdigheter	Kle på og av seg – selvstendighet Erfaring med å pakke sekken, og ta ansvar for innholdet i den Klippe med saks. Holde blyant riktig (blyantgrep, vedlegg) Øvelse i å bruke lim, male osv. Rydde ting på plass etter seg Gjøre seg ferdig med aktiviteter/oppgaver Behandle bøker og utstyr på en respektfull måte

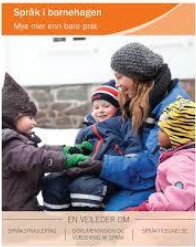
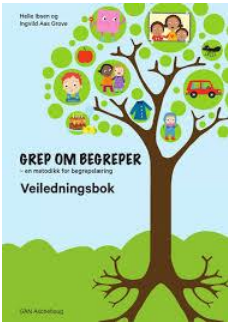
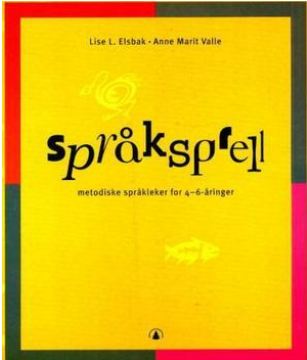
Antall, rom og form	Kunne rekketelle til 10 Ha klare begreper om tallmengder opp til 5 Utviklet forståelse for grunnleggende matematiske begreper Kunne uttrykke hvor mye, hvor mange og hvor stor Kunne sammenligne størrelser Kunne sortere
Etikk, religion og filosofi	Kjenne til de grunnleggende verdiene i kristen og humanistisk arv og tradisjon Kunne filosofere Kjenne til og forstå grunnleggende normer og verdier Forståelse for at det finnes mange ulike måter å forstå ting Utvikle respekt og forståelse for hverandre og forstå verdien av likheter og ulikheter.
Kropp, bevegelse, mat og helse	Oppdaget bevegelsesglede og mestring Være kjent med menneskekroppen og dens behov for gode vaner; bevegelse, variert kosthold og god hygiene Være i stand til å vurdere og mestre risikofylt lek Være trygg på seg selv og sin egen kropp og være kjent med sine egne følelser Sette grenser for sin egen kropp og andres grenser Vite hvor maten kommer fra, produksjon og veien fra mat til måltid Ha erfaring med utholdende aktiviteter, spent koordinasjon og balanse.
Kunst, kultur og kreativitet	Vite at man kan uttrykke seg gjennom estetikk også ikke bare gjennom språket og kroppsspråket Kunne bruke fantasi, kreativ tenkning og ha skaperglede Kunne snakke om og bearbeide inntrykk og følelser i møte med kunst, kultur og estetikk Vite hvor en kommer fra og hvilken kulturell tilhørighet det har
Natur, miljø og teknologi	Kjenne til naturen og bærekraftig utvikling Ha respekt og begynner å forstå hvordan de kan ta vare på naturen Være glad i å utforske naturen og dens dyreliv Kjenne til menneskets livssyklus Kunne utvikle og utforske muligheter som ligger i redskaper og teknologi
Nærmiljø og samfunn	Barna skal ha utviklet et ønske om deltagelse i egen hverdag, være motiverte til å lære nye ting Være kjent med at alle får utfordringer og like muligheter til deltagelse Kjenne til nærmiljøet sitt og kan orientere seg og ferdes trygt Kjenner til ulike tradisjoner, levesett og familieformer

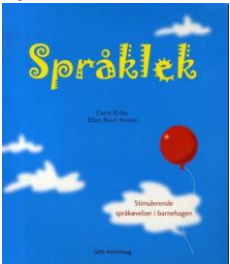
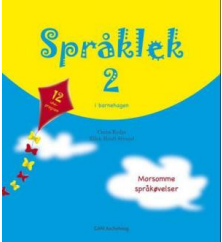
3.7 Læringsstrategier

Læringsstrategier for å fremme et godt språkmiljø i barnehagen	
Lek	Personalet må la barnas iboende nysgjerrighet være utgangspunkt for leken. Personalet må være bevisst på hva det er som opptar barna akkurat nå? Er de opptatt av biler, et eventyr eller en sang? Varierte og spennende opplevelser er springbrett for barnas egen skaperlyst, og er med på å utfordre barna til å uttrykke seg både muntlig og «skriftlig». Leken er preget av barnas språklige erfaringer og hvor de er i sin egen språkutvikling. Gjems (2014) sier at språk er et redskap for å organisere og systematisere våre erfaringer. Derfor er det viktig at barn får delta i aktiviteter og samtaler med andre, slik at erfaringer blir til kunnskap for barnet.
Høytlesing	Barn med ulik bakgrunn, leseerfaring og språkmestring får felles leseopplevelser og erfaring gjennom høytlesing. Personalet må være oppmerksom på hvordan teksten formidles når den leses for barna. For i tillegg til å være en viktig språkmodell, er den som leser også en lesemodell for barna. Vi blar fra side til side, leser tekst og bilder, vi undrer oss og stiller spørsmål underveis. Vi blar tilbake hvis det er noe vi ikke husker, leser om igjen og tenker på hva boka handlet om egentlig. I tillegg til den spontane lesingen, er det et mål å gi barna godt planlagte og tilrettelagte lesetunder. Da må leseren kjenne boka og vurdere den i forhold til barnegruppen som skal være med på høytlesingen, og da bør leseren ha bestemt seg for hvordan boka skal presenteres og formidles. Leseopplevelsen begynner før selve lesingen starter, og mye handler om å bygge opp en forventning om lesingen. Ved å vise dine egne forventninger, bygger du også opp barnas. Du skaper en stemning, og forbereder barna. Bruk stemmen aktivt og vær godt forberedt og kjenn boka.
Konkreter Bildestøtte	Konkreter bruker vi for å visualisere ord, for å bidra til økt forståelse og for å holde på barns oppmerksomhet. Konkreter kan brukes for å forklare eller presentere noe nytt for barna, eller ved støtte i en fortelling, bok eller et eventyr. Ved å bruke konkreter sikrer vi at barna forståelse av sentrale ord eventyret eller boka blir presentert. Det er viktig å sette navn på konkretene, snakke om egenskapene og funksjonene konkretene har. Viktig å la barna bruke sine egne erfaringer og tanker for å sette ordene inn i en sammenheng og fylle dem med innhold.
Samtale	Personalet må legge til rette for et miljø som stimulerer til samtale, og til en aktiv spørre og fortellerkultur. Det er viktig at personalet er engasjert og fabulerer og stiller nysgjerrige spørsmål. Personalet må være en likeverdig samtalepartner. For å få en god samtale er det viktig å ha felles opplevelser som er utgangspunkt for samtaler, da kan man samtale om opplevelsen sammen, her – og nå, men ofte går assosiasjonene utover dette. Det er like naturlig å trekke inn tidligere erfaringer, fakta man kan eller tenke fremover i tid. Ved en samtale får barna både høre språket, bruke språket og utvikle ny innsikt og forståelse om et tema eller hendelse.

Ord og begreper	Med fokusordene ønsker man å løfte fram begrepene som er sentrale og viktige i en betydning. Det er viktig at personalet er bevisst på at et ord er den muntlige eller den skriftlige formen, for eksempel ordet bil. Mens begrepet er det innholdet ordet refererer til for eksempel et kjøretøy som har fire hjul. Fokusord kan være ord som er sentrale for å forstå en fortelling, da kan det være nyttig å bruke samme fortelling på ulike måter; fortelle eventyret med konkrete, lese eventyret fra en bok med illustrasjoner, leser eventyret uten bildestøtte, dramatiserer eventyret sammen med barna og presenter fokusordene fra eventyret for barna. Målet er å bruke fokusordene i andre sammenhenger enn i formidlingen av eventyret, lag bildekort med ordene på. Begynn utforskning sammen med barna og opplev forskjeller av fokusordene for eksempel (kald – varm og hard – myk).
Grep om begreper	Dette er en metode som sikter mot å gi barn en læringsstrategi i det å lære begreper. Det jobbes med et begrep om gangen. Barn og voksne reflekterer rundt begrepets innhold-, form- og bruksside og oppsummerer dette i et tankekart. Dette er en strukturert begrepsopplæring i barnehagen som har som mål at barn raskt skal kunne hente fram lærte ord og anvende dem funksjonelt.

Anbefalt litteratur, barnehage

Rammeplan for barnehagen 	Barnehagens verdigrunnlag Ansvar og roller Barnehagens formål og innhold Barns medvirkning Samarbeid mellom hjem og barnehage Overganger Barnehagens som pedagogisk virksomhet Barnehagens arbeidsmåter Barnehagens fagområder
Veileder, Språk i barnehagen – Mye mer enn bare prat 	Språkstimulering Dokumentasjon og vurdering av språket Språktilegnelse
Grep om begreper – en metodikk for begrepslæring 	Betydningen av begrepslæring Gjennomføring av samling Øvingshefter
Språksprell 	Metodiske språkleker for 4- 6 åringer. Oppmerksomhet for lyd Rim og regler Stavelsesdeling Forlydanalyse

Tall -og språksprell 	Måltrettet trening av grunnleggende matematiske begreper og for en systematisk utvikling av barnas språklige bevissthet.
Språklek 	Tidlig språkglede Språklig bevissthet Hvordan stimulere til tidlig språkglede Lytte Fortellinger og eventyr Begreper Rim
Språklek 2 	Fra språkglede til leseglede Språklig bevissthet Hvordan stimulere til økt språkglede Rim Setninger og ord Stavelser Lyd Språk og begreper
Begrepsaktiviteter -Læring av grunnleggende begreper 	Hva vil det si å forstå et begrep Forskjellen på ord og begreper Skepe bevissthet om begrepet Aktiviteter for å skape begrepsforståelse

Språkglede i barnehagen Lek med språk, tekst og kommunikasjon 	Grunnlaget for all læring er at barnet føler seg trygg Lytte og samtale Høytlesing, fortelling, fabulere med hjelp av språk og sang Leke med lyd, rim og rytme Lese og leke-skrive
Med Albert Åberg i barnehagen Idehefte til samtale, lek og læring 	Samtale og fundringer Ord og begreper På andre språk Utfordringer og utforskning Tekstskaping Å skrive sammen med barna
Del gleder Digital kompetanse i barnehagen 	Barn skanner og kopierer Barn lager bøker og spill Digital lyd Digital fortelling Animasjonsfilm Videofilm Eksperimenterende tegning Skriving Internett og nettsider
Lesesenteret Stavanger 	Språk i barnehagen https://lesesenteret.uis.no/leseopplaering/lesing-i-barnehagen/
Skrivesenteret 	Små forskere i skriftspråket http://www.skrivesenteret.no/barnehage/

Språkløyper Et løft for språk, lesing og skriving 	Språk og leseaktiviteter Språkhverdag Overgang fra barnehage til skole Språkvansker http://sprakloyper.uis.no/
Språkveilederen 	Språkutvikling Språkvansker Kartlegging av språklige vansker Tilrettelegging for god språkutvikling Spesialpedagogiske tiltak for barn med språkvansker Minoritetsspråklige barn og unges språk og lesing Digitale lære- og hjelpemidler som tiltak
Tidlig registrering av språkutvikling – i daglig samspill TRAS Observasjon av språk i daglig samspill 	Hva er TRAS og hvordan brukes det Språkvansker hos barn Samspill Kommunikasjon Oppmerksomhet Språkforståelse Uttale Ordproduksjon Setningsproduksjon Barn med flere språk Lesefrø – prosjektet
Språk- og matteleker med Mamma Mø 	Språk og matteleker Læring Språklig og fonologisk bevissthet Høytlesing Litt om barnas lese- og skriveutvikling Matematikken integrert og konkret Å møte barnet
Fra barnehage til skole – aktivitet, mestring og glede 	Aktivitet, mestring og glede Barns motoriske utvikling Firkant Trekant Sirkel Løkke 8-tall Uteleker

Linker til annen aktuell litteratur:

Veileder «Språk i barnehagen-mye mer enn bare prat».

<http://www.udir.no/Barnehage/Pedagogikk/Veiledere/sprakveileder/>

Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen

http://www.udir.no/Upload/barnehage/Pedagogikk/Temahefter/Temahefte%20om_spr%c3%a5kmiljo_og_sprakstimulering_i_barnehagen_bokm%c3%a5l_web.pdf?epslanguage=no

Kommunens temaplan for skolestartere

<https://www.ullensaker.kommune.no/Documents/Ullensaker%20dokumenter/Kommunale%20barnehager/Temaplan%20Megaklubben.pdf>

Flerkulturelt arbeid i barnehagen-et hefte med tips og idèer utarbeidet av Ullensaker kommune

https://www.ullensaker.kommune.no/Documents/Ullensaker%20dokumenter/Kommunale%20barnehager/A5%20hefte%20Flerkulturelt%20arbeid_korr6.pdf

Nettsider med tips og idèer til arbeid med flerkulturelle barn:

<http://morsmal.no/index.php/no/>

<http://nafo.hioa.no/barnehage/>

<http://dfb.deichman.no/>

<http://www.hf.uio.no/multiling/>

<http://www.udir.no>

4 Skolene i Ullensaker

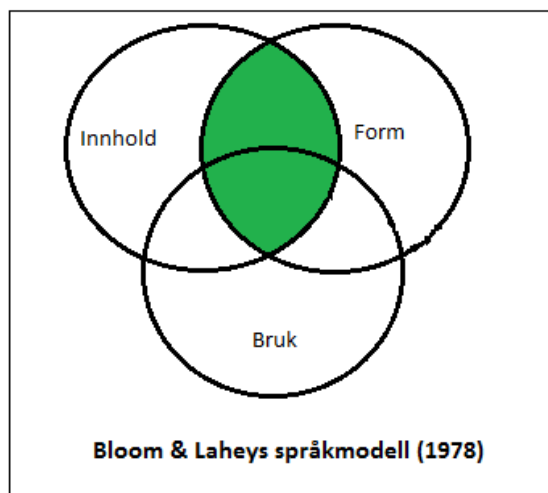
Tilpasset opplæring

Prinsippet om tilpasset opplæring er nedfelt både i læreplanen LK06 og i opplæringsloven § 1-3. Tilpasset opplæring gjelder all undervisning, og er et virkemiddel for at elevene skal oppleve mestring og læringsglede. Kartlegging og observasjon danner grunnlaget for tilpasset opplæring, og opplæringen må tilpasses den enkelte elevs forutsetning og evner. Det er viktig å opprettholde et fellesskap for elevene, og man må derfor finne en balanse mellom den enkelte elevs forutsetninger og evner, samt det fellesskapet eleven er en del av. Ved å skape variasjon i undervisningen, og arbeide med ulike typer arbeidsoppgaver, arbeidsmåter, lærestoff, læremidler og organisering, legger læreren til rette for at denne balansen blir ivaretatt⁴.

4.1 Språkarbeid

4.1.1 Språkvikling

Lesingen bygger på talespråket, og det er en klar sammenheng mellom barns ordforråd i førskolealder og senere leseferdighet⁵. Elever som kommer til skolen med et godt ordforråd har bedre forutsetninger for å tilegne seg nye ord, fordi de har flere kognitive skjema («knagger») de kan knytte nye begreper til. Elever som har et mindre ordforråd, har ofte færre erfaringer de kan bruke i tilegnelsen av nye begreper. Det er derfor betydningsfullt at man arbeider med ord og begreper på ulike måter og i flere sammenhenger, slik at alle elever får mulighet til å utvide ordforrådet og erfaringsgrunnlaget sitt.

I Bloom og Laheys språkmodell vises relasjonen mellom de tre hovedkomponentene i språket vårt; innholds-, form- og brukssiden. Med innholdssiden menes betydningen av ord, det semantiske. Semantiske ferdigheter er knyttet til vår samlede erfaringsbakgrunn og kognitive kapasitet. Dette påvirker hvordan vi forstår ord og begreper, noe som igjen har stor betydning for hvordan vi oppfatter og forstår skriftlig og muntlig kommunikasjon. Formsiden handler om språkets struktur, hvor arbeid med fonologi, morfologi og syntaks er sentralt. Brukssiden dreier seg om språket i bruk, pragmatikk. Det handler om å benytte språkets innholds- og formside i samhandling med andre, og hvordan man bruker og tolker språk i en sosial kontekst.

4.1.2 Begrepsarbeid

Begrepsarbeid er en vesentlig del av elevenes opplæring, og bør ha en sentral plass i undervisningen i alle fag. Elevenes ord- og begrepsforråd har en nær sammenheng med deres leseutvikling og leseforståelse. Begrepsundervisningen bør, så langt det lar seg gjøre, støttes av ulike representasjonsformer⁶ (f.eks. bilder, illustrasjoner, filmer, konkrete, handlinger osv.).

⁴ (Udir, Tidlig innsats, 2014)

⁵ (Hagtvet, Lyster mfl -2011 i Sæverud, Forseth, Ottem, & Platou, 2013)

⁶ For mer utfyllende forklaring, se Øzerk, Kamil: NEIS-modellen. Pedagogiske ideer og metoder for språkutvikling, lesing og innholdsforståelse. Oplandske Bokforlag 2010

I arbeidet med ord og begreper, er økt språklig bevissthet et mål på alle trinn. I arbeidet skal elevene øke sin fonologiske-, morfologiske-, syntaktiske-, semantiske- og pragmatiske bevissthet.

4.1.3 Systematisk begrepsundervisning

Det systematiske begrepsarbeidet har som mål å utvikle elevenes begrepsforståelse og utvide begrepsforrådet, samt å gi elevene verktøy som de kan ta i bruk i eget arbeid slik at de kan tilegne seg gode strategier i møtet med nye ord. Det er betydningsfullt å arbeide med innholds-, form- og brukssiden av språket. Begrepsopplæringen skal være systematisk og målrettet gjennom hele skoleløpet, og det er sentralt å legge vekt på språkstimulerende tiltak på alle trinn.

Begrepshus/arbeid med over- og underkategorier

Begrepshus er et verktøy/visualisering som i hovedsak skal bidra til at elevene skal lære seg kategorisering, sortering og over- og underbegreper i språket vårt. Begrepshus eller kategorisering av begreper kan brukes på alle trinn. Målet er at elevene skal kunne finne over- og underkategorier til et begrep, samt få økt forståelse for språket som system.

I arbeidet med begrepshus eller kategorisering av begreper er det vesentlig at lærer modellerer ved flere anledninger før elevene skal jobbe med det på egen hånd. Det er også sentralt at elevene samarbeider (eller at man arbeider i plenum), slik at elevene kan lære av hverandre.

Begrepskart

Begrepskart er et verktøy/strategi som i hovedsak skal bidra til å øke elevenes forståelse for innholdet og bruken av et begrep. I tillegg skal begrepskart brukes for å kategorisere over- og underbegrep. På sikt skal arbeidet med begrepskart gi elevene verktøy/strategier de kan ta i bruk ved møtet med nye ord, og det skal ikke være en arbeidsoppgave for elevene.

Begrepskart kan brukes som introduksjon til et tema, midtveis i arbeidet eller som en oppsummering. Det er betydningsfullt at lærer modellerer bruk av begrepskart ved flere anledninger før elevene skal jobbe med det på egen hånd. I arbeidet med begrepskart er det sentralt at elevene samarbeider (eller at man arbeider i plenum), slik at elevene kan lære av hverandre.

Ved innføring av begrepskart på skolen, er likhet et nøkkelbegrep. Det er nyttig for elevene at de møter samme type begrepskart i mange situasjoner og i arbeidet med ulike tema, samt i ulike fag. På den måten vil elevene etter hvert kunne bruke begrepskart som et verktøy i egen læring, samt se overføringsverdien i dette mellom fagene.

4.1.1 Flerspråklige elever

Barns språktilegnelse i den tidligste utviklingen er relativt lik uavhengig om det snakkes ett eller flere språk rundt barnet. På verdensbasis er det mer naturlig å være flerspråklig enn enspråklig, og det er vanlig at flere språk brukes, både innad i familien og i samfunnet rundt. Det er en myte at språkutviklingen hos flerspråklige barn går langsommere enn hos enspråklige. Barn tilegner seg fonologi og grammatikk i samme takt, men det kan være mulig at flerspråklige bruker lengre tid på ordforrådet ettersom de skal lære to ord for hvert begrep (Bjerkan, Monsrud & Thurmann-Moe, 2013).

«Vi skal huske på at de tospråklige barna som begynner i barnehagen eller på skolen uten å kunne norsk, faktisk er fratatt et kommunikasjonsmiddel det har brukt flere år på å tilegne seg.»(Sandvik & Spurkland, 2012 s. 45)

Barn som skal tilegne seg et nytt språk trenger hjelp til å bli bevisst egen språktilegnelse. Særlig de som strever litt med forståelse, uttale og bruk, og ikke minst barn med annet morsmål enn norsk som i tillegg starter sent i barnehagen før skolestart. De trenger også hjelp til å bli interessert i ord for å få

utvidet ordforrådet sitt. Det må gis mulighet for å møte et ord mange ganger og i så varierte kontekster som mulig. Det er på denne måten de blir oppmerksomme på kombinasjonsmuligheter og betydninger.

Utdypende beskrivelser av flerspråklig utvikling og morsmålets betydning kan leses i kapittel 3 i denne planen. For øvrig støtter vi oss til Øzerk, -2010 og hans forskning på bruk av ulike representasjoner i undervisningen. Dette dreier seg om bruk av for eksempel bilder, illustrasjoner og konkretiseringsmaterieil (NEIS-modellen).

I Opplæringsloven §2.8 Særskilt språkopplæring for elever fra språklige minoriteter, heter det at elevene har rett til særskilt språkopplæring i norsk til de har tilstrekkelige kunnskaper til å følge vanlig ordinær undervisning. Om nødvendig har de også rett til morsmålsopplæring og/eller tospråklig fagopplæring.

For utfyllende teori om flerspråklige barn og unge, se kap. 3.3.

4.1.2 Språklig bevissthet

Fonologisk bevissthet

I begynneropplæringen vektlegges arbeidet med **fonologisk** bevissthet. Elevene skal utvikle sin fonologiske bevissthet og oppdage språket som system gjennom systematisk arbeid med:

Lytteleker	Konsentrere seg om å lytte oppmerksomt til ulike lyder
	Gjenkjenne og høre forskjell på ulike lyder
Rim	Forstå hva det er som gjør at ord rimer på hverandre
	Bli oppmerksomme på at ordene høres nesten like ut
Setninger og ord	Forstå hva en setning er og hva et ord er
Stavelser	Arbeide med rytmen i språket
	Bevisstgjøring rundt et ords lengde, om det er langt eller kort
Framlyd	Bli bevisst språkets minste deler
	Lytte ut første lyden i ord
	Vokalene og de konsonantene vi kan «synges på» er de enkleste å lytte ut (L, S, F, M, N, V) Viktig å unngå konsonantforbindelser (strå, skli, flaks)
Fonem	Lytte ut lyder i ord (starte med 2- og 3-lydsord med syngbare konsonanter; ÅL, IS, SEL, MIL)
	Dele opp ord i lyder
	Sette lyder sammen til ord
	Sette lyder sammen til ord

Hentet fra: «Leseklar? Kartlegging av språklig bevissthet i 1. og 2. klasse», Ivar Topstad

4.2 Lese

Å kunne lese er en grunnleggende ferdighet som er nedfelt i Kunnskapsløftet. Lesing er en sammensatt prosess, og gjennom opplæringen skal elevene få kompetanse som gjør at de kan «skape mening fra tekst» gjennom å «forstå, bruke, reflektere over og engasjere seg i innholdet i tekster».⁷

Leseopplæringen starter med tre hovedprosesser; **avkoding** (den tekniske siden), **forståelse** og **motivasjon** og samspillet mellom disse. Den grunnleggende leseopplæringen skal gjøre elevene i stand til å mestre lesing av tekst på papir og digitalt med konsentrasjon, utholdenhet, flyt og sammenheng. Elevenes lesekompetanse er i kontinuerlig utvikling, og elevene skal gradvis utvikle sine ferdigheter innenfor lesing. Dette innebærer at elevene gjennom opplæringen må få kjennskap til og erfaring med varierte tekster og opplæring i lesestrategier tilpasset formålet med lesingen og tekstene det arbeides med. Elevene må få opplæring i lesing på fagenes premisser, samtidig som det også arbeides med at elevene skal se sammenhengen mellom fagene og tekstene som leses. Elevene vil gradvis møte mer komplekse tekster som stiller større krav til elevenes leseferdigheter. En god leser har fleksibel bruk av lesestrategier tilpasset formålet med lesingen og teksten som leses. Leseopplæringen må derfor være eksplisitt og målrettet, og læreren må modellere for og veilede elevene i leseopplæringen gjennom hele skoleløpet. I arbeidet med lesing er samarbeid og klasseromsdialoger sentralt. Ettersom lesing er en grunnleggende ferdighet må det arbeides med lesing og leseopplæring i alle fag, selv om norskfaget som har et særskilt ansvar for leseopplæringen.

«Lesing av tekst på papir og digitalt er en forutsetning for livslang læring, og for å kunne delta aktivt i samfunnslivet på en kritisk og reflektert måte.»⁸ I Rammeverk for grunnleggende ferdigheter beskrives ferdighetsområdene innenfor lesing slik:

Forberede, utføre og bearbeide	Innebærer å ta i bruk ulike strategier for å forstå tekster av stadig større vanskegrad. Dette forutsetter avkodingsstrategier der lyder trekkes sammen til ord, ord til setninger og setninger til tekst.
Finne	Innebærer å finne fram til informasjon som er eksplisitt eller implisitt uttrykt i tekster.
Tolke og sammenholde	Innebærer å kunne trekke slutninger på bakgrunn av innholdet i én eller flere tekster.
Reflektere og vurdere	Innebærer å forholde seg selvstendig til tekster. Dette spenner fra å kommentere innholdet i tekster med utgangspunkt i egne meninger til å forholde seg kritisk til en tekst som en helhet og begrunne egne synspunkter, analyser eller vurderinger.

Hentet fra: *Rammeverk for grunnleggende ferdigheter, 2.3 Lesing som grunnleggende ferdighet - Udir*

⁷ Utdanningsdirektoratet, Rammeverk for grunnleggende ferdigheter: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/grunnleggende-ferdigheter/rammeverk-for-grunnleggende-ferdigheter/2.3-a-kunne-lese/>

⁸ Samme som fotnote nr. 7

4.2.1 Leseutvikling⁹

Logografisk avkoding

Leser ved hjelp av ordets «utseende» -
form, lengde eller bokstavrekker.

Johan

si/is?

flaske/flakse?

Delvis fonologisk og kompensatorisk avkoding

Leser ord ved hjelp av noen bokstavlyder,
Kombinert med ordets omriss, bilder og
sammenheng.

`i` + `s` = is !

`f` > `a` > `k` `e` ????

Fullstendig og kontrollert fonologisk avkoding

Kontrollert avkoding ved hjelp av syntesedanning
av fonemer eller stavelser. Langsom lesing og
utvikling av gode staveferdigheter.

`f` `l` `a` `s` `k` `e` !

`f l` `a` `sk` `e` !

`flas` `ke`

Ortografisk avkoding

Umiddelbar og rask gjenkjenning av ord,
basert på nøyaktig kjennskap til ordstrukturer.
Leseflyt/tempo øker.

flaske - r

flaske - ne

flaskepost

tomflaske

⁹ Fritt etter Vigdis Refsahl, kommunalt nettverk for Ullensakerskolen 2015

4.2.2 Fonologisk avkoding

Fonologisk avkoding innebærer at eleven mestrer følgende ferdigheter:

- Fonemisk bevissthet – evnen til å kunne finne frem til hvilke enkeltlyder (fonemer) ordet består av
- Sikker bokstavkunnskap
- Automatisert omkoding – kan lyden umiddelbart
- Effektiv fonologisk syntese – trekker sammen lydene til ord
- Godt fonologisk korttidsminne – husker alle lydene i ordet som leses, og trekker sammen til slutt

4.2.3 Ortografisk avkoding

Ortografisk avkoding innebærer at:

- Eleven leser ordene som en samlet enhet, «et bilde».
- Ordet avkodes hurtig, korrekt og umiddelbart (når ordet er automatisert)

4.2.4 Fleksibel bruk av fonologisk og ortografisk avkoding

I løpet av de første skoleårene skal elevene gjennom systematisk undervisning med vekt på eksplisitt opplæring og modellering gradvis tilegne seg ferdigheter som gjør at de har fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier ved lesing av tekst.

Målet med leseopplæringen er at elevene skal utvikle seg til å bli nøyaktige lesere med fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier. Nøyaktige lesere som mestrer hurtig og korrekt avkoding benytter ortografiske avkodingsstrategier ved kjente ord, og benytter fonologiske strategier i møtet med ukjente og vanskelige ord.

4.2.5 Bokstavinnlæring

Den første bokstavinnlæringen har som mål at elevene skal lære å gjenkjenne grafem/bokstav og automatisere den tilhørende lyden til bokstaven. Elevene skal også lære å skrive bokstaven med korrekt form. Bakgrunn for at det anbefales en rask bokstavprogresjon i begynneropplæringen er:

- Bokstavene skal raskt kunne brukes til å lese og skrive mange ord
- Elever som strever vil kunne oppdages raskere og vil kunne få hjelp tidligere
- Det blir rom for flere runder med bokstavinstruksjon av hele alfabetet
- De bokstavene som elevene opplever som vanskelige kan det brukes ekstra tid på
- Alle elever vil ikke lære alle bokstavene godt nok ved en gjennomgang, og da vil disse elevene tjene på flere runder med bokstavinstruksjon

Dersom skolen benytter et læreverk, kan bokstavrekkefølgen i dette læreverket med fordel følges. Repetisjonsukene blir lagt opp etter klassens behov. Lesesenteret har laget en anbefaling om introduksjon av to bokstaver i uka med forslag om bokstavrekkefølge og planlagte repetisjonsuker. Uansett hvordan skolen avgjør at bokstavene skal introduseres, er det viktig at det tas hensyn til at de formlike og lydlike bokstavene skilles fra hverandre i introduksjonen. Dette er bokstaver som kan være ekstra krevende å skille mellom, og dermed vanskeligere å lære dersom de kommer tett etter hverandre.

4.2.6 Arbeid med lesestrategier, forkunnskap og lesemotivasjon

Det overordnede målet med undervisning i lesestrategier er å utvikle god leseforståelse hos elevene. Opplæringen skal gi elevene redskaper de kan bruke i egen lesing og utvikling av leseferdigheter. Bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon er faktorer som er tett knyttet sammen med utviklingen av gode strategiske ferdigheter, og dette må sees i sammenheng i klasserommet¹⁰. Det å lære og å anvende en lesestrategi handler derfor ikke om å forklare og deretter fylle ut et skjema, men må sees på som en helhet hvor strategier, bakgrunnskunnskap og motivasjon påvirker hverandre gjensidig.

I arbeidet med leseforståelse, vil områdene FØR , UNDER og ETTER lesing være sentrale:									
Før lesing	Aktivere elevenes forkunnskaper gjennom dialog i plenum, gruppe eller par ved å: • Uttrykke formål med lesingen. • Aktivere førforståelse og forventninger til teksten • Identifisere nye ord og begreper • Orienter seg i teksten (overskrifter, innholdslistor, margtekster, tekstbokser, bilder osv.). Hvordan man aktiverer forkunnskaper avhenger av mengden kunnskap elevene allerede har om teksten: <table><tr><th colspan="2">Hvordan skal man starte for å hekte elevene på? ¹¹</th></tr><tr><td>Når eleven har mye bakgrunnskunnskap</td><td>Tenkeskriving, hurtigskriving, refleksjonslogger, idémyldring, tankekart, samtale i par, bilder</td></tr><tr><td>Når eleven har varierende bakgrunnskunnskap</td><td>Grubletegning, «fleip eller fakta», drama, forventningsguide, relatere til dagsaktuelle problemstillinger, bilder</td></tr><tr><td>Når eleven har lite bakgrunnskunnskap</td><td>Praktiske eksperimenter, rekvisitter, lærers formidling, andre medier (film, bilder, musikk)</td></tr></table>	Hvordan skal man starte for å hekte elevene på? ¹¹		Når eleven har mye bakgrunnskunnskap	Tenkeskriving, hurtigskriving, refleksjonslogger, idémyldring, tankekart, samtale i par, bilder	Når eleven har varierende bakgrunnskunnskap	Grubletegning, «fleip eller fakta», drama, forventningsguide, relatere til dagsaktuelle problemstillinger, bilder	Når eleven har lite bakgrunnskunnskap	Praktiske eksperimenter, rekvisitter, lærers formidling, andre medier (film, bilder, musikk)
Hvordan skal man starte for å hekte elevene på? ¹¹									
Når eleven har mye bakgrunnskunnskap	Tenkeskriving, hurtigskriving, refleksjonslogger, idémyldring, tankekart, samtale i par, bilder								
Når eleven har varierende bakgrunnskunnskap	Grubletegning, «fleip eller fakta», drama, forventningsguide, relatere til dagsaktuelle problemstillinger, bilder								
Når eleven har lite bakgrunnskunnskap	Praktiske eksperimenter, rekvisitter, lærers formidling, andre medier (film, bilder, musikk)								
Under lesing	Lese aktivt, gjør antakelser og justerer på bakgrunn av ny informasjon. Snakke om ord og begreper Stille spørsmål til teksten. Sjekke egen forståelse.								
Etter lesing	Kontrollere læringsutbyttet og synliggjøre kunnskapen for seg selv og andre (oppsummere hva teksten/illustrasjonen handler om, stille spørsmål) Vurdere tekstens form og innhold.								

Omarbeidet etter skjema fra Udir, Ungdomstrinn i Utvikling

¹⁰ (Anmarkrud & Refsahl, 2010)

¹¹ (Fuglestad, Hoem, & Håland, 2017)

4.2.7 Lesestrategier

I arbeidet med lesestrategier er det sentralt at det er en tydelig forbindelse mellom målet for lesingen og teksten som leses. Strategiene arbeides med i sammenheng med det faglige og målrettede arbeidet med teksten. Det er nødvendig å synliggjøre for elevene at strategisk arbeid med tekst ikke kun handler om å huske innholdet i teksten, men at arbeidet også er sentralt for at elevene skal kunne lære å organisere og utdype fagstoffet, samt å overvåke egen lesing ¹².

I faglitteraturen deles lesestrategier inn i fire hovedkategorier; hukommelses-, organiserings-, utdypings- og overvåkingsstrategier. Formålet med lesingen vil avgjøre hvilken strategi som er mest hensiktsmessig å bruke:

Huske	<i>Hukommelsesstrategi (repeteringsstrategi):</i> oppsummere, gjenfortelle Eksempel: nøkkelord, tankekart, oppsummering, referat
Organisere	<i>Organiseringsstrategi:</i> skille ut viktig informasjon, visualisere teksten Eksempel: tankekart, venndiagram, to-kolonneskjema, tidslinje, ulike typer illustrasjoner
Utdype	<i>Utdypingsstrategi:</i> oppklare, finne sammenhenger, knytte tekster til tidligere kunnskap Eksempel: ulike typer strukturerte samtaler, stille spørsmål til teksten, venndiagram, refleksjonslogg om hvordan man forstår det man har lest, omforme informasjon fra en modalitet til en annen
Overvåke	<i>Overvåkingsstrategi:</i> finne ut hva man forstår og ikke forstår Eksempel: tenke høyt, stille spørsmål til seg selv, sette strek under ord man ikke forstår, refleksjonslogg om hvordan man tenker når man leser

Hentet fra: «God leseplanlegging», Fuglestad, Hoem og Håland

4.2.8 Opplæring i lesestrategier

Målet med opplæringen i lesestrategier er at elevene på sikt skal kunne ta lesestrategiene i bruk selv, og bruke hensiktsmessige lesestrategier tilpasset formålet med lesingen og teksten som skal leses.

Gjennom skoleløpet er det sentralt at elevene får eksplisitt opplæring i utvalgte strategier på ulike årstrinn, slik at elevene får mange og varierte erfaringer med bruk av strategiene. I planen er noen utvalgte strategier fastlagt på ulike trinn. Utover dette er det opp til den enkelte skole å lage en trapp for innføring av ulike læringsstrategier, slik at man sikrer opplæring i ulike strategier gjennom skoleløpet. Det understrekes at det er utvalgte strategier som skal være i fokus på utvalgte trinn, samtidig som tidligere gjennomgåtte strategier repeteres og modelleres med jevne mellomrom og i relevante læringssituasjoner.

I opplæringen av lesestrategier, er det anbefalt å arbeide eksplisitt med ulike strategier, samtidig som det knyttes til relevante tekster. Arbeidet bør foregå gjennom følgende «trapp»:

1. SER OG KOPIERER Lærer modellerer for elevene hvordan han/hun tenker og arbeider med en lesestrategi. Eleven klarer å kopiere strategibruk når lærer eller medelev viser og forklarer bruken av en strategi.
2. GJØR SAMMEN Eleven klarer å bruke en strategi sammen med andre. Eleven har et eget bidrag, og er ikke lenger avhengig av å kopiere andre fullt ut.
3. ARBEIDER SELVSTENDIG MED HJELP OG STØTTE Eleven bruker en lesestrategi på selvstendig basis, men er fortsatt avhengig av veiledning og tilrettelegging for når og hvordan strategier skal brukes.
4. BRUKER FLERE LESESTRATEGIER SELVSTENDIG Eleven bruker spontant et repertoar av ulike strategier. Eleven kjenner de ulike strategienes styrker og svakheter, og velger på selvstendig grunnlag hvilke strategier som skal brukes, med utgangspunkt i teksten som skal leses og oppgaven som skal løses.

Hentet fra «Gode lesestrategier- på mellomtrinnet», Anmarkrud og Refsahl

¹² (Fuglestad, Hoem, & Håland, 2017, s. 38)

For at elevene skal utvikle gode leseferdigheter, er det viktig med jevnlig repetisjon av strategier som blir brukt. Det er viktig at strategiene som blir brukt blir synliggjort for elevene (f.eks. ved å henge på vegg), og at lærerne stadig henviser til bruk av strategien(e) i det daglige arbeidet. Slik kan elevene overføre kunnskap både mellom fagene og etter hvert også mellom skole og fritid, og dermed få en økt bevisst omkring egen lesing.

For en oversikt over ulike lesestrategier, praktiske tips og mer informasjon om strategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon, henvises det til bøkene «*Gode lesestrategier- på mellomtrinnet*» av Øistein Anmarkrud og Vigdis Refsahl, «*Leseforståelse*» av Ivar Bråthen og «*God leseplanlegging*» av Fuglestad, Hoem og Håland.

4.2.9 Veiledet lesing

Ullensakerskolen har valgt å bruke veiledet lesing som metode i arbeidet med elevenes leseopplæring. Veiledet lesing kan gjennomføres i full klasse, og i gruppe. Veiledet lesing er systematisk veiledning i hvordan en kan lese, tenke og snakke om tekst og lesing på en målbevisst måte. Veiledet lesing er en metode hvor vi modellerer ulike aspekter ved leseopplæringen ut fra elevens faglige nivå. Målet er å oppnå gode lese- og skriveferdigheter for elevene. Elevene skal være aktive både enkeltvis og i grupper. Sider ved leseprosessen, strategier og læringsutbyttet drøftes i læringsstøttende samtaler der elevene oppmuntres til å stille egne spørsmål og å vurdere eget arbeid, egne antakelser og refleksjoner (se vedlegg).

Veiledet lesing i nivådelte grupper:

- Tekstene som benyttes i veiledet lesing skal være tilpasset elevenes ferdighetsnivå
- Veiledet lesing handler om at elevene må den støtten de trenger for å lese teksten(e)
- Utbyttet av lesingen øker dersom elevene får anledning til å snakke sammen om teksten(e), både om innhold og form. Det er derfor sentralt at man i arbeidet med veiledet lesing legger stor vekt på læringsstøttende samtaler
- Elevenes lesing og deres arbeid *før, under og etter* lesing må observeres slik at leseopplæringen tar utgangspunkt i elevenes nærmeste utviklingssone

4.2.10 Repetert lesing¹³

Forskning viser at leseflyt henger sammen med elevens ordavkodingsferdighet. Sikker, rask og automatisert ordavkodning er nødvendig for å oppnå god leseflyt, og betyr at de aller fleste ord må kunne avkodes ortografisk (leses som ordbilder). Eleven må derfor få mulighet til å lese et ord flere ganger, slik at han/hun kan danne en hukommelseskode av bokstavrekke i ordet, og dermed gjenkjenne bokstavmønsteret i ordet som en enhetlig og kjent bokstavrekke. Barnet vil deretter kunne lese ordet ved å huske hvordan det leste det før. Rask ortografisk avkodning av mange ord vil gi bedre lesing.

Ved å lese ordet mange ganger i en tekst, øker identifiseringshastigheten for ordet. Dette avhenger også av elevens prosesseringshastighet, noe man må ta hensyn til i arbeidet med tilpasset opplæring. Også talespråklige ferdigheter (ordforråd og morfologisk kunnskap og bevissthet) påvirker disse ortografiske kodene som eleven har tilegnet seg. Både vanlige lesere og barn med lesevansker har god nytte av repetert lesing.

National Reading Panel (nasjonal amerikansk komité av eksperter på leseopplæring) la i år 2000 frem en rapport som viste at det var et klart og substansielt forskningsbelegg for at repetert lesing virker både under varierte betingelser og uten noe spesielt materiell. Rapporten er basert på 77 ulike

¹³ Hentet fra Klinkenberg, 2005 - *Å bedre barns leseflyt*

forskningsstudier. I arbeidet ble det også undersøkt andre lesefremmende tiltak, som å stimulere barna til å lese mer på egen hånd eller daglige økter med stillelesing på skolen (lesekvart). Gjennomgangen av 17 studier kunne *ikke* påvise noen virkning ut over det kontrollgruppene oppnådde.

Arbeid med repetert lesing:

Lesestoff og gjennomføring:

Repetert lesing foregår ved at eleven leser en kort og enkel tekst flere ganger. Eleven leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/ flyt oppnås. Eleven motiveres ved at den setter seg mål, fører statistikk og får tilbakemeldinger på hurtighet og nøyaktighet.

Lesestoffet bør være tilpasset eleven: 90 – 95% av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig. Hvis dette unntaksvis ikke er tilfelle, må en bedre leser sørge for at barnet hører og ser på at ordene leses nøyaktig før hastighetstreningen starter.

Vi vet at det gir effekt å trene både på sammenhengende tekst, enkeltord, bokstaver og ortografiske enheter. Det anbefales at det veksles mellom disse enhetene. Når man har trent repetert lesing av enkeltord er det viktig at disse ordene snarest mulig leses i en naturlig tekstsammenheng.

Repetert lesing kan brukes på mange måter, både som høytlesing og stillelesing, i klassen, grupper, parundervisning og alene sammen med en voksen.

Repetert lesing av sammenhengende tekst:

Korte og enkle sammenhengende tekster er det tradisjonelle materialet for repetert lesing. Forskningen peker på at det meste av forbedringen i nøyaktighet og hastighet kommer etter 3 – 4 gjenlesinger. Lesing av enkeltord kan kreve flere gjenlesinger.

Repetert lesing av høyfrekvente ord:

Det er viktig at barnet har representert flest mulig høyfrekvente ord som ortografiske koder, og kan identifisere dem nøyaktig, raskt og automatisk. Trening med enkeltord har blitt vanlig i repetert lesing. Eksempelvis utgjør 500 av de mest høyfrekvente ordene ca. 60% av all tekst i en avis.

Repetert lesing av bokstaver:

Benevningshastighet for bokstavene viser høy sammenheng med ferdighet i avkoding, leseflyt og leseforståelse. Bruk av repetert lesing for å øke sikkerhet, hastighet og automatisering i omkoding av bokstaver og grafemer med flere bokstaver til lyd er viktig.

Repetert lesing av ortografiske enheter:

En begrenset mengde bokstavmønstre som tilsvarer vanlige opptakter, rim, stavelser og pre- og suffikser, går igjen i mange ord. Repetert lesing av slike enheter og familier av ord som inneholder disse enhetene, utvikler avkoding og leseflyt.

Innholdet i oversikten er hentet fra Klinkenberg, 2005

4.3 Skrive

4.3.1 Skriveutvikling

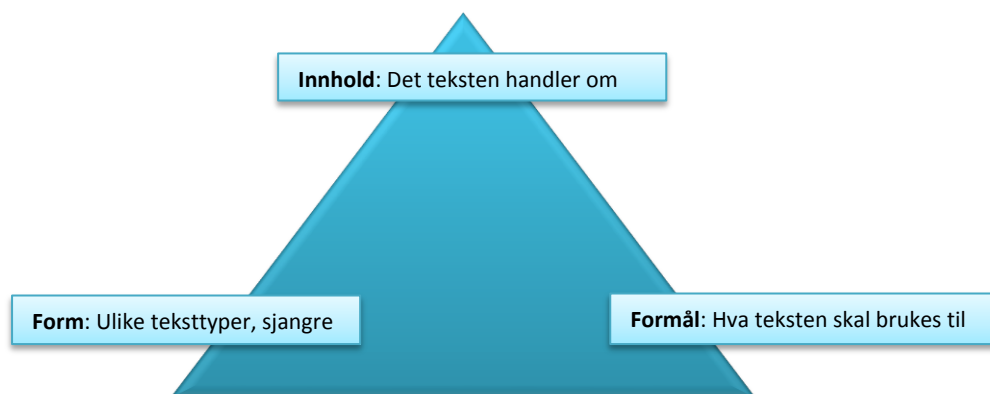
Lese- og skriveutvikling henger nøye sammen, og for mange elever kommer skriveutviklingen før leseutviklingen. Videre vil også barnets ordforråd og motivasjon være viktige faktorer i deres skriveutvikling. Skriveutviklingen består av ulike trinn, som alle må sees på som en helhet. Trinnene kan vise seg på ulike tidspunkt i utviklingsforløpet, og det er viktig å understreke at trinnene ikke er absolutte og obligatoriske¹⁴.

Det første trinnet er **rettskriving**, som handler om formsiden av språket – *fra rabling til korrekt og automatisert rettskriving*. Eleven må kunne forme bokstavene (eller finne dem på tastaturet), sette dem i riktig rekkefølge og lære å følge de ortografiske konvensjonene- altså rettskrivingsreglene. Det kreves mye øvelse før skriveteknikken er utviklet til full automatikk. Tett knyttet til punktet om rettskriving er **setningsbygning og tekstutforming** – *fra enkle skriftlige budskap til sammenhengende tekster med korrekt setningsbygning*. Dette handler om på sikt å kunne formulere setninger som er grammatisk riktig, og etter hvert kunne skape sammenheng i et avsnitt eller en tekst.

Videre er **funksjonell skriving** og **tekstskaping** viktige elementer i utviklingen. Funksjonell skriving- *fra enkel navnermerking til utførlige brev* handler i stor grad om å skrive for å opplyse om noe. Tekstskaping – *fra enkel hendelse til livfulle, fantasifulle og kreative uttrykk* vil som regel omhandle skriving som har som formål å underholde en leser. Hvert fag har sin egen terminologi og måte å formidle sitt budskap. Dette er noe elevene må lære. Det innebærer også at alle lærere er skriveledere. Elevene må få opplæring i hvordan de kan bruke skrivingen som et redskap for å lære, og også få eksplisitt opplæring i hvordan de skal skrive i hvert enkelt fag¹⁵. Til slutt vil elevenes interesse og motivasjon være svært viktig i arbeidet med skriving.

4.3.2 Skrivetrekanten

Skrivetrekanten visualiserer strategier for å planlegge og formulere tekst. (Kringstad og Lorentzen, 2015:17). I arbeidet med å lede og modellere skriveprosessen kan sirkelen for undervisning og læring (se vedlegg) være et hjelpemiddel. Den beskriver hvordan vi bygger kunnskap om emnet det skal skrives om, hvordan man arbeider med en modelltekst og dekonstruerer den, hvordan man konstruerer tekst i fellesskap med elevene og hvordan man kommer i gang med individuell skriving. (Kringstad og Lorentzen, 2015:6-7)

¹⁴ For mer informasjon om de ulike trinnene, samt skjema til bruk ved kartlegging, henvises det til Lundberg (2012): God skriveutvikling – kartlegging og undervisning.

¹⁵ Hentet fra Språkløyper: <http://sprakloyper.uis.no/category.php?categoryID=17958>

4.1.1 Skrivehjulet¹⁶

Skrivehjulet er en modell som skal bidra til å gi oss en generalisert oversikt over hva man kan bruke skrivingen til. Den er ment som utgangspunkt for skriveoppdrag i *alle* fag, og kan brukes på alle trinn. Skrivehjulet er forankret i en funksjonell forståelse av skriving. Modellen skrivehjulet ligger til grunn for et nasjonalt skrive- og vurderingsprosjekt, Normprosjektet¹⁷, og den videreutvikles der.

På bildet (neste side) er hjulet avbildet i en grunnposisjon. Det er bygd opp rundt dimensjonene *skrivehandlinger*, *skriveformål* og *skriftlig mediering*. Skrivehjulet er formet som en sirkel med seks sektorer, som består av skrivehandlinger med tilhørende formål. I autentiske skrivesituasjoner har skrivingen et formål, og man vil oppnå noe med teksten. Dette kan enten være rettet mot egen læring, eller mot en eller flere mottakere. Skrivehjulets deler kan dreies (den indre og ytre sirkelen), slik at man vil se at ulike skrivehandlinger kan ha ulike formål, og noen ganger vil det være flere formål med en skrivehandling, og motsatt.

Det er viktig at formålet med skrivingen blir kommunisert med elevene, og i dette arbeidet kan skrivehjulet være en et redskap for å tydeliggjøre skrivehandlinger og formål. Læreren velger først en skrivehandling, som f.eks. «å overbevise», for så å bestemme ett eller flere formål med skrivingen, som «påvirkning» og «å informere». Et eksempel på en slik oppgave kan være «Vi har besøkt kunstmuseet i byen. Du skal nå skrive en tekst der du skal overbevise din venn om å dra dit. Skriv om hva vennen din kan gjøre der, hva som er morsomt og hva som var spennende med turen dit»¹⁸. Avsenderen i denne oppgaven skal både påvirke og utveksle viktig informasjon til en konkret mottaker. Ofte kan flere skrivehandlinger og formål være representert i en tekst (jfr. muligheten for å dreie hjulet). Enkelte skrivehandlinger vil være mer typisk for *ett* fag enn for andre.

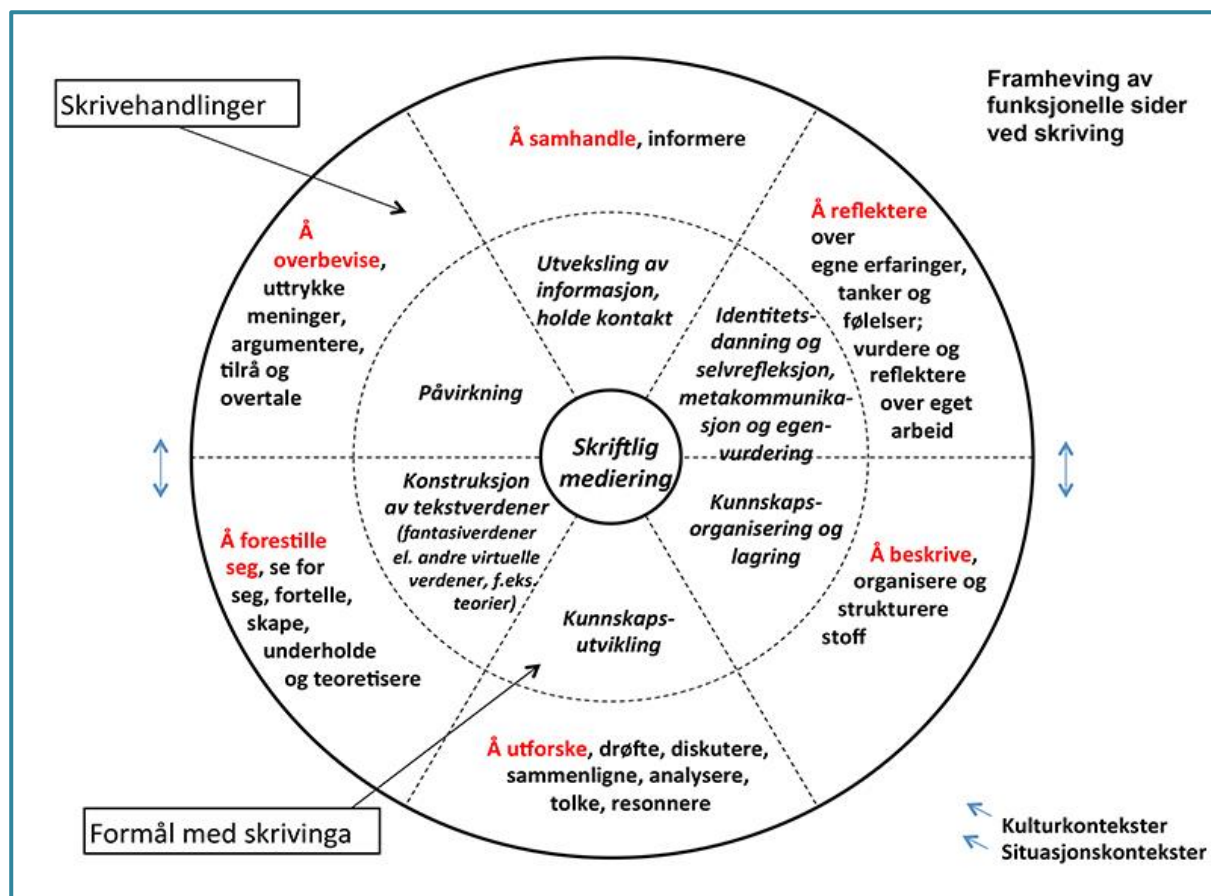
Elevene skal både bruke sine skriftlige ferdigheter for å lære, samt lære å skrive. På denne måten vil de gradvis tilegne seg høyere skrivekompetanse¹⁹. Skrivehjulet er altså en forenklet modell over hva vi kan bruke skrivingen til i klasserommet, basert på de viktigste trekkene ved skrivehandlinger elevene skal arbeide med. Den kan sees på som en tankemodell og et forsøk på å systematisere skrivehandlinger, og kan brukes som et utgangspunkt når en skal planlegge og systematisere opplæringen i skrivehandlinger elevene skal arbeide med.

¹⁶ Informasjon om Skrivehjulet er hentet fra Bakke (2014) i Kverndokken (2014): *101 skrivegrep*

¹⁷ Normprosjektet er et landsomfattende forskningsprosjekt om skriving i alle fag i grunnskolen, finansiert av Norges Forskningsråd. Det fulle navnet på prosjektet er «Developing national standards for the assessment of writing. A tool for teaching and learning». For mer informasjon om Norm-prosjektet, se: <http://norm.skrivesenteret.no/>

¹⁸ (Bakke, 2014, s. 69)

¹⁹ (Kverndokken, 2014)

For utfyllende informasjon om bruk av Skrivehjulet, se: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/skrivehjulet/>, samt Kverndokken (2014): «101 skrivegrep».

I skrivearbeid hvor elevene skal skrive en lengre tekst, er det sentralt at elevene har god kunnskap om temaet/emnet før skrivingen igangsettes. Det er også vesentlig at elevene får mulighet til å fordype seg i skrivearbeidet over tid og at skrivingen primært gjennomføres på skolen. I skrivearbeidet er samarbeid og veiledning sentralt, slik at elevene kan støttes i skriveprosessen. Det er også sentralt at det gis læringsfremmende respons på arbeidet, og at det motiveres for at responsen danner grunnlaget for elevens revidering av teksten. Formålet med skrivingen og hva som blir vurdert i etterkant må være klart for elevene før skrivingen begynner.

Det skal fokuseres på ulike skrivehandlinger gjennom skoleløpet, og progresjonen i arbeidet skal være alderstilpasset. Skrivehandlinger som er fremhevet i Kunnskapsløftet (LK06) på ulike trinn er:

Skrivehandlinger	1.tr.	2.tr.	3.tr.	4.tr.	5.tr.	6.tr.	7.tr.	8.tr.	9.tr.	10.tr.
Fortellende tekst										
Beskrivende tekst										
Argumenterende tekst										
Reflekterende tekst										
Informativ tekst										
Kreativ tekst										
Forklarende tekst (f.eks. i naturfag)										

De merkede feltene viser når det skal arbeides eksplisitt med de ulike skrivehandlingene. Det må likevel påpekes at kontinuerlig repetisjon er nødvendig for at elevene skal videreutvikle sine ferdigheter. Noen felter er derfor merket med en lysere tone for å indikere repetisjon av skrivehandlingen.

4.3.3 Å arbeide med skrivestrategier²⁰

«Forskning viser at det å arbeide for å utvikle elevenes skrivestrategier i de ulike fasene av skriveprosessen, er noe av det som gir elevene størst læringsutbytte i skriveopplæringen.

Derfor vil det å jobbe *eksplisitt* med å utvikle hensiktsmessige skrivestrategier være et viktig grep for å utvikle elevenes skrivekompetanse. Skrivestrategier defineres gjerne som *prosedyrer og teknikker* som skriveren tar i bruk for å gjennomføre en skriveoppgave (Hertzberg, 2006). Noen skrivestrategier kan observeres, mens andre strategier er mentale prosesser skriveren kanskje ikke selv er klar over at han bruker. Vi vet at erfarne skrivere tar i bruk et bredt repertoar av skrivestrategier, mens mer uerfarne skrivere ikke har samme repertoar å øse av.

Skriving er et redskap for kunnskapsutvikling, samtidig som skriving er et redskap for å synliggjøre kunnskap i de ulike fagene. Dette innebærer at alle lærere har ansvar for skriveopplæringen i sine fag. Utvikling av elevenes skrivekompetanse er en kontinuerlig prosess som pågår gjennom hele skoleløpet. Det er derfor viktig at elevene får eksplisitt skriveopplæring på ungdomstrinnet. Dette kan vi blant annet få til gjennom bruk av *modellering*, lesing av *eksempeltekster*, og gjennom å gi tydelige *rammer* for skriveoppgavene elevene skal skrive. Elevene trenger støtte og veiledning gjennom hele skriveprosessen.

Denne skriveprosessen deler vi gjerne inn i disse fire fasene:»

Førskrivingsfase	Komme i gang-fase	Revisjonsfase	Slutføringsfase
Hva er hensiktsmessige strategier før skriveingen tar til?	Hva er hensiktsmessige strategier for å komme i gang med skriveingen?	Hva er hensiktsmessige strategier for å revidere utkast?	Hva er hensiktsmessige strategier for å ferdigstille teksten?

4.3.4 Tenkeskriving

Tenkeskriving er en uformell og utforskende form for skriving. Formålet er å reflektere, få ideer eller å arbeide seg i gjennom et fagstoff. Lærer gir rom for nye tanker og ideer, refleksjon og kreativitet ved at elevene skriver individuelt i noen få minutter. Etter dette deles tankene med sidemannen/læringspartner, og man har en samtale i plenum. Blyanten skal «gå», ingenting er feil og elevene skriver for og til seg selv (eller dialogpartner/læringspartner). Elevene skriver for å lage oversikt og sortere tanker og for å formulere seg gjennom ideer. Eleven skriver for å utvikle kunnskap og forståelse, det er ikke strenge krav til struktur, grammatikk eller tegnsetting (Kringstad og Lorentzen, 2015:18). For de laveste trinnene er det viktig at slike oppgaver formuleres så konkret som mulig, og det vil være hensiktsmessig å starte med å tenkeskrive om en konkret gjenstand.

4.3.5 Presentasjonsskriving

Eleven skriver for en leser. Skriver både for å utvikle kunnskap og for å presentere kunnskapen til noen andre. Dette krever eksplisitt opplæring i fagspesifikk skriving, strenge krav til struktur, grammatikk og tegnsetting. «...presentasjonstekster skal kommunisere med en mottaker på en faglig relevant måte. Hvert enkelt fag har sine tekster som er relevante og gyldige innenfor fagets rammer. Elevene trenger å kjenne til fagenes tekstkulturer og de må ha undervisning i språklige særtrekk og om hvordan tekster i de ulike fagene er bygget opp». («Kringstad og Lorentzen, 2015:18)

²⁰ Teksten under er hentet som et sitat fra: Skrivesenteret: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/arbeid-med-skrivestrategier-gir-kt-skrivekompetanse/>.

Samme tekst finnes på: Udir: <http://www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Skriving/Ressurser-til-arbeidet-med-skriving/Skrivestrategier/?depth=0#a1>.

4.3.6 Samskriving

Samskriving har positiv effekt på elevenes skriveutvikling og motivasjon for skriving. I samskriving skriver elevene sammen (to eller flere). Elevene kan arbeide samtidig med teksten eller arbeide med samme tekst til ulik tid. Det er vesentlig at elevene «forhandler» om tekst og hjelper hverandre i tekstsaping. Samskriving er også at lærer skriver sammen med elevene i fellesskap. «Når elevene samskriver, «utvendiggjøres» skriveprosessen ved at elevene må sette ord på det de gjør og de valgene de foretar. Dette er viktig både for å øke elevenes metaspråklige bevissthet og for å utvikle elevene som strategiske skrivere» Kringstad og Lorentzen, 2015:21).

4.3.7 Innlæring av bokstaver

I begynneropplæringen skal det arbeides med små og store bokstaver parallelt ved innlæringen av bokstavene. Det er de små bokstavene som skal ha hovedfokus, ettersom det er disse elevene møter oftest i tekst. I tillegg er de store bokstavene formlike, noe som kan gjøre det vanskelig å skille mellom de ulike bokstavene.

Lesesenterets anbefaling er å introdusere to bokstaver pr. uke. De bokstavene som er gjennomgått må jevnlig repeteres, og elevene må få arbeide med dem gjennom lesing og skriving. Alfabetet gjennomgås flere ganger første skoleår med ulik innfallsvinkel. Velger man å arbeide med to bokstaver i uken, kan det fokuseres på systematisk arbeid med skriftforming fra «runde» to. Det er opp til den enkelte skole å avgjøre rekkefølgen på bokstavene som skal læres. Det er sentralt at det velges bokstaver som lett kan danne ord, slik at elevene raskt kommer i gang med lesing og skriving. Symbol- og lydlike bokstaver introduseres på ulike tidspunkt (f.eks. innarbeide b godt før man introduserer d).

Det påpekes at alle bokstavene skal være «tilgjengelige» for elevene fra skolestart i 1. trinn, for eksempel ved at alfabetet henger på veggen og elevene har alfabetremser på pulten.

4.3.8 Skriftforming og skrifttype

Skriftforming

Å arbeide systematisk med å utvikle elevenes håndskrift skal skje parallelt med at elevene lærer seg å bruke digitale skriveverktøy. Målet for opplæringen er at elevene skal kunne (K06):

Etter 2.årstrinn:

- skrive setninger med store og små bokstaver og punktum i egen håndskrift og på tastatur

Etter 4.årstrinn:

- skrive med sammenhengende og funksjonell håndskrift og bruke tastatur i egen skriving

For at håndskriften skal være funksjonell, må den oppfylle to krav:

Skrivekvalitet	Skriften <i>bør kunne leses med normal lesehastighet</i> og være i samsvar med den allment aksepterte standarden for håndskrift.
Skrivehastighet	Skriveren kan <i>forme skriften så raskt at den ikke tar fokuset bort fra de andre viktige elementene</i> som skjer i en komplisert skriveprosess.

Hentet fra: «Håndskrift eller skriving på tastatur», Skriventeret, 16.06.2016

Det må arbeides regelmessig og systematisk med skriftformingen. Det systematiske arbeidet med skriftforming skal videreføres også på mellom- og ungdomstrinnet.

Skrifttype

Hver enkelt skole må ta stilling til hvilken skrifttype som velges; stavskrift eller løkkeskrift.

Skrivesenteret viser til at det ikke er forskjell mellom de to formene i hvor gode elevene blir til å skrive, men det er likevel sentralt at skolene vektlegger følgende i arbeidet med skriftforming²¹:

- Alle lærere som skal undervise i skriftforming må ha god kunnskap om den typen skrift de skal undervise i
- Læreren bør bruke samme skrift som det undervises i undervisningen
- Elevene må møte samme skrifttype uavhengig av lærer – det må derfor være en felles praksis på skolen i valg av skrifttype

4.4 Samarbeid mellom hjem og skole

4.4.1 Foreldremøter

På foreldremøter bør læreren ta sikte på å gi foresatte informasjon om hvordan de kan hjelpe, veilede og støtte barna sine i arbeidet med lesing og skriving. Dette innebærer at man som lærer må visualisere og modellere for foresatte hvordan det kan arbeides hjemme, samt vise og gi informasjon om arbeidsmåter som benyttes i undervisningen.

4.4.2 Lese for barn og unge

Det er mange fordeler med å lese for barn og unge, også etter at barna har lært å lese selv. Lesing kan være styrkende for foreldre-barn-relasjonen og gi foreldre og barn felles opplevelser og gode minner. Høytlesning er først og fremst en kilde til lesemotivasjon, samtidig som det også har en positiv effekt på lese- og skriveopplæringen. Gjennom høytlesning og dialog om litteratur vil barna blant annet kunne utvikle:

- ordforråd og språklige bevissthet
- et situasjonsuavhengig språk
- fantasi, empati og sympati

Når barn er kjent med bøker før de begynner på skolen, kan også overgangen til fagbøker bli lettere. Barns leseferdigheter har stor betydning for hvordan de lykkes i alle fag på skolen. Alle skoler bør derfor etablere et samarbeid med foresatte med fokus på elevens leseutvikling, lesetrening, og motivasjon for lesing.

Leseguiden for foresatte på norsk, engelsk, polsk og urdu ligger på Ullensaker kommunes hjemmeside (se vedlegg).

²¹ (Skrivesenteret, 2016)

5. Plan for 1.-10.trinn

Planen for trinnene er delt inn på følgende måte:

1. trinn
2. trinn
3. trinn
4. trinn
5. – 7. trinn
8. – 10. trinn

Hvert trinn er delt inn i følgende områder:

Språk- og muntlige ferdigheter	Lesing	Skriving
--------------------------------	--------	----------

Områdene er delt inn i tre kolonner:

Hovedområder:	Mål for elevene	Innhold og metode
Hovedområder innenfor: - Språk- og muntlige ferdigheter - Lesing - Skriving	Læringsmålene på de ulike trinnene er forpliktende for den enkelte lærer. Læringsmålene er i tråd med Kunnskapsløftet og annen forskning innenfor områdene språk, lesing og skriving.	Innhold og undervisningsmåter som er anbefalt og er i tråd med den nasjonale strategien for språk, lesing og skriving i perioden 2016-2019 (Språkløyper). Strategien er et samarbeid mellom Lesesenteret i Stavanger og Skrivesenteret i Trondheim, og støtter seg til nyere tids lese- og skriveforskning.

I denne planen finnes også en oversikt over og beskrivelse av ulike kartleggingsverktøy. I Ullensakerskolens prøveplan²² er en oversikt over forpliktende kartleggingsverktøy.

²² <https://www.ullensaker.kommune.no/virksomheter/skolene-i-ullensaker/infosider-skoler/laringsutbytte/#heading-h3-2>

5.1 1. trinn

5.1.1 Språk- og muntlige ferdigheter		1.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Språkutvikling	Utvide og utvikle sitt ord- og begrepsforråd	Ord- og begrepsopplæring: Arbeide systematisk med ord- og begrepsopplæring gjennom planlagte aktiviteter med fokus på: • Språkets innholds-, form- og bruksside • Kategorisering og sortering av begreper/ord • Over- og underbegreper (f.eks. ved bruk av begrepshus) • Synonymer, antonymer, sammensatte ord osv. Bruke relevante representasjonsformer i begrepsarbeidet, f.eks. film, bilder, illustrasjoner, konkrete osv., for å visualisere innholdet i begrepene og utvide erfaringsgrunnlaget til elevene Benytte hverdagssituasjoner til språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering, f.eks.: • Uteskole • Måltider • Av- og påkledningssituasjon og friminutt osv. • Frilek (lærer deltar og/eller observerer elevene) • Matpause hvor elevene får snakke sammen (uformell dialog, lærer observerer/deltar i dialog på elevenes premisser) Benytte høytlesning i undervisningen for bl.a. å: • Utvide og utvikle ordforråd • Lytte etter, forstå og gjengi informasjon • Utvikle fantasi, empati og sympati
	Bruke språket på en hensiktsmessig måte for å uttrykke seg og bli forstått, samt gradvis utvikle et situasjonsuavhengig språk	Legge til rette for aktiviteter hvor elevene får samtale om kjente temaer eller situasjoner, slik at elevene gradvis kan uttrykke seg med et sammenhengende og situasjonsuavhengig språk. Gjenfortelle fra ulike situasjoner, bl.a.: • Hendelser utenfor skolen (helg, ferie osv.) • Friminutt • Uteskole osv. Modellere variasjon i ord, stemmebruk og intonasjon, og samtale om hvordan dette virker inn på fortellingen/ budskapet.
	Anvende relevante fag- og hverdagsbegreper tilpasset kommunikasjonssituasjonen	Legge til rette for språkstimulerende lekpregede aktiviteter (f.eks. sykehuslek, butikk) Arbeide systematisk med begrepsopplæring innenfor ulike begrepskategorier: • Hverdagsbegreper/-ord

5.1.1 Språk- og muntlige ferdigheter		1.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		• Generelle akademiske ord • Fagbegreper/-ord Modellere presis bruk av begreper som er relevante innenfor faget, samt veilede elevene til å ta i bruk fagbegreper Stimulere til fagsamtaler i plenum eller gruppe hvor elevene får: • Bruke fagbegreper og samtale om temaer innenfor fagene • Uttrykke egne meninger og argumentere for disse • Motta og gi respons til andre i samtalen
Språklig bevissthet	Utvikle sin språklige bevissthet og bli oppmerksomme på språkets forside	Arbeide systematisk med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: • Fonologisk • Morfologisk • Semantisk • Syntaktisk • Pragmatisk Utfyllende teori: SLS-plan, kap. 4: Språklig bevissthet
	Rette fokus mot den fonologiske strukturen i ord og utvikle sin fonologiske bevissthet	Arbeide systematisk arbeid med fonologisk bevissthet, gjennom de ulike områdene: • Lytteleker • Rim • Setninger og ord • Stavelser • Framlyd • Fonemer Eksempel: Arbeid med subtraksjon av fonemer, stavelser og ord som lytteøvelse. Hva blir igjen av ordet bake hvis vi tar vekk lyden b. Hva blir igjen av ordet skole hvis vi tar vekk -le. Hva blir igjen av sommerferie hvis vi tar vekk ferie. Arbeidsøktene bør være korte (10 – 15 min. hver gang), men gjentas daglig etter en progresjonsplan. For å utvikle språklig bevissthet og god fonembevissthet er det sentralt at elevene mestrer et og et trinn før man går videre. Øvelsene skal være lekpregede, og oppleves som morsomme og engasjerende. Lekene kan foregå i full klasse, i grupper eller i par. Samarbeid er sentralt i dette arbeidet. Utfyllende teori:

5.1.1 Språk- og muntlige ferdigheter		1.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		SLS-plan, kap. 4: Språklig bevissthet Frost, J., & Lønnegaard, A. (1996). <i>Språkleker - Praktisk del</i> . N.W. Damm & Søn AS.
Læringsstrategier	Utvikle hensiktsmessige strategier for ord- og begrepsforståelse	Modellere bruk av begrepshus og enkle begrepskart, samt strategier for at elevene selv skal kunne resonere seg frem til betydningen av ord.
	Lage enkle tankekart i flere ledd på papir og digitalt for å organisere kunnskap	Modellere bruk av tankekart med flere nivåer både på papir og digitalt, og synliggjøre hvordan tankekartet kan brukes for å kategorisere kunnskap. Utfyllende informasjon: Se vedlegg nr.4

5.1.2 Lesing		1.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Avkoding og leseflyt	Utvikle sikker bokstavkunnskap	Legge til rette for lekelesing og lekeskriving (skriftspråkstimulerende aktiviteter) Bokstavplansjer på veggen skal fortrinnsvis plasseres i elevenes høyde. På plansjene merkes vokaler med rødt og konsonanter med blått. Det er også nyttig at alfabetremser med store og små bokstaver er tilgjengelig på hver pult. Bruke store og små bokstaver på f.eks. navnelapper, plakater og beskjeder i klasserommet.
	Fremme lesing gjennom skriving Kunne gjenkjenne og benevne bokstavenes lyd, form og navn – både store og små bokstaver	Bokstavinnlæring: Arbeide med store og små bokstaver parallelt ved innlæring av bokstaver – hovedfokus på de små bokstavene Lesesenterets anbefaling er å introdusere 2 bokstaver pr. uke, samt gjennomføre hyppige perioder med repetisjoner. Forslag til ulike måter å gjennomgå alfabetet: • 1. gang: Bokstavene introduseres og tas i bruk, 2 bokstaver per uke – jevnlig repetisjoner • 2. gang alternativ 1: Gruppere bokstavene etter høyde/bokstavfamilier («lofts-, stue- og kjellerbokstaver») • 2. gang alternativ 2: Gjennomgå flere bokstaver, arbeide med flere utvalgte bokstaver • 2. gang alternativ 3: Dele opp i vokaler og konsonanter Alle bokstavene gjøres tilgjengelig fra første stund. Alfabetet gjennomgås flere ganger første skoleår med ulik innfallsvinkel.

5.1.2 Lesing		1.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Velger man å arbeide med to bokstaver i uken, kan det fokuseres på systematisk arbeid med skriftforming fra «runde» to. Det er opp til den enkelte skole å avgjøre rekkefølgen på bokstavene som skal læres. Det er sentralt at det velges bokstaver som lett kan danne ord, slik at elevene raskt kommer i gang med lesing og skriving. Symbol- og lydlike bokstaver introduseres på ulike tidspunkt (f.eks. innarbeide <u>b</u> godt før man introduserer <u>d</u>). Utfyllende teori: SLS-plan kap. 4: Bokstavinnlæring
	Utvikle hensiktsmessige strategier for fonologisk syntese og analyse	Modellere og samtale om bruk av «lesefinger» (pekelese), samt veilede elevene til selv å bruke lesefinger ved egen lesing for å bli nøyaktige lesere. Arbeide systematisk med strategier for å lydere og trekke lyder sammen til ord (syntese), samt stavelseslese ord Arbeide systematisk med strategier for å dele opp ord i stavelser og lyder (analyse)
	Ha kjennskap til forskjell på vokaler og konsonanter	I arbeidet er det <i>vokalene</i> som skal være i fokus. Ved innlæring av bokstavene skal det påpekes om det er en vokal eller konsonant (elevene skal lære fagbegrepene). Vokalene har samme bokstavnavn og bokstavlyd, mens konsonantenes bokstavnavn dannes av flere lyder.
	Å oppnå leseflyt	I arbeidet vektlegges <i>repetert lesing</i>. Repetert lesing foregår ved at eleven leser en <u>kort</u> og <u>nivåtilpasset</u> tekst flere ganger, hvor ca. 90 % av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig (begreper og lyder må være kjent). Elevene leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/ flyt oppnås. Det skal veksles mellom å trene på bokstaver, ortografiske enheter (f.eks. konsonantforbindelser), enkeltord og sammenhengende tekst. Det påpekes at antallet høyfrekvente ord det arbeides med på 1. trinn må begrenses, slik at elevene ikke avsporer før bokstavlydene er automatisert. Repetert lesing kan brukes i plenum, grupper og alene sammen med en voksen. Lærer modellerer god leseflyt for elevene. Repetert lesing kan også benyttes som lekse, men hovedvekten av arbeidet skal foregå på skolen. Gis teksten i lekse er det sentralt at foresatte får informasjon om hvordan det skal arbeides med teksten. Utfyllende teori: Se kap. 4 i SLS-planen: Repetert lesing Klinkenberg, J. E. (2005). <i>Å bedre barns leseflyt</i>. H. Aschehoug & Co.
	Bruke egne kunnskaper og	Modellere egne lesestrategier og tolkning av innhold i tekstene for gradvis å utvikle elevenes lytte- og leseforståelse. Elevenes egne strategier og tolkninger skal også vektlegges og videreutvikles gjennom veiledning fra lærer.

5.1.2 Lesing		1.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Lytte- og leseforståelse	erfaringer for å forstå og kommentere innholdet i leste tekster	Arbeide med nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. Lærer tilpasser undervisningen gjennom <i>balansert leseopplæring</i> , ved at prinsipper fra analytiske og syntetiske metoder brukes i en hensiktsmessig kombinasjon.
	Forstå enkle tekststrukturelle virkemidler som illustrasjoner, bilder og enkle diagram	<i>Analytisk metode:</i> analysere fra en helhet til deler (top-down) - Setning -> ord -> enkeltlyder <i>Syntetisk metode:</i> å sammenfatte del(er) til en helhet (bottom-up) - Enkeltlyder -> ord -> setning Utfyllende teori: Se vedlegg: Tidlig innsats i Ullensakerskolen Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing
		Presentere og arbeide med et variert utvalg tekster, blant annet: • Sammensatte tekster (multimodale tekster), og samtale om de ulike modalitetene som presenteres i teksten. • Alderstilpassede bildebøker i plenum eller gruppe, og samtale om bøkens innhold og form. I arbeidet med bildebøker er det sentralt at bildene presenteres parallelt med verbalteksten (gjerne på en digital tavle), slik at elevene gjennom ulike sanser kan forstå og tolke innholdet i tekstene. Det må arbeides med innhold og virkemidler både i tekst og bilder. • Regelmessig høytlesning/felleslesing av korte bøker og kapittelbøker i plenum, hvor arbeid med å tolke og forstå innholdet i teksten vektlegges. • Bilder og illustrasjoner med ulike estetiske uttrykk og samtale om innhold og form.
Læringsstrategier	Bruke hensiktsmessige læringsstrategier tilpasset formålet med lesingen	Før, underveis og etter lesing: Arbeide systematisk med lesestrategier <i>før, underveis og etter</i> lesing som er tilpasset faget og formålet med lesingen. Formålet med lesingen og tekstene det arbeides med er sentrale for hvordan det skal arbeides med lesingen og for hvilke lese måter og -strategier som benyttes. Hente ut informasjon, tolke og reflektere: Lærer modellerer utvalgte strategier for lesing, og gjør elevene kjent med sammenhengen mellom formålet med lesingen og

5.1.2 Lesing		1.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		lesemåter og -strategier som benyttes for å hente ut informasjon, tolke og reflektere over teksten innhold og form. Læringsstrategier i fokus: Velge ut 1- 2 lesestrategier som det undervises i gjennom modellering og eksplisitt opplæring. Valg av strategier tilpasses trinnet. Videreføre læringsstrategier: Lesestrategier som har vært i fokus tidligere år må videreføres, modelleres og repeteres jevnlig når de er relevante for arbeidet med teksten og det faglige innholdet. Utfyllende teori: SLS-plan kap.4: • Arbeide med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon • Lesestrategier • Opplæring i lesestrategier Vedlegg: Eksempler på ulike læringsstrategier
Motivasjon	Å bli interessert i bøkens verden, fremme lystlesing og motivasjon for lesing	Gjennomføre lesekampanje eller «leseuker». I lesekampanjen presenteres aktuell og tilpasset litteratur for gruppen. Bøkene skal motivere for lystlesing. Det er sentralt at elevene får mulighet til å lese i den samme boken både hjemme og på skolen. Lærer legger til rette for at elevene kan presentere sin opplevelse av en bok de har lest for medelever.
		Høytlesning av enkle tekster og bøker hvor lærer modellerer leseglede.
		Gjennomføre daglige økter (i perioder) med stillelesing for å øke motivasjon for egen lesing. Før elevene kan lese selv vil det være hensiktsmessig å gi elevene konkrete oppgaver i form av «detektivarbeid». Dette kan være å lete etter ukens bokstaver, noen rare ord, korte ord osv.
		Sørge for at elevene har rikelig tilgang til bøker med ulik vanskegrad i klasserom eller skolebibliotek som gir motivasjon til lystlesing. I samarbeid med bibliotekar presentere aktuelle bøker for aldersgruppen og for foresatte på foreldremøte.

5.1.3 Skrivning		1.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Bokstaver og ord	Kunne bruke bokstaver og eksperimentere med ord i egen håndskrift og på nettbrett/pc	Arbeide med skriftspråkstimulerende aktiviteter som lekelesing, lekeskriving og rabling på papir og nettbrett/pc. Bruke skrift for å oppøve leseferdigheter, skrive seg til lesing.
	Oppøve et funksjonelt blyantgrep	Motivere til funksjonelt blyantgrep. Se vedlegg for tips til hvordan dette kan trenes på ved hjelp av tråd/strikk rundt håndleddet.
	Kunne skrive de store og små bokstavene	Arbeide med sporing av bokstavenes form. Hovedfokus på de små bokstavene. Elevene skal bruke de små bokstavene i skrift. Stor forbokstav innøves. 1. Lærer modellerer riktig håndbevegelse, hvor man starter på bokstavene og skriveretning. Bruke begreper som loddrett, vannrett, skrå stilling, vinkel i innlæring av start- og sluttpunkt på bokstavene. (Se vedlegg: Begrepssystemer) Bokstavhus/hjelpelinjer benyttes når det modelleres høydeforskjeller på bokstavene og start- og sluttpunkt på bokstavene. Bokstavplansjer henges opp i klasserommet, og pultene utstyres med alfabetremser.
	Kunne skrive korte lydrette ord ved å lytte ut lyder og identifisere plasseringen av lydene i ordet	Arbeide med å lytte ut lyder, samt trekke sammen lyder til ord. Konkretisere og visualisere lydenes plassering i ordet. Stimulere til å skrive enkle skriftlige budskap ved hjelp av ord, og etter hvert setninger.
	Kunne sette sammen ord til enkle setninger, og bruke dette i lekpregede skriveoppgaver for å oppnå motivasjon og skriveglede	Legge til rette for rollelek med skriveaktiviteter som for eksempel butikk- og sykehuslek. Legge til rette for friskrivning og lekeskriving som for eksempel å lekeskrive/skrive til en bamse/dukke. Skrive ord ut fra hva man ser på et bilde, beskjer, lister og huskelapper. For hånd eller på nettbrett/pc.

5.1.3 Skrivning		1.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Skrive tekster og formidle meninger	Kunne formidle egne tanker og kunnskap skriftlig ved hjelp av ord og/eller setninger	Bruke tenkeskriving som verktøy for å få ned egne tanker, starte med enkle ord og utvide til setninger. Det anbefales at flerspråklige barn skriver på sitt morsmål. (Se teoridel om tenkeskriving)
	Vite hva det betyr å beskrive noe Vite hva et argument er eller kan være Vite hvordan en fortelling kan lages i samarbeid med andre	Legge til rette for muntlige aktiviteter som oppøver ferdigheter i å beskrive. For eksempel beskrive en konkret gjenstand ut fra blant annet farge, størrelse og form. Legge til rette for muntlige aktiviteter som oppøver ferdigheter i å argumentere. For eksempel rollespill hvor to lærere fremmer sin mening slik at elevene tydelig ser to meninger om samme sak eller tema. Tema som velges må være nærliggende for elevene. For eksempel for eller i mot friminutt/utelek. Samskrive for å oppøve ferdigheter i å beskrive, fortelle og argumentere. Ved bruk av for eksempel ord eller bilder i en tabell komme frem til argumenter for og argumenter i mot. Se teoridel om samskriving.
Læringsstrategier	Kunne lage enkle tankekart og begrepskart med bruk av tekst, bilde og lyd på nettbrett/pc	Modellere bruk av enkle tankekart og begrepskart for hånd og på nettbrett. Se vedlegg.
	Kunne bruke apper for å lage tankekart og digitale bøker på nettbrett	Elevene jobber etter hvert med å lage egne tankekart, begrepskart og begrepshus både individuelt og i par. Tankekartene skal inneholde: tekst, bilde/illustrasjon og lyd der det er hensiktsmessig. Se vedlegg
	Kunne skrive ord og/eller setninger inn i en skriveramme for å oppøve ferdigheter i å fortelle, beskrive og argumentere	Arbeide med enkle begrepshus for sortering av over- og underbegreper og visualisere ordene ved bruk av bilder og illustrasjoner. Eksempel på begrepshus, se vedlegg. Lærer leder elevene gjennom skriveprosessene i følgende rekkefølge: 1) Samtale/dialog 2) Bruk av enkle modelltekster 3) Bruk av enkle skriverammer 4) Samtale/dialog. Det er en forutsetning at det arbeides med denne prosessen i fellesskap/samskriving. Se vedlegg: skriveramme

5.2 2. trinn

5.2.1 Språk- og muntlige ferdigheter		2.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Språkutvikling	Utvide og utvikle sitt ord- og begrepsforråd	Ord- og begrepsopplæring: Arbeide systematisk med ord- og begrepsopplæring gjennom planlagte aktiviteter med fokus på: • Språkets innholds-, form- og bruksside • Kategorisering og sortering av begreper/ord • Over- og underbegreper (f.eks. ved bruk av begrepshus) • Synonymer, antonymer, sammensatte ord osv. Bruke relevante representasjonsformer i begrepsarbeidet, f.eks. film, bilder, illustrasjoner, konkrete osv., for å visualisere innholdet i begrepene og utvide erfaringsgrunnlaget til elevene Benytte hverdagssituasjoner til språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering, f.eks.: • Uteskole • Måltider • Av- og påkledningssituasjon og friminutt osv. • Frilek (lærer deltar og/eller observerer elevene) • Matpause hvor elevene får snakke sammen (uformell dialog, lærer observerer/deltar i dialog på elevenes premisser) Benytte høytlesning i undervisningen for bl.a. å: • Utvide og utvikle ordforråd • Lytte etter, forstå og gjengi informasjon • Utvikle fantasi, empati og sympati
	Bruke språket på en hensiktsmessig måte for å uttrykke seg og bli forstått, samt gradvis utvikle et situasjonsuavhengig språk	Legge til rette for aktiviteter hvor elevene får samtale om kjente temaer eller situasjoner, slik at elevene kan uttrykke seg med et sammenhengende og situasjonsuavhengig språk. Gjenfortelle fra ulike situasjoner, bl.a.: • Hendelser utenfor skolen (helg, ferie osv.) • Friminutt • Uteskole osv. Modellere variasjon i ord, stemmebruk og intonasjon, og samtale om hvordan dette virker inn på fortellingen/ budskapet.
	Anvende relevante fag- og hverdagsbegreper tilpasset	Arbeide systematisk med begrepsopplæring innenfor ulike begrepskategorier: • Hverdagsbegreper/-ord

5.2.1 Språk- og muntlige ferdigheter		2.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	kommunikasjonssituasjonen	• Generelle akademiske ord • Fagbegreper/-ord Modellere presis bruk av begreper som er relevante innenfor faget, samt veilede elevene til å ta i bruk fagbegreper Stimulere til fagsamtaler i plenum eller gruppe hvor elevene får: • Bruke fagbegreper og samtale om temaer innenfor fagene • Uttrykke egne meninger og argumentere for disse • Motta og gi respons til andre i samtalen
Språklig bevissthet	Utvikle sin språklige bevissthet og oppmerksomhet for språkets forside	Videreføre systematisk arbeid med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: • Fonologisk • Morfologisk • Semantisk • Syntaktisk • Pragmatisk Knytte arbeidet med språklig bevissthet til språk, lesing og skriving Utfyllende teori: SLS-plan, kap. 4: Språklig bevissthet Frost, J., & Lønnegaard, A. (1996). <i>Språkleker - Praktisk del</i>. N.W. Damm & Søn AS.
Læringsstrategier	Utvikle hensiktsmessige strategier for ord- og begrepsforståelse	Modellere bruk av begrepshus og enkle begrepskart, samt benytte begrepshus og -kart i plenum der det er hensiktsmessig for å utdype elevenes innholdsforståelse av begrepenes betydning. Samtale om hensikten med å bruke strategiene for å systematisere og kategorisere egen kunnskap om ord og begreper. Modellere bruk av hensiktsmessige strategier for at elevene selv skal kunne resonere seg frem til betydningen av ord, f.eks.: • Analysere seg frem til betydningen av ord på bakgrunn av sammenheng • Analysere seg frem til betydningen av sammensatte ord på bakgrunn av kunnskap om en av delene i ordet • Bruke bildestøtte for å kunne forstå sammenheng • Samarbeide med andre Veilede elevene til å overvåke egen lesing, ved at de blant annet skal stoppe opp og gjenta lesningen av setningen/avsnittet

5.2.1 Språk- og muntlige ferdigheter		2.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		hvis det de leser ikke gir mening for dem.
	Lage enkle tankekart i flere ledd på papir og digitalt for å organisere kunnskap	Modellere bruk av tankekart med flere nivåer både på papir og digitalt, og synliggjøre hvordan tankekartet kan brukes for å kategorisere kunnskap. Se vedlegg

5.2.2 Lesing		2.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Avkoding og leseflyt	Mestre fonologisk avkodingsstrategi og syntese/lydering av lydrette ord	Arbeide med systematisk opplæring i fonologisk avkoding (lydering) ved modellering og veiledning. Arbeidet med bokstavlydene repeteres jevnlig gjennom skoleåret. Det å mestre fonologisk avkoding forutsetter følgende ferdigheter: • Fonemisk bevissthet – evnen til å kunne finne frem til hvilke enkeltlyder (fonemer) ordet består av • Sikker bokstavkunnskap • Automatisert omkoding – kan lyden <u>umiddelbart</u> • Effektiv fonologisk syntese – trekker sammen lydene til ord • Godt fonologisk korttidsminne – husker alle lydene i ordet som leses, og trekker sammen til slutt Elever som ikke tilegner seg disse ferdighetene gjennom skoleåret må identifiseres og det må iverksettes målrettede tiltak.
	Mestre staveslesing og begynnende ortografisk avkodingsstrategi	Gradvis gjennom året arbeide med staveslesing og ortografisk avkodingsstrategi ved modellering og veiledning. Staveslesing benyttes for å rette elevenes oppmerksomhet mot større enheter/bokstavforbindelser i ordet, ortografisk avkodingsstrategi dreier seg om å rette oppmerksomheten mot ordet som en helhet eller «et bilde». Arbeide med noen hørfrekvente ord. Det påpekes at arbeidet med hørfrekvente ord må tilpasses elevens leseferdighet. Elever som ikke har automatisert bokstavlydene må arbeide med dette parallelt, slik at de ikke avsporer før bokstavlydene

5.2.2 Lesing		2.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		er automatisert. Bruke lesemåter som styrker avkodingsferdigheter og leseflyt: • Parlesing • Vekselslesing • Ekkolesing: Lærer modellerer god leseflyt ved å lese en setning etterfulgt av at elevene gjentar høyt • Korlesing: Elevene leser i kor (i par, gruppe, klasse osv.) • Høytlesing: Eleven leser høyt for andre eller seg selv ved bruk av f.eks. «leserøret» eller hørselsvern (se vedlegg) Lærer tilpasser undervisningen gjennom <i>balansert leseopplæring</i>, ved at prinsipper fra analytiske og syntetiske metoder brukes i en hensiktsmessig kombinasjon. <i>Analytisk metode:</i> analysere fra en helhet til deler (top-down) - Setning -> ord -> enkeltlyder <i>Syntetisk metode:</i> å sammenfatte del(er) til en helhet (bottom-up) - Enkeltlyder -> ord -> setning Modellere og veilede elevene i fleksibel bruk av avkodingsstrategier: lyd- for lyd syntese, stavelseslesing, helordslesing, også ved høytlesning. Målet med opplæringen er at elevene selv skal ha en fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier.
	Bli bevisst på og analysere setninger og ords oppbygning, lese- og skrivemåte	Arbeide med detaljoppgaver for å ivareta og øke avkodingsferdigheter og elevenes språklige bevissthet, som bl.a. bevissthet om oppbygningen av setninger og ord. Rette fokus mot språkets formside. Arbeide med og synliggjøre vokaler og konsonanter i klasserommet. Jevnlig repetisjon av vokalene. La elevene undre seg over og analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte. La elevene oppdage ikke-lydrette forhold i enkle ord ved å lese hele skrivemåten og sammenligne med snakkemåten (hva er likt/ulikt). Legge til rette for samtaler i plenum, gruppe og par hvor elevene får undre seg over språket og lage egne huskereglar i fellesskap.

5.2.2 Lesing		2.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne lese en tilpasset tekst med flyt og intonasjon	Arbeide med nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. For å oppøve flyt vektlegges arbeidet med avkodingsstrategier og repetert lesing. Veilede elevene til å pekelese, bruke pekefinger/«lesefinger» ved lesing for nøyaktig avkoding. Utfyllende teori: Se vedlegg: Tidlig innsats i Ullensakerskolen Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing
		Arbeide med <i>repetert lesing</i> ved at eleven leser en <u>kort</u> og <u>nivåtilpasset</u> tekst flere ganger, hvor ca. 90 % av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig (begreper og lyder må være kjent). Elevene leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/ flyt oppnås. Det skal veksles mellom å trene på: • bokstaver • ortografiske enheter (f.eks. konsonantforbindelser), • enkeltord • sammenhengende tekst Repetert lesing kan brukes i plenum, grupper og alene sammen med en voksen. Lærer modellerer god leseflyt for elevene. Repetert lesing kan også benyttes som lekse, men hovedvekten av arbeidet skal foregå på skolen. Gis teksten i lekse er det sentralt at foresatte får informasjon om hvordan det skal arbeides med teksten. Utfyllende teori: Se kap. 4 i SLS-planen: Repetert lesing Klinkenberg, J. E. (2005). <i>Å bedre barns leseflyt</i>. H. Aschehoug & Co.
Lytte – og leseforståelse	Lese tilpassede tekster med sammenheng og forståelse på papir og skjerm (K06)	Modellere egne lesestrategier og tolkning av innhold i tekstene for gradvis å utvikle elevenes lytte- og leseforståelse. Elevenes egne strategier og tolkninger skal også vektlegges og videreutvikles gjennom veiledning fra lærer. Arbeide både med felles tekst og med nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. For økte forståelsesferdigheter vektlegges arbeidet med forståelsesstrategier. Lærer tilpasser

5.2.2 Lesing		2.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Gradvis kunne lese for å tilegne seg kunnskap, forstå og samtale om innholdet i ulike tekster Kunne lese verbaltekst og bilder, og nyttiggjøre seg informasjon fra ulike modaliteter i sammensatte tekster Gradvis vite at eleven skal gå tilbake i teksten og lese på nytt hvis eleven ikke får med seg meningsinnholdet Kunne gjenfortelle innholdet i enkle tekster og finne svar på/stille enkle spørsmål til tekst Kunne lytte til og gi respons til andre	undervisningen gjennom <i>balansert leseopplæring</i>, ved at prinsipper fra analytiske og syntetiske metoder brukes i en hensiktsmessig kombinasjon. Regelmessig høytlesing og samtaler om innholdet i fagtekster og skjønnlitterære tekster. Felles lesing og samtaler om språk, innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser. Modellering av og veiledning i forståelsesstrategier. Lytteøvelser knyttet til forståelse av ord, setninger og helhet. Presentere og arbeide med et variert utvalg tekster/litteratur, blant annet: • Sammensatte tekster (multimodale tekster), og samtale om de ulike modalitetene som presenteres i teksten. • Alderstilpassede bildebøker i plenum eller gruppe, og samtale om bøkens innhold og form. I arbeidet med bildebøker er det sentralt at bildene presenteres parallelt med verbalteksten (gjerne på en digital tavle), slik at elevene gjennom ulike sanser kan forstå og tolke innholdet i tekstene. Det arbeides med innhold og virkemidler både i tekst og bilder. • Tegneserier eller andre sekvensielle bildeserier, og samtale om innhold og virkemidler både i tekst og bilder. • Regelmessig høytlesning/felleslesing av korte bøker/historier og kapittelbøker i plenum, hvor arbeid med å tolke og forstå innholdet i teksten vektlegges. • Bilder og illustrasjoner med ulike estetiske uttrykk og samtale om innhold og form. Systematisk begrepsundervisning med utgangspunkt i generelle akademiske ord og fagbegreper fra den aktuelle teksten. Buke av enkle begrepskart og flerleddede tankekart for kategorisering og systematisering av over- og underbegreper. Legge til rette for læringssituasjoner hvor elevene på ulike måter (skriftlig, muntlig, tegning osv.) skal gjenfortelle innholdet i tekster på papir eller digitalt
Læringsstrategier	Bruke hensiktsmessige læringsstrategier tilpasset formålet med lesingen	Før, underveis og etter lesing: Arbeide systematisk med lesestrategier <i>før, underveis</i> og <i>etter</i> lesing som er tilpasset faget og formålet med lesingen. Formålet med lesingen og tekstene det arbeides med er sentrale for hvordan det skal arbeides med lesingen og for hvilke lesemaåter og -strategier som benyttes. Hente ut informasjon, tolke og reflektere: Lærer modellerer utvalgte strategier for lesing, og gjør elevene kjent med sammenhengen mellom formålet med lesingen og lesemaåter og -strategier som benyttes for å hente ut informasjon, tolke og reflektere over teksten innhold og form. Læringsstrategier i fokus:

5.2.2 Lesing		2.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Velge ut 1- 2 lesestrategier som det undervises i gjennom modellering og eksplisitt opplæring. Valg av strategier tilpasses trinnet. Videreføre læringsstrategier: Lesestrategier som har vært i fokus tidligere år må videreføres, modelleres og repeteres jevnlig når de er relevante for arbeidet med teksten og det faglige innholdet. Utfyllende teori: SLS-plan kap. 4: • Arbeide med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon • Lesestrategier • Opplæring i lesestrategier Vedlegg: • Eksempler på ulike læringsstrategier
Motivasjon	Å bli interessert i bøkens verden, fremme lystlesing, og styrke leseferdighetene	Gjennomføre lesekampanje eller «leseuker». I lesekampanjen presenteres aktuell og tilpasset litteratur for gruppen. Bøkene skal motivere for lystlesing. Det er sentralt at elevene får mulighet til å lese i den samme boken både hjemme og på skolen. Lærer legger til rette for at elevene kan presentere sin opplevelse av en bok de har lest for medelever.
		Høytlesning av enkle tekster og bøker hvor lærer modellerer leseglede.
		Gjennomføre daglige økter (i perioder) med stillelesing for å øke motivasjon for egen lesing. Veilede elevene til å bruke «Knyteneveprøven» i valg av bok.
		Sørge for at elevene har rikelig tilgang på bøker med ulik vanskegrad i klasserom eller skolebibliotek som gir motivasjon til lystlesing. I samarbeid med bibliotekar presentere aktuelle bøker for aldersgruppen og for foresatte på foreldremøte.

5.2.3 Skrivning		2.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Bokstaver og ord	Kunne skrive alle de store og små bokstavene med riktig start- og slutt punkt	La elevene øve på skriftforming gjennom arbeid med skrivebevegelser, start- og sluttpunkt. Bruke hjelpelinjer/bokstavhus. Bokstavene må være tilgjengelig visuelt sett på veggene i klasserommet, og som alfabetremse på pulten. Lærer bruker de grunnleggende begrepene som f.eks loddrett, vannrett, skrå stilling, rett når det modelleres hvordan bokstavene skal skrives. (Se vedlegg: Begrepssystemer). I løpet av 2.trinn introduseres sammenhengende skrift. Se teoridel.
	Bruke fonologisk strategi ved skriving av ord	Øvelser som legger til rette for skriving av lydrette ord, og etter hvert ikke-lydrette. Eksempler på dette kan være å skrive til et bilde, beskrive en konkret gjenstand eller lage ord ut fra en konsonantforbindelse. (Eksempler på konsonantforbindelser: sma-sme-smi-smo-smu-smy-smæ-smø-små) Bruk rytme/stavelser når det arbeides med vokalene i ord.
	Kunne sammenligne og se likheter og forskjeller i ord	Arbeide med analytiske øvelser muntlig og skriftlig. Ta utgangspunkt i enkeltord, se på for eksempel endelser, snakke om hva i ordet som gjør at det er et ikke-lydrett ord, se på prefiks (<u>u</u> enig, <u>u</u> hjelp) og sufiks (enig <u>het</u> , trygg <u>het</u>).
	Kunne skrive noen høyfrekvente ikke-lydrette ord	Arbeide med analytiske øvelser hvor samtalen fokuserer på hva det er i ulike ord som gjør det til et ikke-lydrett ord. Eksempel er ordet «blad» som har en stum d-lyd og ordet «sommer» som har o-lyd for å-lyd.
	Kunne skrive ord og setninger på nettbrett og pc	Bli kjent med skriveprogram på pc. Trene på å bruke begge hendene på tastaturet. Arbeide med apper for å lage digitale tankekart og digitale bøker på nettbrett.
Skrive tekster og formidle meninger	Uttrykke egne meninger og opplevelser gjennom enkle tekster. Bruk av tegninger, bilder/ illustrasjoner	Lage enkle tegneserier, skrive tekst til bildeserier, skrivelogg, huskelister beskjeder. Felles tekstskaping, pararbeid og individuelt arbeid. Tenkeskriving og samskriving benyttes i dette arbeidet. Se teoridel. Pc og nettbrett kan benyttes.

5.2.3 Skrivning		2.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne skrive enkle tekster med innledning, handling og avslutning: -fortellende tekster -beskrivende tekster -argumenterende tekster	I arbeidet med å lede og modellere skriveprosessene: 1) Samtale/dialog hvor formål og skrivehandling gjøres kjent for elevene 2) Arbeide felles med en modelltekst (gjerne elevtekster) 3) SkrIVERamme med startsetninger (pararbeid eller individuelt) 4) Samtale/dialog, respons, eventuelt fremføre sitt arbeid I denne prosessen kan med fordel tenkeskriving og samskriving benyttes.
	Videreutvikle egne tekster på bakgrunn av respons/tilbakemelding	Lærer gir læringsfremmende respons på elevens tekst underveis i skriveprosessen. Lærer gir tilbakemeldinger og respons ved sammen med elevene å se tilbake på formål og skrivehandling. Responsen gis for å skape motivasjon til redigering av arbeidet.
Læringsstrategier	Aktivere forkunnskaper	Aktivere elevenes forkunnskaper gjennom plenumsarbeid med samtale, tankekart og/eller begrepskart Arbeid med forkunnskaper knyttet til innhold og skrivehandling
	Kunne bruke et tankekart eller begrepskart som utgangspunkt for å skrive en tekst	Arbeid med enkle tankekart og etter hvert flerleddede tankekart i en førskrivingfase/aktivering av forkunnskaper, se vedlegg. Arbeide med enkle begrepskart i felleskap, pararbeid og individuelt. Nettbrett kan benyttes.
	Kunne lage enkle tankekart	Modellere bruk av enkle digitale tankekart, begrepskart og enkle bøker på nettbrett.

5.2.3 Skrivning		2.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	og begrepskart med bruk av tekst, bilde og lyd på nettbrett eller pc	Jobbe med å lage egne tankekart, begrepskart, begrepshus både individuelt og i par. Tankekartene skal inneholde: tekst, bilde/illustrasjon og lyd der det er hensiktsmessig. (Se vedlegg)
	Kunne bruke app for å lage egne bøker og app for å lage tankekart	
	Kunne sortere over- og underbegreper ved hjelp av begrepshus	Arbeide med sortering og kategorisering av ord i over- og underbegreper. Ord kan visualiseres ved å bruke bildekort. Begrepshus henges opp i klasserommet.
	Vite at et skriveforløp består av flere faser	Arbeide med strategier for: -å planlegge og formulere tekst -revidere tekst og ferdigstille tekst. Samskriving kan benyttes, se teoridel.
	Kunne skrive ord og/eller setninger inn i en skriveramme for å oppøve ferdigheter i å fortelle, beskrive og argumentere	Lærer leder og modellerer for elevene gjennom skriveprosessene i følgende rekkefølge: 1) Samtale/dialog 2) Bruk av enkle modelltekster 3) Bruk av enkle skriverammer 4) Samtale/dialog. I dette arbeidet vil respons underveis være viktig. Se vedlegg: skriveramme

5.3 3. trinn

5.3.1 Språk- og muntlige ferdigheter		3.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Språkutvikling	Utvide og videreutvikle sitt ord- og begrepsforråd	Arbeide systematisk med ord- og begrepsopplæring gjennom planlagte aktiviteter med fokus på: • Språkets innholds-, form- og bruksside • Kategorisering og sortering av begreper/ord • Over- og underbegreper (f.eks. ved bruk av begrepshus) Bruke relevante representasjonsformer i begrepsarbeidet, f.eks. film, bilder, illustrasjoner, konkrete osv., for å visualisere innholdet i begrepene og utvide erfaringsgrunnlaget til elevene Benytte høytlesning i undervisningen for bl.a. å: • Utvide og utvikle ordforråd • Lytte etter, forstå og gjengi informasjon • Utvikle fantasi, empati og sympati
	Samhandle med andre gjennom lek, samtale og diskusjon (fra K06)	Benytte og legge til rette for hverdagssituasjoner med språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering, f.eks.: • Uteskole • Diskusjon knyttet til kjente tema (både fritid/friminutt og innenfor og på tvers av fagene) • Frilek (lærer deltar og/eller observerer elevene) • Matpause hvor elevene får snakke sammen (uformell dialog, lærer observerer/deltar i dialog på elevenes premisser)

5.3.1 Språk- og muntlige ferdigheter		3.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Språklig bevissthet	Videreutvikle sin språklige bevissthet og oppmerksomhet for språkets forside	Videreføre systematisk arbeid med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: • Fonologisk • Morfologisk • Semantisk • Syntaktisk • Pragmatisk Arbeide med språklige detaljer som bl.a.: • Vokaler, konsonanter og stavelser • Synonymer, antonymer, sammensatte ord osv. • Grammatikk (ordklassene substantiv, verb, adjektiv) Knytte arbeidet med språklige detaljer til lesing og skriving. Utfyllende teori: SLS-plan, kap. 4: Språklig bevissthet
Muntlige ferdigheter	Bruke et egnet ordforråd til å samtale om faglige emner, fortelle om egne erfaringer og uttrykke egne meninger (fra K06)	Arbeide systematisk med begrepsopplæring innenfor ulike begrepskategorier: • Hverdagsbegreper/-ord • Generelle akademiske ord • Fagbegreper/-ord Modellere presis bruk av begreper som er relevante innenfor faget, samt veilede elevene til å ta i bruk enkle fagbegreper. Legge til rette for at elevene gjennom formelle og uformelle samtalesituasjoner kan veiledes i tilpasning av språket til kommunikasjonssituasjonen.

5.3.1 Språk- og muntlige ferdigheter		3.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Anvende relevante fag- og hverdagsbegreper tilpasset kommunikasjonssituasjonen Følge opp innspill fra andre i faglige samtaler og stille oppklarende og utdypende spørsmål (fra K06)	Organisere fagsamtaler i plenum eller gruppe hvor lærer motiverer og veileder elevene til å: • Bruke enkle fagbegreper og samtale om temaer innenfor fagene • Uttrykke egne meninger og argumentere for disse • Motta og gi konstruktiv respons til andre i samtalen Modellere variasjon i ord, stemmebruk og intonasjon og samtale om hvordan dette virker inn på kommunikasjonssituasjonen og veilede elevene til selv å gjøre dette. Det er sentralt at elevene veiledes til å se og synliggjøre kunnskap i og på tvers av fagene, samt knytte dette til elevenes erfaringer utenfor skolen.
Læringsstrategier	Utvikle hensiktsmessige strategier for ord- og begrepsforståelse	Modellere bruk av begrepshus og enkle begrepskart, samt benytte begrepshus og -kart i plenum der det er hensiktsmessig for å utdype elevenes innholdsforståelse av begrepenes betydning. Samtale om hensikten med å bruke strategiene for å systematisere og kategorisere egen kunnskap om ord og begreper. Modellere bruk av hensiktsmessige strategier for at elevene selv skal kunne resonere seg frem til betydningen av ord, f.eks.: • Analysere seg frem til betydningen av ord på bakgrunn av sammenheng • Analysere seg frem til betydningen av sammensatte ord på bakgrunn av kunnskap om en av delene i ordet • Bruke bildestøtte for å kunne forstå sammenhengen • Samarbeide med andre Veilede elevene til å overvåke egen lesing, ved at de blant annet skal stoppe opp og gjenta lesningen av setningen/avsnittet hvis det de leser ikke gir mening for dem.
	Lage tankekart i flere ledd for å organisere kunnskap	Modellere bruk av tankekart med flere nivåer både på papir og digitalt, og synliggjøre hvordan tankekartet kan brukes for å kategorisere kunnskap. Se vedlegg

5.3.2 Lesing		3.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Avkoding og leseflyt	Ha automatisert bokstavlydene	Gjennomføre kort repetisjon av alfabetet ved skolestart: • Arbeide med bokstavlydene (bokstav-lyd-kombinasjon) • Skriveretning Tidlig på året sikre at elevene har: • Sikker bokstavkunnskap • Automatisert avkoding (kan lyden <u>umiddelbart</u>) • Effektiv fonologisk syntese (trekker lydene sammen til ord på en effektiv måte) Elever som ikke mestrer hurtig og korrekt avkoding må identifiseres tidlig og det må iverksettes målrettede tiltak.
	Være sikker på vokaler og konsonanter	Synliggjøre vokaler og konsonanter i klasserommet. Jevnlig repetisjon av vokalene. Bruke vokaler aktivt i arbeidet med f.eks. rettskriving.
	Gradvis mestre fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier i egen lesing	Arbeide systematisk med fonologisk og ortografisk avkoding, og samtale med elevene om ulike lese måter tilpasset formålet med lesingen. Modellere og veilede elevene i fleksibel bruk av avkodingsstrategier: lyd- for lyd syntese, stavelseslesing, helordslesing, også ved høytlesning. Målet med opplæringen er at elevene selv skal ha en fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier. Modellere og oppmuntre elevene til å bruke «lesefingeren» (pekefinger) ved egen lesing for nøyaktig avkoding. Samtale med elevene og gjøre elevene bevisst på at lese hastigheten ikke skal gå på bekostning av nøyaktighet og forståelse.
	Mestre hurtig og korrekt avkoding ved lesing av nivåtilpassede tekster	Bruke lese måter som styrker avkodingsferdigheter og leseflyt: • Parlesing • Vekselslesing • Ekkolesing: Lærer modellerer god leseflyt ved å lese en setning etterfulgt av at elevene gjentar høyt • Korlesing: Elevene leser i kor (i par, gruppe, klasse osv.) • Høytlesing: Eleven leser høyt for andre eller seg selv Arbeide med nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. For å oppøve flyt vektlegges arbeidet med avkodingsstrategier og repetert lesing. Samtale med elevene om ulike lese måter i fagene (literacy). Veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen, f.eks. lese for å lære (eks. fagtekst), oppleve (eks. skjønnlitteratur) eller gjøre (eks. matematikk).

5.3.2 Lesing		3.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Gradvis lese en tilpasset tekst med flyt og intonasjon	Arbeide med repetert lesing ved at eleven leser en kort og nivåtilpasset tekst flere ganger, hvor ca. 90 % av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig (begreper og lyder må være kjent). Elevene leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/ flyt oppnås. Det skal veksles mellom å trene på: • bokstaver • ortografiske enheter (f.eks. konsonantforbindelser), • enkeltord • sammenhengende tekst Repetert lesing kan brukes i plenum, grupper og alene sammen med en voksen. Lærer modellerer god leseflyt for elevene. Repetert lesing kan også benyttes som lekse, men hovedvekten av arbeidet skal foregå på skolen. Gis teksten i lekse er det sentralt at foresatte får informasjon om hvordan det skal arbeides med teksten. Utfyllende teori: Se vedlegg: Tidlig innsats i Ullensakerskolen Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing, Se kap. 4 i SLS-planen: Repetert lesing. Klinkenberg, J. E. (2005). Å bedre barns leseflyt. H. Aschehoug & Co.
	Gradvis få økt bevissthet om hvordan ord kan deles i fonemer, stavelser og meningsdeler Gradvis bruke hensiktsmessige strategier for lesing av nye og vanskelige ord	Lærer tilpasser undervisningen gjennom <i>balansert leseopplæring</i>, ved at prinsipper fra analytiske og syntetiske metoder brukes i en hensiktsmessig kombinasjon. <i>Analytisk metode:</i> analysere fra en helhet til deler (top-down) - Setning -> ord -> enkeltlyder <i>Syntetisk metode:</i> å sammenfatte del(er) til en helhet (bottom-up) - Enkeltlyder -> ord -> setning Veilede elevene til å ta i bruk strategier for lesing av ukjente eller vanskelige ord: • Lydering • Lese ord med to eller flere stavelser ved hjelp av stavelseslesing • Dele opp lange eller ukjente/vanskelige ord i mindre meningsdeler for å lette lesing og for innholdsforståelse • Gjenkjenne ikke-lydrette mønstre eller kjente trekk i nye ord • Dele opp sammensatte ord både for å lette avkoding og for innholdsforståelse • Undre seg over, analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte

5.3.2 Lesing		3.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Bli bevisst på, og analysere setninger og ords oppbygning, lese- og skrivemåte	Arbeide med detaljoppgaver for å ivareta og øke avkodingsferdigheter og elevenes språklige bevissthet, som bl.a. bevissthet om oppbygningen av setninger og ord. Rette fokus mot språkets formside. Arbeide med, og synliggjøre vokaler og konsonanter i klasserommet. Jevnlig repetisjon av vokalene. La elevene undre seg over og analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte. La elevene oppdage ikke-lydrette forhold i enkle ord ved å lese hele skrivemåten og sammenligne med snakkemåten (hva er likt/ulikt). Legge til rette for samtaler i plenum, gruppe og par hvor elevene får undre seg over språket og lage egne huskereglar i fellesskap.
Lytt – og leseforståelse	Kunne lese for å tilegne seg kunnskap, reflektere over og samtale om innholdet i ulike tekster – både skjønn- og faglitteratur	Arbeide både med felles tekst med nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. Gjennom eksplisitt opplæring skal lærer veilede og modellere for elevene hvordan de skal lese, forstå og tolke ulike tekster. Samtale om hvilke kilder som er troverdige og nyttige for å hente ut relevant informasjon i arbeidet med faglitteratur.
	Kunne forstå og nyttiggjøre seg informasjon fra ulike modaliteter i enkle sammensatte tekster.	Regelmessig høytlesing og samtaler om innholdet i fagtekster og skjønnlitterære tekster. Felles lesing og samtaler om språk, innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser. Modellering av og veiledning i forståelsesstrategier. Lytteøvelser knyttet til forståelse. Presentere og legge til rette for arbeid med et variert utvalg alders- og nivåtilpassede tekster/litteratur, blant annet: • Ulike sammensatte tekster (multimodale tekster) – fokus på å tolke og forstå de ulike modalitetene som presenteres i teksten og samspillet mellom dem. • Et variert utvalg faglitteratur på papir og skjerm fra tilrettelagte kilder • Korte og lengre skjønnlitterære tekster– fokus på innholdsforståelse, litterære virkemidler og tolkning • Ulike tegneserier, andre sekvensielle bildeserier og/eller bildebøker - samtale om innhold og virkemidler både i tekst og bilder.
	Gradvis kunne overvåke egen lesing og gå tilbake i teksten hvis eleven ikke får med seg meningsinnholdet	

5.3.2 Lesing		3.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne finne og forstå informasjon fra ulike og tilrettelagte kilder og samtale om informasjonen er nyttig og troverdig Kunne lytte til og gi respons til andre	Bilder og illustrasjoner med ulike estetiske uttrykk og samtale om innhold og form – samtale om virkemidler og tolkning av disse Legge til rette for samtaler i par, plenum og gruppe hvor elevene får mulighet til å utforske tekstene og tolke og reflektere omkring innholdet i dem. Bruk av f.eks. digital tavle i arbeidet, slik at tekstene kan arbeides med i felleskap. Legge til rette for læringssituasjoner hvor elevene på ulike måter (skriftlig, muntlig, tegning osv.) skal gjenfortelle innholdet i tekster på papir eller digitalt Systematisk begrepsundervisning med utgangspunkt i generelle akademiske ord og fagbegreper fra den aktuelle teksten. Bruke enkle begrepskart og flerleddede tankekart for økt innholdsforståelse, samt kategorisering og systematisering av over- og underbegreper. Gjennomføre økter med stillelesing, etterfulgt av en tydelig lesebestilling. I stillelesing skal elevene lese nivåtilpassede tekster. Utfyllende teori: Se vedlegg: Tidlig innsats i Ullensakerskolen Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing
Læringsstrategier	Bruke hensiktsmessige læringsstrategier tilpasset formålet med lesingen Få økt bevissthet omkring formålet med leseaktiviteten; lystlesing og/eller lesing for å tilegne seg kunnskap	Før, underveis og etter lesing: Arbeide systematisk med lesestrategier <i>før, underveis og etter</i> lesing som er tilpasset faget og formålet med lesingen. Formålet med lesingen og tekstene det arbeides med er sentrale for hvordan det skal arbeides med lesingen og for hvilke lese måter og –strategier som benyttes. Hente ut informasjon, tolke og reflektere: Lærer modellerer utvalgte strategier for lesing, og gjør elevene kjent med sammenhengen mellom formålet med lesingen og lese måter og –strategier som benyttes for å hente ut informasjon, tolke og reflektere over teksten innhold og form. Læringsstrategier i fokus: Velge ut 1- 2 lesestrategier som det undervises i gjennom modellering og eksplisitt opplæring. Valg av strategier tilpasses trinnet. Videreføre læringsstrategier:

5.3.2 Lesing		3.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Lesestrategier som har vært i fokus tidligere år må videreføres, modelleres og repeteres jevnlig når de er relevante for arbeidet med teksten og det faglige innholdet. Utfyllende teori: SLS-plan kap. 4: • Arbeide med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon • Lesestrategier • Opplæring i lesestrategier Vedlegg: • Eksempler på ulike læringsstrategier
	Kunne benytte «Knyttneveprøven» for selv å kunne finne tilpasset litteratur	Forklare bruk av «Knyttneveprøven» for elever og foresatte. Veilede elevene i bruk av «Knyttneveprøven» ved valg av litteratur.
	Kunne gjenfortelle/lage sammendrag av innholdet i en tekst	Samtale med elevene om hva som er relevant informasjon i en tekst og modellere for elevene gjenfortelling av tekst, muntlig og skriftlig, ved å nyttiggjøre seg relevant informasjon. Veilede elevene til muntlig og skriftlig gjenfortelle et tekstinnhold.
Motivasjon	Å bli interessert i bøkens verden, fremme lystlesing, og styrke leseferdighetene	Gjennomføre lesekampanje eller «leseuker». I lesekampanjen presenteres aktuell og tilpasset litteratur for gruppen. Bøkene skal motivere for lystlesing. Det er sentralt at elevene får mulighet til å lese i den samme boken både hjemme og på skolen. Lærer legger til rette for at elevene kan presentere sin opplevelse av en bok de har lest for medelever. Høytlesning av enkle tekster og bøker hvor lærer modellerer leseglede. Gjennomføre daglige økter (i perioder) med stillelesing for å øke motivasjon for egen lesing. Veilede elevene til å bruke «Knyttneveprøven» i valg av bok. Sørge for at elevene har rikelig tilgang på bøker med ulik vanskegrad i klasserom eller skolebibliotek som gir motivasjon til lystlesing. I samarbeid med bibliotekar presentere aktuelle bøker for aldersgruppen og for foresatte på foreldremøte.

5.3.3 Skrivning		3.trinn
Hovedområder i skrivning	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Rettskriving og grammatikk	Beherske enkel rettskriving og tegnsetting	Arbeid med ordenes oppbygging. Modellere staving av lydrette og ikke-lydrette ord. Arbeid med ikke-lydrette ord slik at elevene selv reflekterer over hvorfor de ikke er lydrette. For eksempel stumme lyder. Hvis øveord benyttes som tiltak for å styrke rettskrivningsferdighetene klargjøres det for elevene hvorfor man må øve på de utvalgte ordene, og at det er skrivemåten de skal lære seg.
	Kategorisere ord i ordklassene substantiv, verb og adjektiv	Arbeid med kategorisering av ord i ordklasser. Det anbefales å visualisere i for eksempel «ordsekker» slik at det kan fokuseres på blant annet likheter og ulikheter, og at det kan henvises til dette i undervisningen.
Skrive tekster og formidle meninger	Uttrykke egne meninger og opplevelser gjennom enkle tekster og bruk av tegninger, bilder/illustrasjoner	Lage enkle tegneserier, skrive tekst til bildeserier, skrive logg, huskelister beskjeder. Felles tekstskaping, pararbeid og individuelt arbeid. Tenkeskriving og samskriving benyttes i dette arbeidet. Pc og nettbrett kan med fordel benyttes. På nettbrett benyttes app for digitale tankekart og digitale bøker.
	Kunne skrive enkle tekster med innledning, handling og avslutning: -fortellende tekster -beskrivende tekster -argumenterende tekster	I arbeidet med å lede og modellere skriveprosessene: 1) Samtale/dialog hvor formål og skrivehandling gjøres kjent for elevene 2) Arbeide felles med en modelltekst (gjørne elevtekster) 3) SkrIVERAMME med startsetninger (klasse, pararbeid eller individuelt) 4) Samtale/dialog, respons, eventuelt fremføre sitt arbeid
	Videreutvikle egne tekster på bakgrunn av respons/tilbakemelding	I denne prosessen kan med fordel tenkeskriving og samskriving benyttes. Lærer gir læringsfremmende respons på elevenes tekst underveis i skriveprosessen. Lærer gir tilbakemeldinger og respons ved å se tilbake på formål og skrivehandling sammen med eleven. Responsen gis for å skape motivasjon til redigering av arbeidet.
Skriveprosesser i fag og læringsstrategier	Aktivere forkunnskaper	Arbeid med forkunnskaper knyttet til innhold og skrivehandling. Tenkeskriving, samskriving, samtale to og to, plenum
	Kunne bruke et tankekart eller begrepskart som utgangspunkt for å skrive en	Aktivere elevenes forkunnskaper gjennom plenumsarbeid med samtale, tankekart og/eller begrepskart Arbeid med tenkeskriving om et tema eller konkret gjenstand Nettbrett/pc kan benyttes.

5.3.3 Skrivning		3.trinn
Hovedområder i skrivning	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	tekst (forkunnskaper)	
	Kunne lage enkle tankekart og begrepskart med bruk av tekst, bilde og lyd på nettbrett eller pc	Modellere bruk av enkle tankekart og begrepskart på nettbrett. Elevene jobber med å lage egne tankekart, begrepskart og begrepshus både individuelt og i par. Tankekartene skal inneholde: tekst, bilde/illustrasjon og lyd der det er hensiktsmessig. (Se vedlegg)
	Kunne sortere over- og underbegreper ved hjelp av begrepshus	Arbeide med sortering og kategorisering av ord i over- og underbegreper. Se vedlegg.
	Vite at et skriveforløp består av flere faser	Arbeide med strategier for: - å planlegge og formulere tekst - revidere tekst og ferdigstille tekst Samskriving kan benyttes for å nå målet.
	Kunne lage en enkel tabell med ord som beskriver, forteller eller argumenterer for noe	Arbeide med reflekterende arbeid for hvilke ord som kan brukes som beskrivende ord, fortellende ord, argumenterende ord. Sortere ord i en enkel tabell. For eksempel hvilke ord kan brukes for og i mot et aktuelt tema.
	Kunne skrive ord og/eller setninger inn i en skriveramme for å oppøve ferdigheter i å fortelle, beskrive og argumentere	Bruke skriveramme som en del av en skriveprosess. Elevene skal hente informasjon fra egne tenkeskrivingstekster, tankekart/begrepskart eller annet plenumsarbeid. Se vedlegg: skriveramme

5.4 4. trinn

5.4.1 Språk- og muntlige ferdigheter		4.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Språkutvikling	Utvide og videreutvikle sitt ord- og begrepsforråd	Arbeide systematisk med ord- og begrepsopplæring gjennom planlagte aktiviteter med fokus på: • Språkets innholds-, form- og bruksside • Kategorisering og sortering av begreper/ord • Over- og underbegreper (f.eks. velge overbegreper som fokusord som man fordyper seg i, og trekke inn underbegrepene i arbeidet) Bruke relevante representasjonsformer i begrepsarbeidet, f.eks. film, bilder, illustrasjoner, konkrete osv., for å visualisere innholdet i begrepene og utvide erfaringsgrunnlaget til elevene Benytte høytlesning i undervisningen for bl.a. å: • Utvide og utvikle ordforråd • Lytte etter, forstå og gjengi informasjon • Utvikle fantasi, empati og sympati
	Samhandle med andre gjennom lek, samtale og diskusjon (fra K06)	Benytte og legge til rette for hverdagssituasjoner med språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering, f.eks.: • Uteskole • Diskusjon knyttet til kjente tema (både fritid/friminutt og innenfor og på tvers av fagene) • Matpause hvor elevene får snakke sammen (uformell dialog, lærer observerer/deltar i dialog på elevenes premisser)

5.4.1 Språk- og muntlige ferdigheter			4.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
Språklig bevissthet	Videreutvikle sin språklige bevissthet	Videreføre systematisk arbeid med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: • Fonologisk • Morfologisk • Semantisk • Syntaktisk • Pragmatisk Arbeide med språklige detaljer som blant annet: • Vokaler, konsonanter og stavelser • Synonymer, antonymer, sammensatte ord osv. • Grammatikk Knytte arbeidet til lesing og skriving. Utfyllende teori: SLS-plan, kap. 4: Språklig bevissthet	
Muntlige ferdigheter	Bruke et egnet ordforråd til å samtale om faglige emner, fortelle om egne erfaringer og uttrykke egne meninger og følelser (delvis fra K06) Bli bevisst på hvordan nonverbal kommunikasjon kan tolkes, samt hvordan nonverbal kommunikasjon kan påvirke budskapet	Arbeide systematisk med begrepsopplæring innenfor ulike begrepskategorier: • Hverdagsbegreper/-ord • Generelle akademiske ord • Fagbegreper/-ord Modellere presis bruk av begreper som er relevante innenfor faget, samt veilede elevene til å ta i bruk enkle fagbegreper Legge til rette for at elevene gjennom formelle og uformelle samtalesituasjoner kan veiledes i tilpasning av språket til kommunikasjonssituasjonen.	

5.4.1 Språk- og muntlige ferdigheter		4.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Anvende relevante fag- og hverdagsbegreper tilpasset kommunikasjonssituasjonen Kunne tilpasse stemmebruk, intonasjon og innlevelse etter tekst og budskap Delta aktivt i diskusjoner ved å følge opp innspill fra andre i faglige samtaler og stille oppklarende og utdypende spørsmål (delvis fra K06) Gi begrunnet respons på andres fremføring	Organisere fagsamtaler i plenum eller gruppe hvor lærer motiverer og veileder elevene til å: • Bruke enkle fagbegreper og samtale om temaer innenfor fagene • Uttrykke egne meninger og argumentere for disse • Motta og gi konstruktiv respons til andre i samtalen Modellere variasjon i ord, stemmebruk og intonasjon, og samtale om hvordan dette virker inn på kommunikasjonssituasjonen og veilede elevene til selv å gjøre dette. Lage faglige kriterier for fremføring i samarbeid med elevene, og gi respons på bakgrunn av kriteriene. Utdype og variere undervisningen med musikk, dans, drama, dikt, eventyr osv. Det er sentralt at elevene veiledes til å se og synliggjøre kunnskap i og på tvers av fagene, samt knytte dette til elevenes erfaringer utenfor skolen.
Læringsstrategier	Lage tankekart i flere ledd for å organisere kunnskap	Modellere bruk av tankekart med flere nivåer både på papir og digitalt, og synliggjøre hvordan tankekartet kan brukes for å kategorisere og systematisere egen kunnskap. Se vedlegg

5.4.1 Språk- og muntlige ferdigheter		4.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Utvikle hensiktsmessige strategier for ord- og begrepsforståelse	Modellere bruk av hensiktsmessige strategier for at elevene selv skal kunne resonere seg frem til betydningen av ord, f.eks.: • Analysere seg frem til betydningen av ord på bakgrunn av sammenheng • Analysere seg frem til betydningen av sammensatte ord på bakgrunn av kunnskap om en av delene i ordet • Bruke bildestøtte for å kunne forstå sammenhengen • Samarbeide med andre Veilede elevene til å overvåke egen lesing, ved at de blant annet skal stoppe opp og gjenta lesningen av setningen/avsnittet hvis det de leser ikke gir mening for dem.
		Modellere for elevene hvordan begrepskart kan brukes i undervisningen, samt benytte enkle begrepskart i plenum der det er hensiktsmessig for å utdype elevenes innholdsforståelse av begrepenes betydning. Samtale om hensikten med å bruke begrepskart for å systematisere egen kunnskap om ord og begreper.
		Se vedlegg

5.4.2 Lesing		4.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Avkoding og leseflyt	Ha automatisert bokstavlydene	Tidlig på året sikre at elevene har: • Sikker bokstavkunnskap • Automatisert avkoding (kan lyden <u>umiddelbart</u>) • Effektiv fonologisk syntese (trekker lydene sammen til ord på en effektiv måte) Elever som ikke mestrer hurtig og korrekt avkoding må identifiseres tidlig og det må iverksettes målrettede tiltak. For å vedlikeholde avkodingsferdigheter gjennom skoleløpet er det nyttig med jevnlig repetisjon og avkodingsøvelser.
	Mestre hurtig og korrekt avkoding ved lesing av nivåtilpassede tekster.	
	Være sikker på vokaler og konsonanter	Synliggjøre vokaler og konsonanter i klasserommet. Jevnlig repetisjon av vokalene. Bruke vokaler aktivt i arbeidet med f.eks. rettskriving.

5.4.2 Lesing		4.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Mestre fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier i egen lesing Kunne lese en tilpasset tekst med flyt og intonasjon Gradvis bli bevisst på å tilpasse lese måten til formålet med lesingen	Arbeide systematisk med fonologisk og ortografisk avkoding, og samtale med elevene om ulike lese måter tilpasset formålet med lesingen. Modellere og veilede elevene i fleksibel bruk av avkodingsstrategier: lyd- for lyd- syntese, stavelseslesing, helordslesing, også ved høytlesning. Målet med opplæringen er at elevene selv skal ha en fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier. Modellere og oppmuntre elevene til å bruke «lesefingeren» (pekefinger) ved egen lesing for nøyaktig avkoding. Samtale med elevene og gjøre elevene bevisst på at lese hastigheten ikke skal gå på bekostning av nøyaktighet og forståelse. Bruke lese måter som styrker avkodingsferdigheter og leseflyt: • Parlesing • Vekselslesing • Ekkolesing: Lærer modellerer god leseflyt ved å lese en setning etterfulgt av at elevene gjentar høyt • Korlesing: Elevene leser i kor (i par, gruppe, klasse osv.) • Høytlesing: Eleven leser høyt for andre eller seg selv Arbeide med nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. For å oppøve flyt vektlegges arbeidet med avkodingsstrategier og repetert lesing. Veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen, f.eks. lese for å lære (eks. fagtekst), oppleve (eks. skjønnlitteratur) eller gjøre (eks. matematikk). Arbeide med repetert lesing ved at eleven leser en kort og nivåtilpasset tekst flere ganger, hvor ca. 90 % av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig (begreper og lyder må være kjent). Elevene leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/ flyt oppnås. Det skal veksles mellom å trene på: • bokstaver • ortografiske enheter (f.eks. konsonantforbindelser), • enkeltord • sammenhengende tekst Repetert lesing kan brukes i plenum, grupper og alene sammen med en voksen. Lærer modellerer god leseflyt for elevene. Repetert lesing kan også benyttes som lekse, men hovedvekten av arbeidet skal foregå på skolen. Gis teksten i lekse er det sentralt at foresatte får informasjon om hvordan det skal arbeides med teksten.

5.4.2 Lesing		4.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Utfyllende teori: Se vedlegg: Tidlig innsats i Ullensakerskolen Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing Se kap. 4 i SLS-planen: Repetert lesing Klinkenberg, J. E. (2005). Å bedre barns leseflyt. H. Aschehoug & Co.
	Være bevisst hvordan ord kan deles i fonemer, stavelser og meningsdeler	Lærer tilpasser undervisningen gjennom <i>balansert leseopplæring</i>, ved at prinsipper fra analytiske og syntetiske metoder brukes i en hensiktsmessig kombinasjon. <i>Analytisk metode:</i> analysere fra en helhet til deler (top-down) – Tekst -> setning -> ord -> enkeltlyder <i>Syntetisk metode:</i> å sammenfatte del(er) til en helhet (bottom-up) - Enkeltlyder -> ord -> setning -> tekst
	Bruke hensiktsmessige strategier for lesing av nye og vanskelige ord	Veilede elevene til å ta i bruk strategier for lesing av ukjente eller vanskelige ord: • Lydering • Lese ord med to eller flere stavelser ved hjelp av stavelseslesing • Dele opp lange eller ukjente/vanskelige ord i mindre meningsdeler for å lette lesing og for innholdsforståelse • Gjenkjenne ikke-lydrette mønstre eller kjente trekk i nye ord • Dele opp sammensatte ord både for å lette avkoding og for innholdsforståelse • Undre seg over, analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte
	Bli bevisst på, og analysere setninger og ords oppbygning, lese- og skrivemåte	Arbeide med detaljoppgaver for å ivareta og øke avkodingsferdigheter og elevenes språklige bevissthet, som bl.a. bevissthet om oppbygningen av setninger og ord. Rette fokus mot språkets formside. Jobbe videre med fonemer, stavelser, vokaler, konsonanter, morfemer, prefiks/suffiks, diftonger og sammensatte ord. Arbeide med, og synliggjøre vokaler og konsonanter i klasserommet. La elevene undre seg over og analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte. La elevene oppdage ikke-lydrette forhold i enkle ord ved å lese hele skrivemåten og sammenligne med snakkemåten (hva er likt/ulikt). Legge til rette for samtaler i plenum, gruppe og par hvor elevene får undre seg over språket og lage egne huskereglar i fellesskap.

5.4.2 Lesing		4.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Lytte- og leseforståelse	Kunne lese for å tilegne seg kunnskap, stille spørsmål til tekst og justere egen kunnskap basert på ny informasjon	Presentere og legge til rette for arbeid med et variert utvalg alders- og nivåtilpassede tekster/litteratur, blant annet: • Ulike sammensatte tekster (multimodale tekster) – fokus på å tolke og forstå de ulike modalitetene som presenteres i teksten og samspillet mellom dem. • Et variert utvalg faglitteratur på papir og skjerm fra tilrettelagte kilder • Korte og lengre skjønnlitterære tekster– fokus på innholdsforståelse, litterære virkemidler og tolkning • Ulike tegneserier, andre sekvensielle bildeserier og/eller alderstilpassede bildebøker - samtale om innhold og virkemidler både i tekst og bilder. •
	Kunne overvåke egen lesing og gå tilbake i teksten hvis eleven ikke får med seg meningsinnholdet	Arbeide både med felles tekst og nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på forståelsesstrategier. Gjennom eksplisitt opplæring skal lærer veilede og modellere for elevene hvordan de skal lese og forstå ulike tekster, samt veilede elevene til å lese teksten på nytt hvis eleven ikke har forstått innholdet. Systematisk begrepsundervisning med utgangspunkt i generelle akademiske ord og fagbegreper fra den aktuelle teksten. Bruk av begrepskart og flerleddede tankekart for økt innholdsforståelse, samt kategorisering og systematisering av over- og underbegreper.
	Kunne forstå og nyttiggjøre seg informasjon fra ulike modaliteter i sammensatte tekster.	Lærer skal samtale med elevene om ulike lesemåter i fagene (literacy) og veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen. Samtale om viktigheten av å tilpasse lese måten for å kunne hente ut informasjon, tolke og reflektere omkring hovedinnholdet i tekstene.
	Gradvis kunne tilpasse lese måte til formålet med lesingen og gjengi hovedinnholdet i tekster	Regelmessig høytlesing og samtaler om innholdet i fagtekster og skjønnlitterære tekster. Felles lesing og samtaler om språk, innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser. Modellering av og veiledning i forståelsesstrategier. Lytteøvelser knyttet til forståelse.
	Kunne gjenfortelle innholdet muntlig og skriftlig, samtale om, tolke og reflektere (enkelt) over innholdet i ulike tekster	Legge til rette for samtaler i par, plenum og gruppe hvor elevene får mulighet til å utforske tekstene og tolke og reflektere omkring innholdet i dem. Bruk av f.eks. digital tavle i arbeidet, slik at tekstene kan arbeides med i felleskap.
	Kunne finne og forstå informasjon fra ulike og tilrettelagte kilder og samtale om informasjonen er nyttig og troverdig	Legge til rette for læringssituasjoner hvor elevene på ulike måter (skriftlig, muntlig, tegning osv.) skal gjenfortelle innholdet i tekster på papir eller digitalt
		Samtale om hvilke kilder som er troverdige og nyttige for å hente ut relevant informasjon i arbeidet med faglitteratur.
	Kunne lytte til og gi respons	Gjennomføre økter med stillelesing, etterfulgt av en tydelig lesebestilling. I stillelesing skal elevene lese nivåtilpassede tekster.

5.4.2 Lesing		4.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	til andre	Utfyllende teori: Se vedlegg: Tidlig innsats i Ullensakerskolen Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing
Læringsstrategier	Bruke hensiktsmessige læringsstrategier tilpasset formålet med lesingen Få økt bevissthet omkring formålet med leseaktiviteten; lystlesing og/eller lesing for å tilegne seg kunnskap	Før, underveis og etter lesing: Arbeide systematisk med lesestrategier <i>før, underveis og etter</i> lesing som er tilpasset faget og formålet med lesingen. Formålet med lesingen og tekstene det arbeides med er sentrale for hvordan det skal arbeides med lesingen og for hvilke lesemåter og -strategier som benyttes. Hente ut informasjon, tolke og reflektere: Lærer modellerer utvalgte strategier for lesing, og gjør elevene kjent med sammenhengen mellom formålet med lesingen og lesemåter og -strategier som benyttes for å hente ut informasjon, tolke og reflektere over teksten innhold og form. Læringsstrategier i fokus: Velge ut 1- 2 lesestrategier som det undervises i gjennom modellering og eksplisitt opplæring. Valg av strategier tilpasses trinnet. Videreføre læringsstrategier: Lesestrategier som har vært i fokus tidligere år må videreføres, modelleres og repeteres jevnlig når de er relevante for arbeidet med teksten og det faglige innholdet. Utfyllende teori: SLS-plan kap. 4: • Arbeide med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon • Lesestrategier • Opplæring i lesestrategier Vedlegg: Eksempler på ulike læringsstrategier

5.4.2 Lesing		4.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne benytte «Knyttneveprøven» for selv å kunne finne tilpasset litteratur	Forklare bruk av «Knyttneveprøven» for elever og foresatte. Veilede elevene i bruk av «Knyttneveprøven» ved valg av litteratur.
	Kunne gjenfortelle/lage sammendrag av innholdet i en tekst	Samtale med elevene om hva som er relevant informasjon i en tekst og modellere for elevene gjenfortelling av tekst, muntlig og skriftlig, ved å nyttiggjøre seg relevant informasjon. Veilede elevene til muntlig og skriftlig gjenfortelle et tekstinnhold.
Motivasjon	Å bli interessert i bøkens verden, fremme lystlesing, og styrke leseferdighetene	Gjennomføre lesekampanje eller «leseuker». I lesekampanjen presenteres aktuell og tilpasset litteratur for gruppen. Bøkene skal motivere for lystlesing. Det er sentralt at elevene får mulighet til å lese i den samme boken både hjemme og på skolen. Lærer legger til rette for at elevene kan presentere sin opplevelse av en bok de har lest for medelever. Høytlesning av enkle tekster og bøker hvor lærer modellerer leseglede. Gjennomføre daglige økter (i perioder) med stillelesing for å øke motivasjon for egen lesing. Veilede elevene til å bruke «Knyttneveprøven» i valg av bok. Sørge for at elevene har rikelig tilgang på bøker med ulik vanskegrad i klasserom eller skolebibliotek som gir motivasjon til lystlesing. I samarbeid med bibliotekar presentere aktuelle bøker for aldersgruppen og for foresatte på foreldremøte.

5.4.3 Skrivning		4.trinn
Hovedområder i skrivning:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Rettskriving og grammatikk	Kunne de mest vanlige reglene for rettskriving og tegnsetting	Arbeid med formsiden av språket; fonologisk, morfologisk og syntaktisk. (Se teoridel, språkmodell: innhold, form og bruk) Arbeid med ordenes oppbygging. Modellere staving av lydrette og ikke-lydrette ord. Se på likheter og forskjeller i oppbygging av ord. Finne rotmorfem. Arbeid med ikke-lydrette ord slik at elevene selv reflekterer over hvorfor ordene ikke er lydrette. For eksempel stumme lyder. Ved bruk av øveord for å styrke rettskrivningsferdighetene klargjøres det for elevene hvorfor man må øve ordene, og at det er skrivemåten de skal lære seg. Arbeid med regler for tegnsetting.
	Kategorisere ord i ordklassene substantiv, verb og adjektiv	Arbeid med kategorisering av ord i ordklasser. Det anbefales å visualisere med for eksempel «ordsekker» slik at det kan fokuseres på blant annet likheter og ulikheter i ord. Vise til «ordsekkene» i undervisningen. Samtale og refleksjon, for eksempel et ball, en ball eller å krabbe, en krabbe.
Skrive tekster og formidle meninger	Aktivere forkunnskaper	Arbeid med forkunnskaper knyttet til innhold og skrivehandling. Blant annet søke etter relevant kunnskap i faget/temaet. Felles samtale/dialog, pararbeid. Tenkeskriving, tankekart/begrepskart.
	Uttrykke egne meninger og opplevelser gjennom tekster, bruk av tegninger, bilder/ illustrasjoner	Lage enkle tegneserier, skrive tekst til bildeserier, skrive logg, huskelister beskjeder. Felles tekstskaping, pararbeid og individuelt arbeid. Tenkeskriving og samskriving benyttes i dette arbeidet. Pc /nettbrett kan med fordel benyttes i dette arbeidet. På nettbrett benyttes app for digitale tankekart og digitale bøker.
	Kunne skrive tekster med innledning, handling og avslutning: -fortellende tekster -beskrivende tekster -argumenterende tekster -reflekterende tekster	I arbeidet med å lede og modellere skriveprosessene: 1) Samtale/dialog hvor formål og skrivehandling gjøres kjent for elevene 2) Arbeide felles med en modelltekst (gjørne elevtekster) 3) Skrivesammene med startsetninger (pararbeid eller individuelt) 4) Samtale/dialog, respons, eventuelt fremføre sitt arbeid I denne prosessen kan med fordel tenkeskriving og samskriving benyttes. Se sirkelen for undervisning og læring som er en modell for et undervisningsforløp i vedlegg til SLS-planen. Lærer gir læringsfremmende respons på elevens tekst underveis i skriveprosessen

5.4.3 Skrivning		4.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Lærer gir tilbakemeldinger og respons ved å sammen med elevene se tilbake på formål og skrivehandling -Responsen gis for å skape motivasjon til redigering av arbeidet.
	Kunne skrive en enkel presentasjonstekst	Eleven skriver for en leser. Lærer gir eksplisitt opplæring i fagspesifikk skriving. For eksempel skrive hvordan en øvelse i kroppsøving gjøres, slik at andre kan lese dette og gjennomføre øvelsen. Eller skrive gangen i utregning av et matematikkstykke. Se teoridel om presentasjonsskriving.
Skriveprosesser i fag og læringsstrategier	Kunne bruke et tankekart eller begrepskart som utgangspunkt for å skrive en tekst	Aktivere elevenes forkunnskaper gjennom plenumsarbeid med samtale, tankekart og/eller begrepskart
	Videreutvikle egne tekster på bakgrunn av respons/tilbakemelding	Lærer gir respons og fremovermeldinger underveis i skrivearbeidet
	Kunne lage enkle tankekart og begrepskart ved bruk av tekst, bilde og lyd på nettbrett/pc	Modellere bruk av enkle tankekart og begrepskart på nettbrett. Elevene jobber med å lage egne tankekart, begrepskart og begrepshus både individuelt og i par. Tankekartene skal inneholde: tekst, bilde/illustrasjon og lyd der det er hensiktsmessig. (Se vedlegg)
	Kunne sortere over- og underbegreper ved hjelp av begrepshus og bruke ordene inn i tekster	Arbeide med sortering og kategorisering av ord i over- og underbegreper. Refleksjon og samtale. Arbeid i plenum, gruppe, pararbeid, individuelt arbeid. Vise forståelse gjennom bruk av ordene i tekst.
	Vite at et skriveforløp består av flere faser	Arbeid med hva som er hensiktsmessige strategier i en førskrivingsfase, i en skrivefase, i en revisjonsfase ,og i en slutføringsfase. Hensiktsmessige strategier for: -å planlegge og formulere tekst -revidere tekst og ferdigstille tekst.
	Kunne vite noen kjennetegn på: fortellende tekster,	Samtale i plenum. Det er en fordel om teksttypene kan visualiseres ved for eksempel å lage en plakat som beskriver kjennetegn etter hvert som det arbeides med de ulike teksttypene slik at lærer kan vise til dette i undervisningen.

5.4.3 Skrivning		4.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	beskrivende tekster, argumenterende tekster og reflekterende tekster	
	Kunne lage tabell for sortering av fortellende, beskrivende, argumenterende og reflekterende ord.	I arbeidet med å forberede en tekst bruke en tabell for å visualisere og sortere ord/setninger. Samtale om hva som kan være fortellende ord, beskrivende ord, argumenterende ord, reflekterende ord/setninger. Arbeid i plenum, pararbeid og individuelt arbeid. Arbeid med forståelse av noen utvalgte fagspesifikke ord, slik at disse kan brukes inn i tekster.
	Kunne ta i bruk fagspesifikke ord i skriving	
	Kunne skrive setninger inn i en skriveramme for å oppøve ferdigheter i å fortelle, beskrive, argumentere og reflektere	Lærer modellerer: -hvordan egne forkunnskaper kan brukes inn i en skriveramme -hvordan ord/setninger fra modelltekst eller annet forarbeid brukes inn i en skriveramme (for eksempel ord fra tabell) -hvordan man kan hente ut informasjon fra læreboktekst, digital tekst eller annen tekst

5.5 5. – 7. trinn

5.5.1 Språk- og muntlige ferdigheter			5.-7.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
Språkutvikling	Utvide og videreutvikle sitt ord- og begrepsforråd	Arbeide systematisk med ord- og begrepsopplæring gjennom planlagte aktiviteter med fokus på: • Språkets innholds-, form- og bruksside • Kategorisering og sortering av begreper/ord • Over- og underbegreper (f.eks. velge overbegreper som fokusord som man fordypet seg i, og trekke inn underbegrepene i arbeidet) Bruke relevante representasjonsformer i begrepsarbeidet, f.eks. film, bilder, illustrasjoner, konkrete osv., for å visualisere innholdet i begrepene og utvide erfaringsgrunnlaget til elevene. Benytte tilpasset litteratur som høytlesning i undervisningen for bl.a. å: • Utvide og utvikle ordforråd • Lytte etter, forstå og gjengi informasjon • Utvikle fantasi, empati og sympati	
Språklig bevissthet	Videreutvikle sin språklige bevissthet	Videreføre systematisk arbeid med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: • Fonologisk • Morfologisk • Semantisk • Syntaktisk • Pragmatisk Arbeide med språklige detaljer som blant annet: • Vokaler, konsonanter og stavelser • Synonymer, antonymer, sammensatte ord osv. • Grammatikk Knytte arbeidet til lesing og skriving. Utfyllende teori: SLS-plan, kap. 4: Språklig bevissthet	

5.5.1 Språk- og muntlige ferdigheter			5.-7.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
Muntlige ferdigheter	Anvende relevante fag- og hverdagsbegreper tilpasset kommunikasjonssituasjonen	Arbeide systematisk med begrepsopplæring innenfor ulike begrepskategorier: • Generelle akademiske ord • Fagbegreper/-ord • Hverdagsbegreper/-ord (ved behov) Modellere presis bruk av begreper som er relevante innenfor faget, samt veilede elevene til selv å ta i bruk fagbegreper.	
	Delta aktivt i diskusjoner ved gradvis å: • uttrykke og begrunne egne standpunkt • lytte til og videreutvikle innspill fra andre • kunne skille meninger fra fakta • vise respekt for andres meninger	Organisere fagsamtaler/-diskusjoner i plenum eller gruppe hvor lærer motiverer og veileder elevene til å: • Bruke fagbegreper og samtale om temaer innenfor fagene • Uttrykke egne meninger og argumentere for disse • Motta og gi konstruktiv respons til andre i samtalen Modellere variasjon i ord, stemmebruk og intonasjon. Samtale om hvordan dette virker inn på kommunikasjonssituasjonen, og veilede elevene å bli bevisst på hvordan en tilpasser presentasjon av fagstoff tilpasset formål og mottaker. Legge til rette for at elevene gjennom formelle og uformelle samtalsituasjoner kan veiledes i tilpasning av språket til kommunikasjonssituasjonen.	
	Tilpasse stemmebruk og intonasjon til kommunikasjonssituasjonen, samt bli bevisst på hvordan nonverbal kommunikasjon kan tolkes og påvirke et budskap	Veilede elevene i bruk av hensiktsmessige digitale verktøy for presentasjon av fagstoff. Lage faglige kriterier for fremføring i samarbeid med elevene, og gi respons på bakgrunn av kriteriene. Utdype og variere undervisningen med musikk, dans, drama, dikt, eventyr osv.	
	Kunne presentere faglige emner med eller uten digitale verktøy, samt tilpasse presentasjonene til mottaker og formål	Det er sentralt at elevene veiledes til å se og synliggjøre kunnskap i og på tvers av fagene, samt knytte dette til elevenes erfaringer utenfor skolen.	

5.5.1 Språk- og muntlige ferdigheter		5.-7.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne vurdere andres fremføring på bakgrunn av faglige kriterier	(Se innhold og metode på forrige side)
Læringsstrategier	Utvikle hensiktsmessige strategier for ord- og begrepsforståelse	Modellere bruk av hensiktsmessige strategier for at elevene selv skal kunne resonere seg frem til betydningen av ord, f.eks.: • Analysere seg frem til betydningen av ord på bakgrunn av sammenheng • Analysere seg frem til betydningen av sammensatte ord på bakgrunn av kunnskap om en av delene i ordet • Bruke bildestøtte for å kunne forstå sammenhengen • Samarbeide med andre • Bruke ordbok, også digitalt Veilede elevene til å overvåke egen lesing, ved at de blant annet skal stoppe opp og gjenta lesningen av setningen/avsnittet hvis det de leser ikke gir mening for dem.
	Lage og nyttiggjøre seg innholdet i et flerleddet tankekart for å organisere egen kunnskap	Modellere bruk av tankekart med flere nivåer både på papir og digitalt, og synliggjøre hvordan tankekartet kan brukes for å organisere og kategorisere kunnskap. Se vedlegg
	Gradvis kunne bruke elementer fra begrepskart som strategi for innlæring av nye ord og begreper	Jevnlig modellere for elevene hvordan begrepskart kan brukes i undervisningen, samt benytte begrepskart i plenum der det er hensiktsmessig for å utdype elevenes innholdsforståelse av begrepenes betydning. Samtale om hensikten med å bruke begrepskart for å systematisere egen kunnskap om ord og begreper. Se vedlegg

5.5.2 Lesing			5.-7.. trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
Avkoding og leseflyt	Mestre fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier i egen lesing	Arbeide systematisk med fonologisk og ortografisk avkoding, og veilede elevene i fleksibel bruk av avkodingsstrategier: lydering, stavelleslesing, helordslesing. Samtale med elevene om deres avkodingsstrategier og om hvordan de skal tilpasse lese måten til formålet med lesingen. Målet med opplæringen er at elevene selv skal ha en fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier.	
	Korrigerer seg selv ved feil avkoding av ord	Arbeide med felles tekster og nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på avkodings- og forståelsesstrategier. For å oppøve flyt vektlegges arbeidet med avkodingsstrategier og repetert lesing. Veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen, f.eks. lese for å lære (eks. fagtekst), oppleve (eks. skjønnlitteratur) eller gjøre (eks. matematikk).	
	Kunne lese en tilpasset tekst med flyt og intonasjon	Modellere og oppmuntre elevene til å bruke «lesefingeren» (pekefinger) ved egen lesing for nøyaktig avkoding. Samtale med elevene og gjøre elevene bevisst på at lese hastigheten ikke skal gå på bekostning av nøyaktighet og forståelse.	
	Kunne tilpasse lese måten til formålet med lesingen (gradvis økt bevissthet).	Bruke lese måter som styrker avkodingsferdigheter og leseflyt: • Parlesing • Vekselslesing • Ekkolesing: Lærer modellerer god leseflyt ved å lese en setning etterfulgt av at elevene gjentar høyt • Korlesing: Elevene leser i kor (i par, gruppe, klasse osv.) • Høytlesing: Eleven leser høyt for andre eller seg selv Arbeide med repetert lesing ved at eleven leser en kort og nivåtilpasset tekst flere ganger, hvor ca. 90 % av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig (begreper må være kjent). Elevene leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og flyt oppnås. Det veksles mellom å trene på: • bokstavlyder • ortografiske enheter (f.eks. konsonantforbindelser), • enkeltord • sammenhengende tekst Repetert lesing kan brukes i plenum, grupper og alene sammen med en voksen. Lærer modellerer god leseflyt for elevene.	

5.5.2 Lesing		5.-7.. trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Repetert lesing kan også benyttes som lekse, men hovedvekten av arbeidet skal foregå på skolen. Gis teksten i lekse er det sentralt at foresatte får informasjon om hvordan det skal arbeides med teksten. Utfyllende teori: Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing Se kap. 4 i SLS-planen: Repetert lesing Klinkenberg, J. E. (2005). Å bedre barns leseflyt. H. Aschehoug & Co.
	Bruke hensiktsmessige strategier for lesing av nye og vanskelige ord	Veilede elevene til å ta i bruk strategier for lesing av ukjente eller vanskelige ord: • Lydering • Lese ord med to eller flere stavelser ved hjelp av stavelseslesing • Dele opp lange eller ukjente/vanskelige ord i mindre meningsdeler for å lette lesing og for innholdsforståelse • Gjenkjenne ikke-lydrette mønstre eller kjente trekk i nye ord • Dele opp sammensatte ord både for å lette avkoding og for innholdsforståelse • Undre seg over, analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte
	Bli bevisst på og analysere setninger og ords oppbygging, lese- og skrivemåte Være bevisst på og gjenkjenne grammatiske detaljer i ord og setningsstrukturer	Arbeide med detaljoppgaver for å ivareta og øke avkodingsferdigheter og elevenes språklige bevissthet, som bl.a. bevissthet om oppbygningen av setninger og ord. Rette fokus mot språkets formside (språket som system). Jobbe videre med stavelser, vokaler, konsonanter, morfemer, prefiks/suffiks, diftonger og sammensatte ord. Arbeide med, og synliggjøre vokaler og konsonanter i klasserommet. La elevene undre seg over og analysere ords oppbygging, lese- og skrivemåte. La elevene oppdage ikke-lydrette forhold i enkle ord ved å lese hele skrivemåten og sammenligne med snakkemåten (hva er likt/ulikt). Legge til rette for samtaler i plenum, gruppe og par hvor elevene får undre seg over språket og lage egne huskereglar i fellesskap (plenum, gruppe eller læringspartner).
	Kunne lese for å tilegne seg kunnskap, stille spørsmål til	Presentere og legge til rette for arbeid med et variert utvalg alders- og nivåtilpassede tekster/litteratur, blant annet:

5.5.2 Lesing			5.-7.. trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
Lytte- og leseforståelse	tekst og justere egen kunnskap basert på ny informasjon	• Ulike sammensatte tekster (multimodale tekster) – fokus på å tolke og forstå de ulike modalitetene som presenteres i teksten og samspillet mellom dem. • Et variert utvalg faglitteratur på papir og skjerm fra tilrettelagte kilder • Korte og lengre skjønnlitterære tekster – fokus på innholdsforståelse, litterære virkemidler og tolkning • Ulike tegneserier, andre sekvensielle bildeserier og/eller alderstilpassede bildebøker - samtale om innhold og virkemidler både i tekst og bilder. Arbeide både med felles tekst og nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på forståelsesstrategier. Gjennom eksplisitt opplæring skal lærer veilede og modellere for elevene hvordan de skal lese og forstå ulike tekster, samt arbeide systematisk med begrepsundervisning med vekt på generelle akademiske ord og fagbegreper fra den aktuelle teksten. Bruk av begrepskart og flerleddede tankekart for økt innholdsforståelse, samt kategorisering og systematisering av over- og underbegreper. Veilede elevene til å lese teksten på nytt hvis eleven ikke har forstått innholdet. Lærer skal samtale med elevene om ulike lesemåter i fagene (literacy) og veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen. Samtale om viktigheten av å tilpasse lese måten for å kunne hente ut informasjon, tolke og reflektere omkring hovedinnholdet i tekstene. Modellering av og veiledning i forståelsesstrategier. Legge til rette for samtaler i par, plenum og gruppe hvor elevene får mulighet til å utforske tekstene og tolke og reflektere omkring innholdet i dem. Bruk av f.eks. digital tavle i arbeidet, slik at tekstene kan arbeides med i felleskap. Gjennomføre regelmessige økter med høytlesing / felles lesing og samtaler om språk, innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser. Legge til rette for at elevene får samarbeide om innholdet i skjønnlitterære tekster gjennom organiserte samtaler som bl.a. litterære samtaler. Bruk av f.eks. <i>rollekort</i>²³ i arbeidet. Lytteøvelser knyttet til forståelse. Legge til rette for samtaler i par, plenum og gruppe hvor elevene får mulighet til å utforske tekstene og tolke og reflektere omkring innholdet i dem. Legge til rette for læringssituasjoner hvor elevene på ulike måter (skriftlig, muntlig, tegning osv.) skal gjenfortelle innholdet i	
	Kunne overvåke egen lesing og gå tilbake i teksten hvis eleven ikke får med seg meningsinnholdet		
	Kunne forstå og nyttiggjøre seg informasjon fra ulike modaliteter i sammensatte tekster.		
	Gradvis kunne tilpasse lese måte til formålet med lesingen og gjengi hovedinnholdet i tekster muntlig og skriftlig (på papir og digitalt)		
	Kunne samtale om, tolke og reflektere over innholdet i ulike tekster – både eksplisitt og implisitt innhold		
	Kunne finne og forstå informasjon fra ulike og tilrettelagte kilder og		

²³ https://lesesenteret.uis.no/getfile.php/131080/Lesesenteret/Bok%20i%20bruk_rollekort_bokm%C3%A5l.pdf

5.5.2 Lesing			5.-7.. trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
	samtale om informasjonen er nyttig og troverdig Kunne lytte til og gi respons til andres tekster	tekster på papir eller digitalt Samtale om hvilke kilder som er troverdige og nyttige for å hente ut relevant informasjon i arbeidet med faglitteratur. Gjennomføre økter med stillelesing, etterfulgt av en tydelig lesebestilling. I stillelesing skal elevene lese nivåtilpassede tekster. Utfyllende teori: Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing	
Læringsstrategier	Bruke hensiktsmessige læringsstrategier tilpasset teksttype og formålet med lesingen Få økt bevissthet omkring formålet med leseaktiviteten; lystlesing og/eller lesing for å tilegne seg kunnskap	Før, underveis og etter lesing: Arbeide systematisk med lesestrategier <i>før, underveis og etter</i> lesing som er tilpasset faget og formålet med lesingen. Formålet med lesingen og tekstene det arbeides med er sentrale for hvordan det skal arbeides med lesingen og for hvilke lesemetoder og -strategier som benyttes. Hente ut informasjon, tolke og reflektere: Lærer modellerer utvalgte strategier for lesing, og gjør elevene kjent med sammenhengen mellom formålet med lesingen og lesemetoder og -strategier som benyttes for å hente ut informasjon, tolke og reflektere over teksten innhold og form. Læringsstrategier i fokus: Velge ut 1- 2 lesestrategier som det undervises i gjennom modellering og eksplisitt opplæring. Valg av strategier tilpasses trinnet. Videreføre læringsstrategier: Lesestrategier som har vært i fokus tidligere år må videreføres, modelleres og repeteres jevnlig når de er relevante for arbeidet med teksten og det faglige innholdet. Utfyllende teori: SLS-plan kap. 4: • Arbeide med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon • Lesestrategier	

5.5.2 Lesing			5.-7.. trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:	
		Opplæring i lesestrategier Vedlegg: Eksempler på ulike læringsstrategier	
	Kunne benytte «Knyttneveprøven» for selv å kunne finne tilpasset litteratur	Forklare bruk av «Knyttneveprøven» for elever og foresatte. Veilede elevene i bruk av «Knyttneveprøven» ved valg av litteratur.	
	Kunne gjenfortelle/lage sammendrag av innholdet i en tekst	Samtale med elevene om hva som er relevant informasjon i en tekst og modellere for elevene gjenfortelling av tekst, muntlig og skriftlig, ved å nyttiggjøre seg relevant informasjon. Veilede elevene til muntlig og skriftlig gjenfortelle et tekstinhold.	
Motivasjon	Å bli interessert i bøkens verden, fremme lystlesing, og styrke leseferdighetene	Gjennomføre lesekampanje eller «leseuker». I lesekampanjen presenteres aktuell og tilpasset litteratur for gruppen. Bøkene skal motivere for lystlesing. Det er sentralt at elevene får mulighet til å lese i den samme boken både hjemme og på skolen. Lærer legger til rette for at elevene kan presentere sin opplevelse av en bok de har lest for medelever. Høytlesning av enkle tekster og bøker hvor lærer modellerer leseglede. Gjennomføre daglige økter (i perioder) med stillelesing for å øke motivasjon for egen lesing. Veilede elevene til å bruke «Knyttneveprøven» i valg av bok. Sørge for at elevene har rikelig tilgang på bøker med ulik vanskegrad i klasserom eller skolebibliotek som gir motivasjon til lystlesing. I samarbeid med bibliotekar presentere aktuelle bøker for aldersgruppen.	

5.5.3 Skrivning		5.-7.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Rettskriving og grammatikk	Automatisert kunnskap om rettskriving og tegnsetting	Arbeid språkets formside; fonologisk, morfologisk og syntaktisk. Se språkmodell i teoridel. (Arbeid med grammatikk og ortografi) Samtale og øvelser med utgangspunkt i regler for rettskriving, for eksempel lang- og kort vokallyd i arbeidet med dobbelt konsonant. Arbeid med ordanalyse hvor elevene oppøves til å forklare grammatiske regler for hverandre (endelser i flertall ol). Dette er arbeid med formsiden av språket, se språkmodell.
	Kunne vite hvordan setninger er bygd opp, syntaks/setningsstrukturer	Arbeid med oppbygging av setninger. Eksempel på setningsbinding: selv om, til tross for, derimot, fordi, også, likevel, samtidig.
	Kunne variere oppbyggingen av setninger ved bruk av variert setningsbinding	
Skrive tekster og formidle meninger	Kunne aktivere egne forkunnskaper gjennom bruk av hensiktsmessige strategier i en førskrivefase	Arbeid med tankekart, begrepskart, tenkeskriving, venndiagram (se vedlegg)

5.5.3 Skrivning		5.-7.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne ta valg rundt formål og skrivehandling (sjanger)	Lede og modellere for elevene gjennom skriveprosessen: 1) Samtale/dialog hvor formål og skrivehandling gjøres kjent for elevene 2) Arbeide felles med en modelltekst/eksempeltekst 3) Skriveramme med startsetninger (og eventuelt ordliste/begrepsliste, liste over setningsbindere) 4) Samtale/dialog, respons, fremføring I denne prosessen kan med fordel tenkeskriving og/eller samskriving benyttes.
	Skrive tekster med innledning, hoveddel og avslutning: -fortellende tekster -beskrivende tekster -argumenterende tekster -reflekterende tekster	Arbeide med kjennetegn på de ulike teksttypene. Arbeid med når det kan være hensiktsmessig å benytte de ulike teksttypene/skrivehandlingene. Lærer modellerer og veileder i skriveprosessen, jmf de fire punktene over.
	Kunne skrive på fagets premisser, bruke fagspesifikke ord og begreper	
	Kunne ta i bruk virkemidler, for å få frem et poeng	Arbeid med for eksempel hva et argument er, og hvordan dette kan fremstilles skriftlig.
	Kunne skrive sammensatte digitale tekster som inneholder tekst, bilde/illustrasjon og lyd/film	Arbeide med tekster på nettbrett/pc. Når nettbrett benyttes brukes app for å lage egne bøker. I arbeidet med dette skal man kunne drøfte hva tekst, bilde og lyd formidler slik at de ulike modalitetene kan supplere og støtte hverandre. Bruke pc/nettbrett for å søke etter informasjon til skriftlige tekster. Arbeid med kildekritikk.

5.5.3 Skrivning		5.-7.trinn
Hovedområder i skrivning:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne skrive en rapport og bruke fagspesifikke ord og begreper inn i rapporten	Arbeid med forståelse av fagspesifikke ord og begreper i faget slik at disse kan benyttes i en rapport. For eksempel skrive en rapport i etterkant av et arbeid i naturfag eller kunst og håndverk. Bruke en modelltekst som utgangspunkt og dekonstruere den i fellesskap med elevene. Se på kjennetegn ved oppbygning og språk i modellteksten.
	Kunne skrive en presentasjonstekst	Eleven skriver for en leser. Eleven skriver både for å utvikle kunnskap og for å presentere kunnskapen til noen andre. Lærer gir eksplisitt skriveopplæring i fagspesifikk skrivning (Kringstad og Lorentzen, 2015:18)
	Kunne bruke tilbakemelding og respons på egne tekster underveis i arbeidet for å styrke læringsprosessen	Lærer gir læringsfremmende respons underveis i skriveprosessen. Lærer gir respons for motivasjon til redigering.
Skriveprosesser i fag, og læringsstrategier	Kunne bruke organiseringsstrategier i skrivearbeidet	Arbeid med tankekart, begrepskart, venndiagram, tidslinje.
	Kunne presentere en handling eller tankeprosess skriftlig	Arbeid med presentasjonsskriving. For eksempel skrive ned hvordan man gjør en øvelse i kroppsøving eller løser en matematikkoppgave.
	Innøve hensiktsmessige skrivestrategier: førskrivningsfasen, skrivefasen, revisjonsfasen og slutføringsfasen	Arbeid med hva som er hensiktsmessige strategier for de ulike fasene; førskrivningsfasen, skrivefasen, revisjonsfasen og slutføringsfasen
	Kunne vite noen kjennetegn på: fortellende tekster, beskrivende tekster, argumenterende tekster og reflekterende tekster	Samtale og annet arbeid for at elevene skal skille mellom kjennetegn på de ulike teksttypene/skrivehandlingene. Skape et klasserom der det diskuteres tekst og skrivning.

5.6 8.-10.trinn

5.6.1 Språk- og muntlige ferdigheter		8-10.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Språkutvikling og språklig bevissthet	Utvide og utvikle sitt ord- og begrepsforråd	Arbeide systematisk med ord- og begrepsopplæring gjennom planlagte aktiviteter med fokus på: • Språklig bevissthet (fonologisk-, morfologisk-, semantisk-, syntaktisk- og pragmatisk bevissthet) • Vektlegge språkets innholds-, form- og bruksside i arbeidet • Kategorisering og sortering av begreper/ord gjennom ulike strategier • Synonymer, antonymer, sammensatte ord osv. • Grammatikk Veilede elevene til å bruke presise forklaringer av ord og begreper. Bruke relevante representasjonsformer i begrepsarbeidet, f.eks. film, bilder, illustrasjoner, konkrete osv., for å visualisere innholdet i begrepene og utvide erfaringsgrunnlaget til elevene. Knytte arbeidet til lese- og skriveopplæringen der det er hensiktsmessig.
Muntlige ferdigheter	Anvende relevante fag- og hverdagsbegreper tilpasset kommunikasjonssituasjonen	Arbeide systematisk med begrepsopplæring innenfor ulike begrepskategorier: • Generelle akademiske ord • Fagbegreper/-ord • Hverdagsbegreper/-ord (ved behov)
	Kunne forstå og uttrykke seg muntlig med rikholdig og nyansert ordforråd Delta aktivt i diskusjoner ved å: • uttrykke og begrunne egne standpunkt • lytte til og videreutvikle innspill fra andre	Modellere presis bruk av begreper som er relevante innenfor faget, samt veilede elevene til å ta i bruk fagbegreper skriftlig og muntlig. Organisere fagsamtaler/-diskusjoner i plenum eller gruppe hvor lærer motiverer og veileder elevene til å: • Bruke fagbegreper og samtale om temaer innenfor fagene • Uttrykke egne meninger og argumentere for disse • Motta og gi konstruktiv respons til andre i samtalen Modellere variasjon i ord, stemmebruk og intonasjon, samt visualisere dette gjennom bl.a. film av taler, debatter osv. Samtale

5.6.1 Språk- og muntlige ferdigheter		8-10.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	- vise respekt for andres meninger og argumentere saklig - kunne identifisere faglige argument, fakta og påstander Bli bevisst på hvordan nonverbal kommunikasjon kan tolkes og hvordan dette kan brukes for å påvirke budskapet Kunne presentere et fagstoff tilpasset formål og mottaker, med eller uten digitale verktøy, samt gjenkjenne og bruke retoriske appellformer og måter å argumentere på (delvis K06) Kunne vurdere andres fremføring på bakgrunn av faglige kriterier Kunne lytte til, oppsummere hovedinnhold og trekke ut relevant informasjon i muntlige tekster((fra K06)	om og identifisere ulike måter å uttrykke seg på og drøfte hvordan dette virker inn på budskapet og kommunikasjonssituasjonen. Drøfte med elevene hvordan språkbruk og nonverbal kommunikasjon kan virke diskriminerende og trakasserende. Veilede elevene til å ta bevisste valg ved presentasjon av fagstoff tilpasset formål og mottaker, samt veilede elevene i bruk av hensiktsmessige digitale verktøy for presentasjon av fagstoff. Legge til rette for at elevene gjennom formelle og uformelle samtalsituasjoner kan veiledes i tilpasning av språket til kommunikasjonssituasjonen. Arbeide med muntlige aktiviteter som også fremmer skrivemåtene -fortelle, -beskrive, -informere, -argumentere, -reflektere. Det er sentralt at elevene veiledes til å se og synliggjøre kunnskap i og på tvers av fagene, samt knytte dette til elevenes erfaringer utenfor skolen. Lage faglige kriterier for fremføring i samarbeid med elevene, og veilede elevene i å gi respons på bakgrunn av kriteriene. Benytte høytlesning i undervisningen, også av sakprosa. Modellere bruk av ulike læringsstrategier for å systematisere og huske informasjon fra muntlige tekster, samt legge til rette for at elevene får ta læringsstrategier i bruk for å kunne trekke ut relevant informasjon fra tekstene.

5.6.1 Språk- og muntlige ferdigheter		8-10.trinn
Hovedområder i språk- og muntlige ferdigheter:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Læringsstrategier	Utvikle hensiktsmessige strategier for ord- og begrepsforståelse	Modellere bruk av hensiktsmessige strategier for at elevene selv skal kunne resonere seg frem til betydningen av ord, f.eks.: • Analysere seg frem til betydningen av ord på bakgrunn av sammenheng • Analysere seg frem til betydningen av sammensatte ord på bakgrunn av kunnskap om en av delene i ordet • Bruke bildestøtte for å kunne forstå sammenhengen • Samarbeide med andre • Bruke ordbok, også digitalt Veilede elevene til å overvåke egen lesing, ved at de blant annet skal stoppe opp og gjenta lesningen av setningen/avsnittet hvis det de leser ikke gir mening for dem.
	Lage og nyttiggjøre seg innholdet i et flerleddet tankekart for å organisere egen kunnskap	Modellere bruk av tankekart med flere nivåer både på papir og digitalt, og synliggjøre hvordan tankekartet kan brukes for å organisere og kategorisere kunnskap. Se vedlegg
	Kunne bruke begrepskart som strategi for innlæring av nye ord og begreper	Jevnlig modellere for elevene hvordan begrepskart kan brukes i undervisningen, samt benytte begrepskart der det er hensiktsmessig for å kunne utdype elevenes innholdsforståelse av begrepenes betydning. Samtale om hensikten med å bruke begrepskart for å systematisere egen kunnskap om ord og begreper. Se vedlegg

5.6.2 Lesing		8-10.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Avkoding og leseflyt	Mestre fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier i egen lesing	Kartlegge tidlig om eleven mestrer fleksibel bruk av ulike avkodingsstrategier; lydering, stavelleslesing, helordslesing. Iverksette målrettede tiltak hvis dette ikke er tilfelle. Samtale med elevene om deres avkodingsstrategier og om hvordan de skal tilpasse lese måten til formålet med lesingen. Målet med opplæringen er at elevene selv skal ha en fleksibel bruk av fonologiske og ortografiske strategier. Arbeide med felles tekster og nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i>. Veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen, f.eks. lese for å lære (eks. fagtekst), oppleve (eks. skjønnlitteratur) eller gjøre (eks. matematikk). For å oppøve flyt vektlegges arbeid med bl.a. repetert lesing. Modellere og oppmuntre elevene til å bruke pekefinger ved egen lesing for nøyaktig avkoding ved lesing av ukjente eller utfordrende ord. Samtale med elevene og gjøre elevene bevisst på at lese hastigheten ikke skal gå på bekostning av nøyaktighet og forståelse. Bruke lese måter som styrker avkodingsferdigheter og leseflyt, bl.a. • Parlesing • Vekselslesing i par eller gruppe Arbeide med repetert lesing ved at eleven leser en kort og nivåtilpasset tekst flere ganger, hvor ca. 90 % av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig (begreper må være kjent). Elevene leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og flyt oppnås. Det veksles mellom å trene på: • enkeltord • sammenhengende tekst Repetert lesing kan brukes i plenum, grupper og alene. Lærer modellerer god leseflyt for elevene.
	Kunne lese en tilpasset og aldersadekvat tekst med flyt og intonasjon	
	Kunne tilpasse lese måten til formålet med lesingen	
	Kunne overvåke egen lesing og korrigere seg selv ved feil avkoding av ord (metaperspektiv)	

5.6.2 Lesing		8-10.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
		Repetert lesing kan også benyttes som lekse, men hovedvekten av arbeidet skal foregå på skolen. Gis teksten i lekse er det sentralt at det gis eksplisitt informasjon om hvordan det skal arbeides med teksten. Utfyllende teori: Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing Se kap. 4 i SLS-planen: Repetert lesing Klinkenberg, J. E. (2005). Å bedre barns leseflyt. H. Aschehoug & Co
Lytte- og leseforståelse	Kunne lese for å tilegne seg kunnskap og justere egen kunnskap basert på ny informasjon	Presentere og legge til rette for arbeid med et variert utvalg alders- og nivåtilpassede tekster/litteratur, blant annet: • Ulike sammensatte tekster (multimodale tekster) – fokus på å tolke og forstå de ulike modalitetene som presenteres i teksten og samspillet mellom dem. • Et variert utvalg faglitteratur på papir og skjerm fra tilrettelagte kilder – også store tekstmengder • Korte og lengre skjønnlitterære tekster – fokus på innholdsforståelse, litterære virkemidler og tolkning • Alderstilpassede tegneserier og/eller bildebøker - samtale om innhold og virkemidler både i tekst og bilder. Arbeide både med felles tekst og nivåtilpassede tekster gjennom <i>veiledet lesing</i> med vekt på forståelsesstrategier. Gjennom eksplisitt opplæring skal lærer veilede og modellere for elevene hvordan de skal lese og forstå ulike tekster, samt arbeide systematisk med begrepsundervisning med vekt på generelle akademiske ord og fagbegreper fra den aktuelle teksten. Bruk av begrepskart og flerleddede tankekart for økt innholdsforståelse, samt kategorisering og systematisering av over- og underbegreper. Veilede elevene til å lese teksten på nytt hvis eleven ikke har forstått innholdet. Lærer skal samtale med elevene om ulike lese måter i fagene (literacy) og veilede elevene til å tilpasse lese måten til formålet med lesingen. Samtale om viktigheten av å tilpasse lese måten for å kunne hente ut informasjon, tolke og reflektere omkring hovedinnholdet i tekstene. Modellering av og veiledning i forståelsesstrategier.
	Kunne overvåke egen lesing og gå tilbake i teksten hvis eleven ikke får med seg innholdet	
	Trekke slutninger på bakgrunn av egne forkunnskaper om innholdet i tekster	
	Kunne forstå og nyttiggjøre seg informasjon fra ulike modaliteter i sammensatte tekster, samt kunne orientere seg i store tekstmengder på papir og skjerm	

5.6.2 Lesing		8-10.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne tilpasse lese måte til formålet med lesingen og gjengi hovedinnholdet i tekster muntlig og skriftlig (på papir og digitalt) Kunne samtale om, tolke og reflektere over innholdet i ulike tekster – både eksplisitt og implisitt innhold Kunne reflektere over faglig spørsmål ved hjelp av informasjon fra ulike kilder Kunne finne og forstå informasjon fra ulike kilder og vurdere om informasjonen er nyttig og troverdig Kunne lytte til og gi respons til andres tekster	Legge til rette for samtaler i par, plenum og gruppe hvor elevene får mulighet til å utforske tekstene og tolke og reflektere omkring innholdet i dem. Bruk av f.eks. digital tavle i arbeidet, slik at tekstene kan arbeides med i felleskap. Gjennomføre regelmessige økter med høytlesing / felles lesing og samtaler om språk, innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser. Legge til rette for at elevene får samarbeide om innholdet i skjønnlitterære tekster gjennom organiserte samtaler som bl.a. litterære samtaler. Bruk av f.eks. <i>rollekort</i>²⁴ i arbeidet. Lytteøvelser knyttet til forståelse. Gjennomføre økter med stillelesing/individuell lesing, etterfulgt av en tydelig lesebestilling. Legge til rette for læringssituasjoner hvor elevene på ulike måter (skriftlig, muntlig, tegning osv.) skal gjenfortelle innholdet i tekster på papir eller digitalt Veilede elevene i valg kilder, samt samtale om hvilke kilder som er troverdige og nyttige for å hente ut relevant informasjon i arbeidet med faglitteratur (kildebruk og kildekritikk) Utfyllende teori: Se kap. 4 i SLS-planen: Veiledet lesing
Læringsstrategier	Velge hensiktsmessige læringsstrategier tilpasset teksttype og formålet med lesingen	Før, underveis og etter lesing: Arbeide systematisk med lesestrategier <i>før, underveis</i> og <i>etter</i> lesing som er tilpasset faget og formålet med lesingen. Formålet med lesingen og tekstene det arbeides med er sentrale for hvordan det skal arbeides med lesingen og for hvilke lese måter og -strategier som benyttes.

²⁴ https://lesesenteret.uis.no/getfile.php/131080/Lesesenteret/Bok%20i%20bruk_rollekort_bokm%C3%A5l.pdf

5.6.2 Lesing		8-10.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Gradvis anvende ulike organiseringsstrategier ved faglig lesing	Hente ut informasjon, tolke og reflektere: Lærer modellerer utvalgte strategier for lesing, og gjør elevene kjent med sammenhengen mellom formålet med lesingen og lesemåter og -strategier som benyttes for å hente ut informasjon, tolke og reflektere over teksten innhold og form. Modellere og veilede i strategier for å huske, organisere, utdype og overvåke - på fagets premisser. Læringsstrategier i fokus: Velge ut 1- 2 lesestrategier som det undervises i gjennom modellering og eksplisitt opplæring. Valg av strategier tilpasses trinnet. Videreføre læringsstrategier: Lesestrategier som har vært i fokus tidligere år må videreføres, modelleres og repeteres jevnlig når de er relevante for arbeidet med teksten og det faglige innholdet. Utfyllende teori: SLS-plan kap.4: • Arbeide med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon • Lesestrategier • Opplæring i lesestrategier Vedlegg: Eksempler på ulike læringsstrategier
	Kunne tilpasse egen lesing til formålet med leseaktiviteten; lystlesing og/eller lesing for å tilegne seg kunnskap	Undervise i forskjellige leseteknikker (skumming, hurtiglesing, fordypingslesing osv.), og veilede elevene i å velge leseteknikk ut i fra formålet med lesingen slik at elevene kan overvåke sin egen leseforståelse og endre leseteknikk ved behov.

5.6.2 Lesing		8-10.trinn
Hovedområder i lesing:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Motivasjon	Å bli interessert i bøkens verden, fremme lystlesing, og styrke leseferdighetene	Gjennomføre lesekampanje eller «leseuker». I lesekampanjen presenteres aktuell og tilpasset litteratur for gruppen. Bøkene skal motivere for lystlesing. Det er sentralt at elevene får mulighet til å lese i den samme boken både hjemme og på skolen. Lærer legger til rette for at elevene kan presentere sin opplevelse av en bok de har lest for medelever. Høytlesning av ulike tekster og bøker hvor lærer modellerer leseglede. Gjennomføre daglige økter (i perioder) med stillelesing for å øke motivasjon for egen lesing. Veilede elevene til å bruke «Knyteneveprøven» i valg av bok. Sørg for at elevene har rikelig tilgang på bøker med ulik vanskegrad i klasserom eller skolebibliotek som gir motivasjon til lystlesing. I samarbeid med bibliotekar presentere aktuelle bøker for aldersgruppen.

5.6.3 Skrivning		8.-10.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Rettskriving og grammatikk	Automatisert kunnskap om rettskriving og tegnsetting	Arbeid med formsiden av språket; fonologisk-, morfologisk- og syntaktisk bevissthet. Se språkmodellen i teoridel. • Ordanalyse • Setningsstrukturer
	Kunne variere oppbyggingen av setninger ved bruk av variert setningsbinding	Arbeid med oppbygging av setninger og bruk av setningsbindearkiv. Eksempel på setningsbindearkiv, se vedlegg.

5.6.3 Skrivning		8.-10.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Skrive tekster og formidle meninger	Kunne aktivere egne forkunnskaper og nyttiggjøre seg disse i tekster	Arbeid med forkunnskaper knyttet til innhold og skrivehandling. Søke etter relevant kunnskap i faget og benytte dette i skrivearbeid.
	Kunne skrive: -fortellende tekster -beskrivende tekster -argumenterende tekster -reflekterende tekster	Gi eksplisitt skriveopplæring i fagene, på fagets premisser. Lede skriveprosessen, og modellere hvordan tekster blir til: • Samtale og dialog om formål og skrivehandling (Se teoridel; «Skrivehjulet») • Bruk av modelltekst/eksempeltekst i fellesskap • Bruk av skriverammer i fellesskap, pararbeid og individuelt. Eksempel på skriveramme, se vedlegg • Samtale og dialog, respons
	Uttrykke seg presist og med et variert og nyansert ordforråd i ulike tekster	Arbeide med å bygge opp kunnskap om avsnitt med tema- og kommentarsetninger gjennom samskriving og annet felles arbeid.
	Uttrykke seg på fagets premisser	Arbeide med forståelse av fagspesifikke ord- og begreper som senere knyttes til skrivearbeidet Arbeid med teksttyper/skrivehandlinger som er relevant for faget. (Se teoridel om formål og skrivehandling, «Skrivehjulet»).

5.6.3 Skrivning		8.-10.trinn
Hovedområder i skrivning:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Kunne lage digitale sammensatte tekster	Arbeid med å lage digitale sammensatte tekster på nettbrett/pc. Tekst, bilder, illustrasjoner, lyd, kart, tabeller. Samtale om bruk av de ulike modalitetene. Digitale bøker kan med fordel lages i app for nettbrett.
	Kunne bruke respons på egne tekster underveis i arbeidet for å styrke egen læringsprosess	• Lærer gir respons underveis i skriveprosessen • Lærer gir læringsfremmende respons • Lærer gir respons som kan motivere til redigering av tekst
	Kunne ta valg rundt formål og skrivehandling/sjanger	Arbeid med valg av skrivehandling ut fra formålet med skrivingen. Arbeid med kjennetegn på de ulike skrivehandlingene.
	Kunne ta i bruk virkemidler for å få frem en mening eller et poeng.	
	Kunne skrive rapport på fagets premisser	Arbeid med å dokumentere en arbeidsprosess ved å skrive en rapport. Arbeid med kjennetegn på innhold i en rapport.
	Kunne lage en presentasjonstekst	Skrive en tekst som presenterer og beskriver en handling eller tankegang. Samskriving kan benyttes. Se teoridel om presentasjonsskriving. Bør brukes blant annet i realfagene og i kunst og håndverk
	Bruke kilder på en kritisk og etterprøvbart måte i tekster	Arbeid med kildekritikk gjennom reflekterende samtaler og kildesøk.
	Kunne bruke organiseringsstrategier i	Arbeid med tankekart i flere ledd, begrepskart, venndiagram og tidslinje og bruke dette i skriftlig arbeid.

5.6.3 Skrivning		8.-10.trinn
Hovedområder i skriving:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
Skriveprosesser i fag og læringsstrategier	skrivearbeidet	
	Kunne presentere en handling eller tankeprosess skriftlig	Arbeid med presentasjonsskriving. For eksempel skrive ned hvordan man gjør en øvelse i kroppsøving eller løser en matematikkoppgave
	Kunne bruke hensiktsmessige strategier i førskrivningsfasen, skrivefasen, revisjonsfasen og slutføringsfasen	Lærer gir eksplisitt skriveopplæring gjennom å: bygge kunnskap, dekonstruere modelltekst, skrive individuelt, konstruere tekst i felleskap. Se vedlegg; sirkelen for undervisning og læring. (Kringstad og Lorentzen, 2015:.6-7) Lærer gir læringsfremmende respons underveis i skriveprosessen for å motivere til redigering av tekst. Lese sin egen tekst høyt for seg selv eller andre. Lese teksten baklengs ord for ord. Elevene vil lettere oppdage ord som er skrevet feil fordi man bryter den naturlige leseflyten. Strategier er nyttig når den siste korrekturlesingen skal foretas. Lese sin egen tekst gjennom «leserør». («Kringstad og Lorentzen, 2015:.30-34)
	Kunne nyttiggjøre seg respons på egne tekster underveis i arbeidet for å styrke læringsprosessen	Arbeid med å planlegge, utforme og bearbeide egne tekster manuelt og digitalt, og vurdere dem underveis i prosessen ved hjelp av kunnskap om språk og tekst
	Kunne lage digitale tankekart og sammensatte digitale tekster som inneholder tekst, bilde/illustrasjon og lyd/film	Arbeide med digitale tekster på pc/nettbrett. I arbeidet med dette skal man kunne drøfte hva tekst, bilde og lyd skal formidle slik at de ulike modalitetene supplerer og/eller utfyller hverandre. Digitale tankekart kan brukes både for å aktivere forkunnskaper og for å formidle for eksempel en oppsummering av et tema eller fremføre et tema.

5.6.3 Skrivning		8.-10.trinn
Hovedområder i skrivning:	Mål for elevene:	Innhold og metode:
	Beherske bruk av kolonnenotat som læringsstrategi	Felles arbeid med kolonnenotat. Kolonnenotat eller rammenotat er skjemaer som lager struktur etter skillelinjer (overskrifter på kolonner og rader). Kolonnenotat / rammenotat er en måte å omforme ideene fra en form til en annen. I denne omformingsprosessen skjer det en aktiv læring. Å bruke kolonnenotat /rammenotat hjelper elevene til å strukturere stoffet etter skillelinjer: kjent – ukjent, begrep –forklaring, underordnet - overordnet nivå. Kolonnenotat kan også brukes i førskrivningsfasen, for å sortere tanker og ideer om temaet det skal skrives om.(Se vedlegg)
	Kunne identifisere og formulere ulike problemstillinger og løsningsforslag	Kunne beskrive og forklare ved bruk av presise fagbegrep. For eksempel presentasjonsskriving Samskriving: Legge til rette for at elevene kan skrive sammen (to eller flere). Elevene kan for eksempel arbeide samtidig med samme tekst i Digirom/OneNote eller arbeide med samme tekst til ulik tid. Det er vesentlig at elevene «forhandler» om tekst og hjelper hverandre i tekstskaping. (Kringstad og Lorentzen, 2015: 21)

6 Tiltak for elever som strever med lesing

Generelt kan ca. 10-15 % av elevene i grunnskolen oppleve ulike vansker med å tilegne seg funksjonelle lese- og skriveferdigheter. Kartlegging av vanskene og igangsetting av målrettede tiltak er viktig. Følgende tips er viktige å ha med seg når man underviser elever som strever med lesing:

- Bygg på elevens sterke sider, ikke bare fokuser på svakheter
- Sammenlign eleven med seg selv
- Struktur undervisningen ut fra kartlegging av elevens spesielle vansker og motivasjon
- Viktig å ha fokus på hva som motiverer den enkelte elev
- Fokus på lese- og skriveglede
- Fokus på mestring – ikke bruk for vanskelige tekster, eleven bør forstå ca. 80 % av ordene i teksten på forhånd
- Gi mye ros og tilbakemelding på framgang

Elever som strever med lesing og skriving har større behov for støtte enn andre elever. Som nevnt emosjonell støtte i form av ros og oppmuntring og kognitiv støtte i læringsprosessen. Det er viktig at man ikke antar at lesesvake elever vil lære seg de nødvendige avkodingsferdigheter uten at de får en eksplisitt undervisning i ferdighetene og den kunnskapen som kreves, samt en rekke muligheter til øving og automatisering. Det at disse elevene krever en undervisning som er mer eksplisitt og omfattende bidrar til at intensiteten og varigheten av slike tiltak bør økes. Intensitet i leseundervisningen økes gjennom å tilby elevene flere eksplisitte læringsmuligheter pr dag enn det som er vanlig innenfor ordinær undervisning.

For disse elevene må læringsmålene settes individuelt basert på den enkelte elevs behov. For elever på 1. og 2. trinn vil det være snakk om språklig styrking og før-lese/skrivenivået, mens for elever på 3. til 10. trinn vil det være snakk om å ta tak i problemer som av ulike årsaker har oppstått tidligere og som ikke løser seg av seg selv. Det er registrering og observasjon av elevens leseutvikling som kan gi nøyaktig informasjon om hvilken type hjelp som må iverksettes.

Jo tidligere problemer avdekkes i barnehage og skole, jo mer vil den systematiske hjelpen ha effekt og virke forebyggende mot senere vansker. Dersom skolen har gitt en elev systematisk hjelp over tid og man på forhånd har kartlagt elevens vansker og all undervisning er rettet spesielt mot disse vanskene uten at eleven viser noe særlig fremgang, må skolen drøfte med PPT, fortrinnsvis i skolens ressursteam, om eleven bør henvises PPT for videre utredning.

Resultatene av screeningtester på de ulike trinn gir skolen informasjon om hvilke elever som bør testes videre med tanke på ekstra trening på ulike områder. Dersom en elev skårer rundt/under kritisk grense på screeningprøver bør skolen gå videre med dynamisk kartlegging av eleven. Tester som kan brukes her er Språk 6-16, 20 spørsmål om språkferdigheter, Ordkjedetesten, SL 40 og SL 60, samt dynamisk kartlegging ved hjelp av IL-Basis og Arbeidsprøven. Det er svært viktig å finne ut av hvilke(t) område(r) eleven strever med slik at tiltakene som settes i verk rettes spesifikt mot elevens vanskebilde.

6.1 Begreper

For god språkforståelse og senere god leseforståelse er allsidige begreper en nødvendig forutsetning. Strukturert trening av begreper bør begynne allerede i barnehagen dersom man mistenker at et barn har svak språkforståelse. Mange svake lesere har et dårlig utviklet ordforråd fordi de leser lite og mangler gode strategier for å utvikle ordforrådet sitt. Barn og unge kan lære seg betydningen av mange nye ord dersom disse står i en meningsfull sammenheng eller forklares. De nye ordene blir barnets eiendom ved at de kobles sammen med barnets egne erfaringer. En vanlig fremgangsmåte ved innlæring av nye ord har vært at læreren forklarer vanskelige ord i teksten før lesingen begynner. For lesesvake elever viser forskning at ordforrådet

øker mye raskere dersom tradisjonell definisjon av ordet erstattes av utdypende forklaringer om ordets betydning. Denne fremgangsmåten er også mest gunstig for tospråklige elever og elever med normal leseferdighet og kan derfor brukes i hel klasse. Se for øvrig «*En veileder om BEGREPSLÆRING – en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker*» av Sæverud, Ursin Forseth, Ottem og Platou.

6.2 Intensiv opplæring

6.2.1 Intensive lesekurs

Intensive lesekurs er en måte å gi elever som strever med lesing og skriving individuell tilpasning på, uten at hjelpen defineres som spesialundervisning. Kurset er for elever som strever med avkodning. Kurset legges opp med fast struktur og faste innholdselementer, hvor hensikten er å skape forutsigbarhet for elevene og få til en strategiendring. Individuelle og målbare mål er en forutsetning. Det er derfor nødvendig med dynamisk kartlegging før intensivt lesekurs for å finne ut av hvor i leseprosessen eleven har sporet av og fått vansker og hvilke forutsetninger eleven har for å komme inn på rett spor igjen. I tillegg kartlegges hvilke støtte læreren gir som virker. Det bør benyttes en normert lesetest før og etter lesekurset for å måle utvikling.

Mål for intensive lesekurs:

Lesekurs handler om avlæring av uheldige strategier, innlæring av nye mer hensiktsmessige strategier og automatisering av disse nye strategiene. Strategiene handler om å lese ordene riktig når man har lesevansker.

Rammer for intensive lesekurs:

- 4-5 ganger pr uke
- Økter på 60-90 minutter
- Varighet 6-10 uker (Noen elever vil trenge mer enn ett kurs)
- 3-5 elever pr gruppe, de må ha tilnærmet like pedagogiske behov
- Kvalifisert lærer med kompetanse i kartlegging og tiltaksarbeid
- God samordning med øvrig leseopplæring, samarbeid med lesekurslærer og øvrige lærere
- Tilpasninger gjøres for eleven i øvrige timer i samsvar med innhold på lesekurs
- Evaluering av utbytte, og lage avtaler om videre oppfølging/ arbeid med elevens utvikling

Prinsipper til grunn for intensive lesekurs:

Strategier må læres av kompetente lærere gjennom modellering og øving

- 1) Lærer og elev leser sammen
- 2) Samtale om vanskelige ord og annet vanskelig i teksten
- 3) Lærer støtter eleven i lesing
- 4) Elev mestrer lesing alene

Lærerens oppgave er å finne nok tekster med enkelt nok innhold. Fordypning og kreativitet kommer i andre rekke. Lesekurs må følges opp av alle lærere i alle timer.

Det anbefales å bruke *Helhetslesing*²⁵, utarbeidet av Jørgen Frost, som ramme for lesekurset. Leseundervisningen fokuserer både på avkodings- og forståelsesprosesser og det er bygd opp med utgangspunkt i trinnene i den metaspråklige utviklingen. På den måten bearbeides det samme språklige innholdet med forskjellig fokus og på forskjellig nivå i løpet av modellens arbeidsfaser: 1) støttet lesing av sammenhengende tekst, 2) arbeid med ord og setninger og 3) selvstendig lesing av sammenhengende tekst (helhet – del – tilbake til helhet). I tredje fase samordnes arbeidet i fase 1 og 2 og teksten leses flere ganger slik at automatisering kan finne

²⁵ Se for eksempel <http://www.statped.no/Tema/Sprak/Publikasjoner/Specialpedagogisk-leseopplaring--en-veileder-2utgave/>

sted. Nivået på tekstene som benyttes er av stor betydning. Under arbeidet i fase 1 skal elevene beherske ca. 80 % av ordene uten å måtte stave seg gjennom dem (se eget avsnitt om arbeid i fase 1). I arbeidet fra fase 1 til fase 3 er poenget at elevene skal forbedre lesingen sin til et nivå hvor han/hun mestrer å lese ca. 90 % av ordene ortografisk og flytende. Målet i denne fasen er å integrere strategiene og automatisere det lærte. Arbeidet med ord og setninger i fase 2 er derfor nært knyttet opp mot teksten. Elevens behov er avgjørende for hvilke språklige detaljer det bør arbeides med (se eget avsnitt for arbeidet med språklige detaljer i en tekst).

Helhetslesing er en ramme for leseundervisning som er godt egnet når elever har sporet av fra en god leseutvikling og trenger å settes på rett spor igjen (Frost 1992, 1998 og 2003). Når en lesevanske er kartlagt slik at en vet hvor tiltak skal settes inn, kan denne arbeidsmåten benyttes uansett hvor i leseprosessen en elev har sporet av. For en nærmere beskrivelse av Helhetslesing henvises det til Jørgen Frosts bøker samt «Spesialpedagogisk leseopplæring – en veileder» av Oddhild Godøy og May Britt Monsrud.

Det presiseres allikevel her at helhetslesing er en ramme om tiltak, ikke en metode. Skal arbeidet med de lesemetodiske prinsippene lykkes, må lærer og elev hele tiden være i en dynamisk dialog. Dersom helhetslesing blir gjort til formaltrening vil mye av gevinsten forsvinne. Arbeid med helhetslesing skal løfte elevens funksjonelle leseferdighet, og dette forutsetter refleksjon, undring og bekreftelse.

6.2.2 Helhetslesing del 1: Støttet lesing av sammenhengende tekst

Høytlesing er et viktig virkemiddel for å fremme leseflyt. Elever som skal lese flytende må få erfaringer med hvordan flytende tekst høres ut. Det er derfor hensiktsmessig at lærer først leser teksten høyt for eleven og viser hvor trykklegging og intonasjon skal være. Assistert høytlesing i fase 1 av helhetslesingen kan skje på ulike måter:

- Parlesing; lærer og elev leser sammen. Lærer følger med og kontrollerer om eleven leser feil.
- Veksellesing; både lærer og elev er involvert under lesingen. De har samme tekst. Lærer starter med å lese sider og passer på at tempoet er tilpasset elevens leseferdighet slik at han/hun kan følge med i sin egen tekst underveis. Så er det elevens tur til å lese, bare noen få linjer. Evt noen få ord dersom lesevanskene er store. Nå er det læreren som skal følge med i lesingen. Veksellesingen fortsetter, men gradvis minsker læreren omfanget av sin lesing mens eleven leser mer.
- Korlesing; en gruppe elever leser samme tekst samtidig. Dette synes mange lesesvake elever er ufarlig og dermed akseptabelt.

Hovedhensikten med fase 1 er at elevene skal mestre språket i teksten muntlig, uttale og forstå ord og setninger, og oppleve å ha språklig kontroll som utgangspunkt for å arbeide med språklige detaljer i fase 2.

6.2.3 Helhetslesing del 2: Fra helhet til del – arbeid med språklige detaljer i en tekst

Etter karlegging av elevens vansker, slik at man har god oversikt over hva eleven strever med når det gjelder lesing, kan følgende anbefalinger gis til arbeid med språklige detaljer i en tekst:

Utvikling av fonologisk bevissthet

- Rime
- Dele opp setninger i enkeltord
- Finne stavelser og språklyder i enkeltord
- Fonemsyntese (trekke sammen lyder til ord)
 1. Elev lytter til språklyder som lærer presenterer med ca 1 sekunds mellomrom. Eleven skal binde lydene sammen til et ord og si ordet.
 2. Eleven sier lyder som andre elever skal binde sammen til et ord.

3. Læreren oppgir noen lyder som til sammen utgjør et tøyseord. Eleven skal prøve å finne frem til tøyseordet.
- Fonemanalyse (dele opp ord i språklyder)
 1. Finne første lyd i ord. Start med ord som begynner med vokal, fortsett med ord som starter med konsonanter en kan «holde» (s, l, r, m og n)
 2. Finne en lyd som er lik i flere oppleste ord
 3. Lytte for å høre om en lyd finnes i et ord
 4. Sortere bilder i kategorier ut fra om de begynner med samme lyd.
 5. Finne siste lyd i opplest ord
 6. Finne hvor mange lyder det er i et ord; klappe lydene eller legge ned en brikke for hver lyd
 7. Oppgi alle lydene i et ord

Bokstavkunnskap/bokstavforståelse

Funksjonell bokstavforståelse; innlæring av assosiasjonen mellom bokstavtegn og språklyder, fremmer fonologisk bevissthet. Bokstavkunnskap er imidlertid ingen garanti for at en elev har tilegnet seg fonemisk bevissthet, dette er to separate delferdigheter; fonemisk bevissthet og bokstavkunnskap. Forslag til øvelser for å oppøve ferdigheter til å assosiere språklyder med respektive skrifttegn:

- Eleven finner bokstaven som hører sammen med oppgitt språklyd
- Eleven legger bokstavbrikker til ord
- Eleven skriver bokstavene i et opplest ord

Det er viktig at bokstavinnlæring fremhever hvilke visuelle særtrekk som karakteriserer de enkelte bokstavene. F eks er retningsaspektet et viktig visuelt særtrekk som skiller mellom bokstavene b-p-d. Bevissthet om hvilke visuelle særtrekk som kjennetegner ulike bokstaver fremmer korrekt bokstavgjenkjenning. Lesesvake elever blander ofte sammen bokstaver som visuelt sett er like.

Ortografisk-fonologisk omkodingsferdighet

Denne ferdigheten bygger på kunnskap om forbindelsen mellom ortografiske og fonologiske elementer. Man kan ta utgangspunkt i ortografiske enheter på ulike nivåer: enkle grafemer, komplekse grafemer, stavelser, høyfrekvente ortografiske mønstre (ning, else, het osv), morfemer eller ord. Elever som har vansker med ordavkodning avkoder ofte hver enkelt språklyd i komplekse grafemer (kj, skj, ng samt diftonger). Kunnskap om hvilke språklyder man assosierer med komplekse grafemer kan ikke oppøves/terpes direkte, men må oppdages av eleven selv gjennom nøyaktig ordanalyse.

Avkoding bygd på stavelser forutsetter at eleven vet hva en stavelse er og har fått opplæring i å gjenkjenne og navngi dem. Mange elever som strever med lesing makter ikke å huske hvilke språklyder/fonemer som er forbundet med de ulike bokstavene/grafemene. Støttestrategier letter grafem-fonem assosiasjonen, f eks bruk av bilder. F eks kan bildet av en slange benyttes ved innlæring av s-lyden. Bildet vil gi både visuelle og fonologiske holdepunkter for språklyden. Begynne med innlæring av «lette» bokstaver først (l, m, o, e, s). Bokstaver som kan forveksles holdes fra hverandre i innlæringsfasen. Vent en stund med å innføre mer kompliserte bokstaver som f eks p-b, t-d, k-g.

Morfemer inngår i mange ord. Eleven kan utnytte kunnskap om disse i ordavkodingen, f eks forstavelser og endelser som –else, -het, -ing, be- osv. Det er viktig at eleven får hjelp til å oppdage disse mønstrene og lære hvordan de skal uttales. Viktig læringsoppgave som eleven må mestre dersom han/hun skal oppnå fremgang i ordavkodingen. Dersom grunnmorfemet gjenkjennes (f eks «lys») blir oppgaven enklere når de nye ordene som skal leses er «forlys,» «baklys,» «belyse» og «lysene». Hovedpoenget er at *eleven oppfatter at det er et system i*

ordgjenkjenningen og at han/hun lærer å bevisst ta i bruk denne kunnskapen.

Arbeid med «ordfamilier» har vist seg effektivt for å fremme kunnskap om ortografiske strukturer. F eks kan «mat,» «fat» og «lat» grupperes i en ordfamilie fordi de har strukturen «-at» felles. Ordene «hus», «mus», «sus» og «lus» hører til samme familie fordi de har bokstavsekvensen «-us» felles. De strategiene som brukes da er lydering av skrivemåten – og sammenligne både med uttalen og med andre lignende ord. Staveforskere viser til at elever på denne måten leter etter regler, eller finner på stavereregler selv, basert på sine leseerfaringer. På lesekurs leder vi eleven inn i slike prosesser.

To øvelser som fungerer godt ved utvikling av ortografisk ordgjenkjenning hos elever som strever med lesing:

1. Ordkort

Det lages flere sett av ord som elevene skal lære å gjenkjenne, f eks 8 par med ord. Ordene skrives med trykkbokstaver på pappbrikker og i begynnelsen arbeides det med å gjenkjenne disse ordene. Lærer viser grundig hvordan ordets lydstruktur og bokstavsekvensen i ordet danner grunnlag for ordgjenkjenningen. For å unngå at elever prøver å gjenkjenne ord med utgangspunkt i mer eller mindre tilfeldige visuelle særtrekk (logografisk lesing) er det mest hensiktsmessig å velge ord til trening som ikke avviker så mye fra hverandre ortografisk sett, f eks far og fra. Da stiller man eleven overfor mer krevende oppgaver med tanke på å anvende fonologisk strategi for å skille mellom ordene. Det øynene ser er det munnen skal gjøre – fonologien danner grunnlaget for ortografisk ordgjenkjenning. Ordene deles i to bunker, lærer og elev presenterer ett ord av gangen for hverandre. Når lærer leser elevens kort er det eleven som avgjør om ordet leses riktig. Når lærer holder frem sitt kort er det eleven som leser og lærer som avgjør om det er riktig. Lærer kan med fordel lese feil noen ganger. Dette skjerper eleven slik at han må følge nøye med for å finne ut om ordet leses korrekt eller ikke. Dette er en fin måte å lære ikke-lydrette ord på, f eks jeg, her.

2. Memory

To og to brikker med samme ord legges ned på bordet, med ordet vendt mot bordplaten. Antall ordbilder kan variere, ofte fra 5 til 8 par. Hvilke ord som anvendes avhenger av elevens alder og interesse. Lærer kan også her legge inn ord som ligner hverandre ortografisk for å skjerpe eleven, f eks sterk og strek, sol og los. Ellers spiller man som ved vanlig Memory-spill. Man kan også få kjøpt ordmemoryspillet «Huskesnu» som inneholder 288 høyfrekvente ord og ortografiske mønstre. Tips også foreldre om bruk av dette spillet hjemme.

6.2.4 Helhetslesing del 3: tilbake til helhet

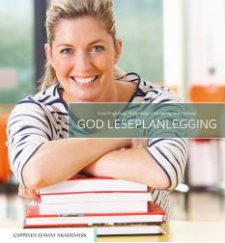
Etter å ha arbeidet med språklige detaljer i teksten skal eleven nå ha mulighet til å lese teksten selvstendig. I denne fasen kan repetert lesing være fint å bruke; eleven leser samme tekst om igjen flere ganger. Hensikten med repetert lesing er å oppnå god flyt og raskere lesetempo, og nå (etter at vanskelige ord og språklige detaljer er bearbeidet) er teksten på et mestringsnivå der det er mulig for eleven å oppnå dette. Er man redd for at eleven sier teksten utenat istedenfor å lese, kan dette kontrolleres ved at elevene pekeleser.

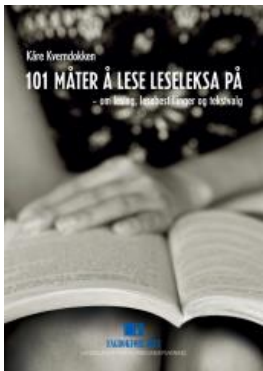
6.2.5 Lesekurs for 8.-10.trinn:

Lesekurs for ungdomstrinn bygger på de samme prinsippene som beskrevet over. På disse trinnene legges det enda større vekt på elevenes involvering i egen læreprosess. Det er viktig å aktivisere elevens egen motivasjon for lesing på en måte som gir forståelse og mening. Dette er elever som ikke har tilegnet seg god bruk av læringsstrategier og som trenger å lære nytten av slike.

7 Anbefalt litteratur, skole

	God leseutvikling, kartlegging og øvelser Lundberg og Herrlin, -2012 • Boka inneholder gode redskaper for læreren til å kartlegge hvert enkelt barns leseutvikling gjennom de første tre-fire skoleårene, hvor det viktigste grunnlaget legges. • Du får en konkret veiledning i leseutviklingens ulike dimensjoner: fonologisk bevissthet, ordavkoding, leseflyt, leseforståelse og leseinteresse. • Boka gir deg forslag til øvelser. • Kartleggingsskjema/leseutviklingsskjemaet kan brukes til hver enkelt elev for registrering av hvor langt eleven har kommet i leseutviklingen. Eleven får sin egen leseprofil som læreren benytter i videre planleggingen av leseutviklingen.
	God leseutvikling i praksis. Eksempler, metoder og kopioriginaler Hedenfalk, Munck og Palm, -2011 • Metode for kartlegging av skoleelevers leseutvikling. Oppgavene er strukturert etter leseutviklingsskjemaets fem dimensjoner i boka <i>God leseutvikling, kartlegging og øvelser</i>. Ingvar Lundberg og Katarina Herrlin, 2012. • Gjør læreren i stand til å oppdage elever som har stoppet opp i sin leseutvikling. • Boka inneholder praktiske metodiske tips og oppgaver og har en rekke kopieringsoriginaler til bruk i den individuelle leseopplæringen med elever i de første skoleårene.
	God skriveutvikling. Kartlegging og undervisning Lundberg 2012 • Boka gir deg et redskap som gjør det mulig å følge hver enkelt elevs skriveutvikling trinn for trinn. Trinnene er beskrevet med eksempler for tydeliggjøring. • Du får en konkret veiledning i skriveutviklingens ulike dimensjoner: rettskriving, setningsbygging og tekstutforming, funksjonell skriving, tekstskaiping og interesse og motivasjon for skriving. • Boka inneholder to kopieringsoriginaler som viser alle trinnene i skriveutviklingen. • Kartleggingsskjema/skriveutviklingsskjemaet kan brukes til hver enkelt elev for registrering av hvor langt eleven har kommet i skriveutviklingen. Eleven får sin egen skriveprofil som læreren benytter i videre planleggingen av skriveutviklingen.
	Gode lesestrategier – på mellomtrinnet Anmarkrud og Refsahl, -2011 • På mellomtrinnet handler leseundervisningen om å lese for å lære – i alle fag. • Boka gir en innføring i hva lesestrategier er, hvilke strategier som passer for mellomtrinnet og hvordan man kan undervise i dem. • Målet er at elevene skal kunne velge hensiktsmessige lesestrategier i møte med ulike tekster og ulike lesesituasjoner. • For å komme dit er man som lærer nødt til å se arbeid med lesestrategier, aktivisering av elevenes bakgrunnskunnskap og stimulering av lesemotivasjon i tett sammenheng. Boka inneholder en skjematisk oversikt over disse tre områdene som er nyttig for lærere i planleggingen av undervisningen

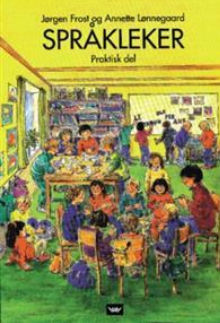
	Gode skrivestrategier, -på mellomtrinn og ungdomstrinn Kringstad, Kvithyld og Melby, -2014 Forfatterne av denne boka forklarer hva skrivestrategier er, hvilke strategier som er nyttige på ulike tidspunkt i skriveprosessen og hvordan man kan arbeide med dem i skolen. Utgangspunktet er at skrijving er et håndverk som alle kan tilegne seg, og at undervisning i skrivestrategier er noe av det mest effektive skolen kan gjøre for å utvikle elevenes skrivekompetanse.
	Veiledet lesing. Metodehefte med dvd Steen-Paulsen og Wegge, -2010 • Dette undervisningsopplegget gir en norsk innføring i metoden «Guided Reading» fra New Zealand. • Dette er metoden som er engasjerende for både elever og lærere. • Det er en metode hvor du som lærer får tid til å se det enkelte barn og gitt den responsen og veiledningen det trenger for å utvikle seg videre som leser. • New Zealand kan vise til svært gode leseresultater, og flere land har tatt i bruk metoden. • Dvd-en viser autentiske filmklipp fra veiledet lesing på tre ulike trinn: ○ Fra begynneropplæringen ○ Lesing i fagbok på 3. – 4. trinn ○ Lesing av fagtekst på 5. -7. trinn I metodeheftet finner du hver læreres forberedelser til leseøkta, og også noe om hvorfor de startet opp med veiledet lesing.
	God leseplanlegging Fuglestad, Hoem og Håland, -2017 <i>God leseplanlegging</i> er en nyttig bok for lærerstudenter og lærere i alle fag. Boka presenterer det didaktiske verktøyet «Leseplanleggeren» og viser hvordan det kan anvendes i praksis på en måte som støtter elevenes leseutvikling og faglige læring. Verktøyet er tenkt som en hjelp til lærerne når de skal planlegge helhetlig undervisning med utgangspunkt i kompetansemålene i ulike fag, slik at det blir god sammenheng mellom mål, innhold, arbeidsmåter og vurdering.

	Den intensive leseopplæringen Hagtvet, Frost og Refsahl, -2015 I denne boka følger forfatterne tre sjetteklassinger gjennom tilpassede lesekurs på skolen. Elevene har brukt mesteparten av sin skoletid på å lære å lese, men likevel er utbyttet for dårlig i forhold til alderstrinn og elevenes øvrige evneprofil. Denne boka handler derfor om tilrettelegging og gjennomføring av pedagogiske snuoperasjoner når lesingen har låst seg. Boka består av to hoveddeler: I første del gjennomgår forfatterne det teoretiske grunnlaget for gjennomføring av tiltakene. I andre del gjør de rede for tiltakenes innhold og gjennomføring i forhold til den praktiske virkeligheten. På ett nivå er dermed boka hovedtema fortellingen om disse tre elevenes utviklings- og læringsprosesser; på et annet nivå er hovedtemaet å vise leserne hvordan de kan gjennomføre tilsvarende snuoperasjoner med forfatternes arbeidsmåter som modeller.
	101 måter å lese leseleksa på, -om lesing, lesebestillinger og tekstvalg Kverndokken, -2012 Det finnes mange måter å lese leseleksa på. Leselyst og leseglede er viktige stikkord i Kåre Kverndokkens tanker om god leseundervisning. De går som en rød tråd i boka, hvor leseren får innblikk i en rik og variert lesemetodikk. De 101 forskjellige lesemåtene som presenteres i boka, er utformet som konkrete og praktiske råd og opplegg. Samtidig er dette forankret i den aktuelle forskningen som ligger til grunn for metodikken, og boka bygger en bro mellom akademisk teori og klasserommets praksis. Kverndokken tar også opp spørsmålet om hva elevene bør lese, og diskuterer hvilke kriterier man kan legge til grunn ved valg av læreverker og litteratur i skolen.

	101 Skrivegrep, -om skiving, skrivestrategier og tekstsaking Kverndokken (red), -2014 Å forløse ideer hos elevene og sette dem i stand til å komponere gode tekster – det er noe av hensikten med denne boka og dens repertoar av skrivegrep. Alle de 101 skrivegrepene er utformet som konkrete og praktiske råd og opplegg. Grepene er forankret i aktuell skriveforskning, og boka bygger bro mellom akademisk teori og klasserommets praksis. Den er ment å gi læreren og lærerstudenten grunnlag for en rik og variert skrivemetodikk. De konkrete skrivegrepene gjør at boka fungerer som en håndbok i skriveundervisning. I tillegg kan du lese om: · skiving som grunnleggende ferdighet · skiving som prosess og produkt · bruk av eksempeltekster · skrivepedagogikkens utvikling · sakprosaskiving · nynorskelevens identitet som sidemålsskriver · lærer- og skoleledersamarbeid om styrking av skriveundervisning i alle fag
	101 måter å fremme muntlige ferdigheter på Kverndokken - 2015 Hva er muntlig kompetanse og muntlige ferdigheter? Et viktig formål med denne boka er å øke den teoretiske innsikten i muntlighet som fagfelt og synliggjøre hva som ligger i begrepene «muntlig kompetanse» og «muntlige ferdigheter». De 101 måtene å fremme muntlige ferdigheter på som presenteres i boka, er utformet som konkrete og praktiske råd og opplegg. Samtidig er dette forankret i den aktuelle forskningen som ligger til grunn for metodikken, og boka bygger en bro mellom akademisk teori og klasserommets praksis. Bokas del I består av syv vitenskapelige, fagfelleverderte artikler, som behandler en rekke sentrale temaer knyttet til muntlighet: samtale, lytting, fortelling, retorikk, muntlighet i digitale medier og vurdering av muntlighet. Del II er forankret i forskningsdelen. I de 101 oppslagene bindes teori og praksis sammen på en bakgrunn av empiriske erfaringer og klasseromsstudier. De konkrete og praktiske rådene og oppleggene gir leseren et rikt og variert repertoar av muntlighetdidaktikk. <i>101 måter å fremme muntlige ferdigheter på</i> er en skattkiste for alle som skal jobbe med å utvikle elevers muntlige ferdigheter i hele det 13-årige skoleløpet.

	Skrivedidaktikk, korleis støtta elevane si skriving i fag? Anne Håland, -2011 Skal du virkelig lære deg et fag, må du lære deg språket og skrivemåtene til faget. Hvert fag har særegne måter å bruke språk på og fagkunnskapen blir formidlet gjennom disse skrivemåtene. Naturfag har sine måter å bruke skrift på, norskfaget har andre. Disse skrivemåtene må læreren vise elevene sine. Forfatteren presenterer ulike typer av støtte i skriveundervisninga som kan gi målrettet og variert skriveundervisning i ulike fag. Hun viser hvordan skriving i de ulike faga bør skje i helhetlige skriveprosesser knyttet til den fagspesifikke tekstkulturen som finnes i faget. Boka er delt opp i ni kapitler. Det første tar for seg hva skrivekompetanse er i ulike fag og presenterer noen viktige prinsipper for god planlegging og gjennomføring av skriveundervisning. De fem neste kapitlene er praktiske og viser fem ulike måter læreren kan bygge stillas rundt skrivingen til elevene: ved hjelp av iscenesetting av kommunikasjonssituasjonen, modelltekster, skriverammer, språk og samtale. De siste kapitlene handler om vurdering og prosess-skriving. Boka har et vell av gode eksempler fra alle trinn i grunnskolen og fra ulike fag som norsk, naturfag og samfunnsfag, både elevtekster i utvikling og undervisningsopplegg. Skrivedidaktikken er utvikla i tråd med ny skriveforskning. Dette er viktig lesing for alle som arbeider med skriving i skole og lærerutdanning.
	Å lykkes med lesing, tidlig innsats og tilpasset leseopplæring Lundetræ og Tønnessen (red), - 2014 Leseferdighet og lesing betyr stadig mer i dagens informasjons- og utdanningssamfunn. Derfor har det også vært en stor og rask utvikling innen leseforskning og leseopplæring både når det gjelder omfanget av forskningen og bruken av metoder. I denne boken blir ny og aktuell forskning presentert og diskutert, med særlig vekt på den første leseopplæringen.

	Å lede gode skriveprosesser. Eksplisitt skriveopplæring i klasserommet Kringstad og Lorentzen, - 2015 Ressursene i dette heftet er et bidrag til den nasjonale satsningen på ungdomstrinnet, Ungdomstrinn i utvikling. Men heftet passer godt for både barnetrinn og ungdomstrinn. Heftet tar utgangspunkt i sirkelen for undervisning og læring. Temaer i heftet: -Bruk av modelltekster -Skriverammer -Strategier for å skrive -Strategier for å planlegge og formulere -Strategier for å revidere tekst og for å ferdigstille tekst
	Å bedre barns leseflyt Klinkenberg, -2005 • Boka gir en teoretisk innføring i begrepene leseflyt og repetert lesing og presenterer 27 konkrete varianter av repetert lesing. CD-en inneholder lister av ord, bokstaver, opptakter og rim som brukes i øvelsene.
	En Veileder om begrepslæring – en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker. Sæverud, Ursin Forseth, Ottem og Platou, -2011 • Veilederen består av tre deler: første del gir en teoretisk bakgrunn om begreps-tilegnelse hos barn og ungdom. Deretter følger en presentasjon av hvordan metoden har vært anvendt for en større gruppe barn med språkrelaterte vansker. Avslutningsvis vil en finne en oppsummering av resultatene. En vil også finne mange eksempler fra "Språkverkstedet".

	Språkverkstedet Tingledd, Lyster og Tingleff, -2003 - Språkverkstedet består av fem sett spill; rimspill, samme første lyd-spill, språklydspill, spill med sammensatte ord og kommunikasjonsspill. - Hvert av spillsettene består av mange spillvarianter, og disse er bygd over samme lest som blant annet Lotto, Memory, Firkort, Svarteper og Domino.
	Språkleker Jørgen Frost og Anette Lønnegaard, -1996 Språkleker er en samling praktiske leker som er til både glede og nytte i den begynnende lese- og skriveopplæringen. Ved å bruke leken som pedagogisk virkemiddel, blir barnas nysgjerrighet for språket stimulert, og de blir gjort oppmerksomme på språkets mangfold. Barna vil også utvikle en fonembevissthet som kan være med å forebygge lese- og skrivevansker.
	"Huskesnu" (Spill) I. Høien Huskesnu inneholder 24 ordmemoryspill og består av 288 høyfrekvente ord og ortografiske mønstre. Huskesnu kan brukes på begge målformene (20 spill), og dessuten finnes det 2 spill på nynorsk og 2 på bokmål. De 24 spillene har ulik vanskegrad. Hvilket spill som bør benyttes for den enkelte elev, bestemmes av læreren som kjenner eleven og vet hvilke ord som er passe vanskelig for vedkommende. På innsiden av eskelokket finner en de ulike spillene som inngår i Huskesnu. Huskesnu kan brukes på flere måter. Spillet kan også benyttes av foreldre som ønsker å bidra i arbeidet med å fremme barnets leseferdighet. Målsetningen er å fremme ortografisk kunnskap om høyfrekvente ord og ordmønstre. Laminerte ordbrikker med farger gjør spillet attraktivt og lett anvendbart både for elevene og lærerne. Elevene opplever Huskesnu mer som lek enn lesing, og dette øker motivasjonen. Erfaringer fra skolen viser at ordmemory er en velegnet metode i arbeidet med å fremme elevens ordavkodningsferdighet. Huskesnu er utarbeidet av Ingrid Høien. Mer informasjon av bruken av ordmemory i leseundervisningen finner en i boka "Klart jeg kan!" (Høien 2007).

8 Litteraturliste, barnehage

- Eigeland, I. Fylking, E. med flere. (2013) *Språk- og matteleker med Mamma Mø*. GAN Aschehoug.
- Espenakk,U. Frost,J. Wagner,Å med flere. (2011) *Tras. Observasjon av språk og samspill*. Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning Universitetet i Stavanger.
- Espenakk,U. Frost, J. Klem, M. med flere. (2007) *Språkveilederen*. Bredtvedt kompetansesenter.
- Grove, I., Ibsen, H. (2015). *Grep om begreper- en metodikk for begrepslæring*. GAN Aschehoug.
- Hagtvedt, B. (2015) *Språkstimulering. Tale og skrift i førskolealderen*. Cappelen Akademisk forlag.
- Hole, K. (2015) *Begrepsaktiviteter. Læring av grunnleggende begreper*. Infovest forlag.
- Høigård, A. (2006) *Barns språkutvikling; muntlig og skriftlig*. Universitetsforlaget.
- Nielsen, N., Kaardal, K. (2012) *Fra barnehage til skole – aktivitet, mestring og glede*. GAN Aschehoug.
- Olvik, L., Orset, AK., Valle, A. (2010). *Språksprell. Metodiske språkleker for 4-6 åringer*. Gyldendal.
- Olvik,L., Orset,AK., Valle, A. (2010). *Tall og språksprell. En praktisk-teoretisk veiledning*.Gyldendal Akademisk.
- Palsdottir, H. (2013). *Språkglede i barnehagen. Lek med språk, tekst og kommunikasjon*. Kommuneforlaget.
- Rydja,C. Strand, E. (2015) *Språklek. Stimulerende språkøvelser i barnehagen*. GAN Ascheoug.
- Rydja,C. Strand, E. (2010) *Språklek 2. Morsomme språkøvelser*. GAN Ascheoug.
- Sand, s. Øygarden, B. *Med Albert Åberg i barnehagen. Idehefte til samtale, lek og læring*. Oplanske bokforlag.
- Undheim, M. (2011) *Del gleder. Digital kompetanse i barnehagen*. GAN Aschehoug.
- Vedeler, L. (1997) *Lek og kommunikasjon i de første utviklingsår*. Pedagogisk psykologisk forlag.
- Utdanningsdirektoratet. (2017). *Rammeplan for barnehagen*. [Udir.no/rammeplan](http://udir.no/rammeplan).
- Utdanningsdirektoratet. (2013). *Språk i barnehagen. Mye mer enn bare prat*

9 Litteraturliste, skole

- Adams, M. (1990). *Beginning To Read. Thinking and Learning About Print*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Anmarkrud, Ø., & Refsahl, V. (2010). *Gode lesestrategier - på mellomtrinnet*. Cappelen Damm.
- Bakke, J. O. (2014). Å "late tanker" med penn og tastatur. I K. Kverndokken, *101 skrivegrep - om skriving, skrivestrategier og elevers tekstsaking*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Bjerken, M., Monsrud, M., & Thurmann-Moe, A. (2013). *Ordforråd hos flerspråklige barn. Pedagogiske og spesialpedagogiske utfordringer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bråthen, I (red.). (2007). *Leseforståelse, lesing i kunnskapssamfunnet - teori og praksis*. Cappelen Akademisk.
- Bråthen, I. (. (2002). *Læring i sosialt, kognitivt og sosialkognitivt perspektiv*. Cappelen akademisk.
- Engen, L. H. (u.d.). Gi rom for lesing. *Fagbok i bruk*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Fors, J. (u.d.).
- Fredheim, G. S. (2006). *At læse for at lære - en praksisbok*. Gyldndal DK.
- Fredheim, G. S. (2006). *Elever, lærere, læringsstrategier*. Haugesund.
- Frost, J., & Lønnegaard, A. (1996). *Språkleker - Praktisk del*. N.W. Damm & Søn AS.
- Fuglestad, U., Hoem, T. F., & Håland, A. (2017). *God leseplanlegging*. Cappelen Damm Akademisk.
- Gi rom for lesing. (u.d.). *"Ny start for skriftspråkutvikling"*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Gi rom for lesing. (u.d.). *Lesing er*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Gjervan, M., Andersen, C. E., & Bleka, M. (2012). *Se mangfold! Perspektiver på flerkulturelt arbeid i barnehagen*. . Oslo: Cappelen Damm.
- Helgevold, L. (u.d.). Gi rom for lesing. *Bok i bruk på 5.-7. trinn*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Hoel, T. (u.d.). Gi rom for lesing. *Gutter og lesing*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Hoel, T. (u.d.). Gi rom for lesing. *Perlejakten*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Hole, K. (2003). *Læringsstrategier i tilpasset opplæring*. Info vest forlag.

- Høigård, A., Mjør, I., & Hoel, T. (2009). *Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen*. . Kunnskapsdepartementet.
- Håland, A. (u.d.). Gi rom for lesing. *Bok i bruk på 1.-4. trinn*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Håland, A. (u.d.). Gi rom for lesing. *Leik og læring*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Håland, A. (u.d.). Gi rom for lesing. *Bok i bruk på 8.-10. trinn*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Jahr, M.-C. (2003). *livet, Å lese for*. Cappelen akademiske forlag.
- Klinkenberg, J. E. (2005). *Å bedre barns leseflyt*. H. Aschehoug & Co.
- Kringstad, T., & Lorentzen, V. (2014). *Et ressurshefte om argumenterende skriving*. Hentet fra Skrivesenteret. Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforskning: http://www.skrivesenteret.no/uploads/files/PDF/Argumenterende_skriving_BM_skjerm.pdf
- Kringstad, T., & Lorentzen, V. (2014). *Å lede gode skriveprosesser. Eksplisitt skriveopplæring i klasserommet*. Skrivesenteret. Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforskning.
- KUF. (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Nasjonalt læremiddelsenter.
- Kverndokken, K. (2014). *101 Skrivegrep - om skriving, skrivestrategier og elevers tekstsaking*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kvithyld, K. o. (2014). *Gode skrivestrategier- på mellomtrinnet og ungdomstrinnet*.
- Lundberg, I. (2012). *God skriveutvikling - kartlegging og undervisning*. Cappelen Akademisk forlag.
- Roe, A. (2014). *Lesedidaktikk - etter den første leseopplæringen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandvik, M., & Spurkland, M. (2012). *Lær meg norsk før skolestart!*. Oslo: Cappelen Damm.
- Santa, C. (1999). *Lære å lese- en innføring i Early Steps metoden*. Stiftelsen Dysleksiforskning.
- Santa, C. (2003). *Lære å lære*. Logometrica AS.
- Skrivesenteret. (2016, 06). *Håndskrift eller skriving på tastatur?* Hentet 03 01, 2018 fra <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/funksjonell-handskrift/>
- Skrivesenteret- Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforskning. (2013, 26 06). *Skrivesenteret*. Hentet 10 12, 2015 fra Å arbeide med skrivestrategier: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/arbeid-med-skrivestrategier-gir-kt-skrivekompetanse/>
- Sæverud, O., Forseth, B. U., Ottem, E., & Platou, F. (2013). *En veileder om begrepslæring - en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker*. Bredtvet kompetansesenter.

Topstad, I. (u.d.). *Leseklar? Kartlegging av språklig bevissthet i 1. og 2. klasse*. Arbeid med ord lærmidler AS.

Turmo, E. E. (2006). *Læringsstrategier - søkelys på lærerens praksis*. Universitetsforlaget.

Udir. (2014, 01 20). *Tidlig innsats*. Hentet 11 26, 2015 fra Tilpasset opplæring: <http://www.udir.no/Regelverk/tidlig-innsats/Skole/Begreper-og-prinsipper/Tilpasset-opplaring/>

Udir. (u.d.). *Ungdomstrinn i utvikling*. Hentet 10 12, 2015 fra Skrivestrategier: <http://www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Skriving/Ressurser-til-arbeidet-med-skriving/Skrivestrategier/?depth=0#a1>

Udir. (u.d.). *Ungdomstrinn i utvikling*. Hentet 27 11, 2015 fra Komponenter i god leseopplæring - hele dokumentet: <http://www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Lesing/Komponenter-i-god-leseopplaring/Komponenter-i-god-leseopplaring/3-A-utvikle-strategiske-lesere/>

Utdanningsdepartementet. (1999). *Veiledning L97. L97s Leseog skriveopplæring*. Nasjonalt læremiddelsenter.

Utdanningsdirektoratet. (20.01.2014). *Tidlig innsats*. Hentet 11. 26., 2015 fra <http://www.udir.no/Regelverk/tidlig-innsats/Skole/Begreper-og-prinsipper/Tilpasset-opplaring/>

Utdanningsdirektoratet. (2003). *Gi rom for lesing! Strategiplan for stimulering av lese lyst og leseferdighet 2003-2007*. Utdannings- og forskningsdepartementet.

Utdanningsdirektoratet. (u.d.). *Gi rom for lesing! - veien videre. Forankring og oppfølging av en nasjonal strategi*. Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet. (u.d.). *Rammeverk for grunnleggende ferdigheter*. Hentet 10 22, 2017 fra Å kunne lese som grunnleggende ferdighet: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/grunnleggende-ferdigheter/rammeverk-for-grunnleggende-ferdigheter/2.3-a-kunne-lese/>

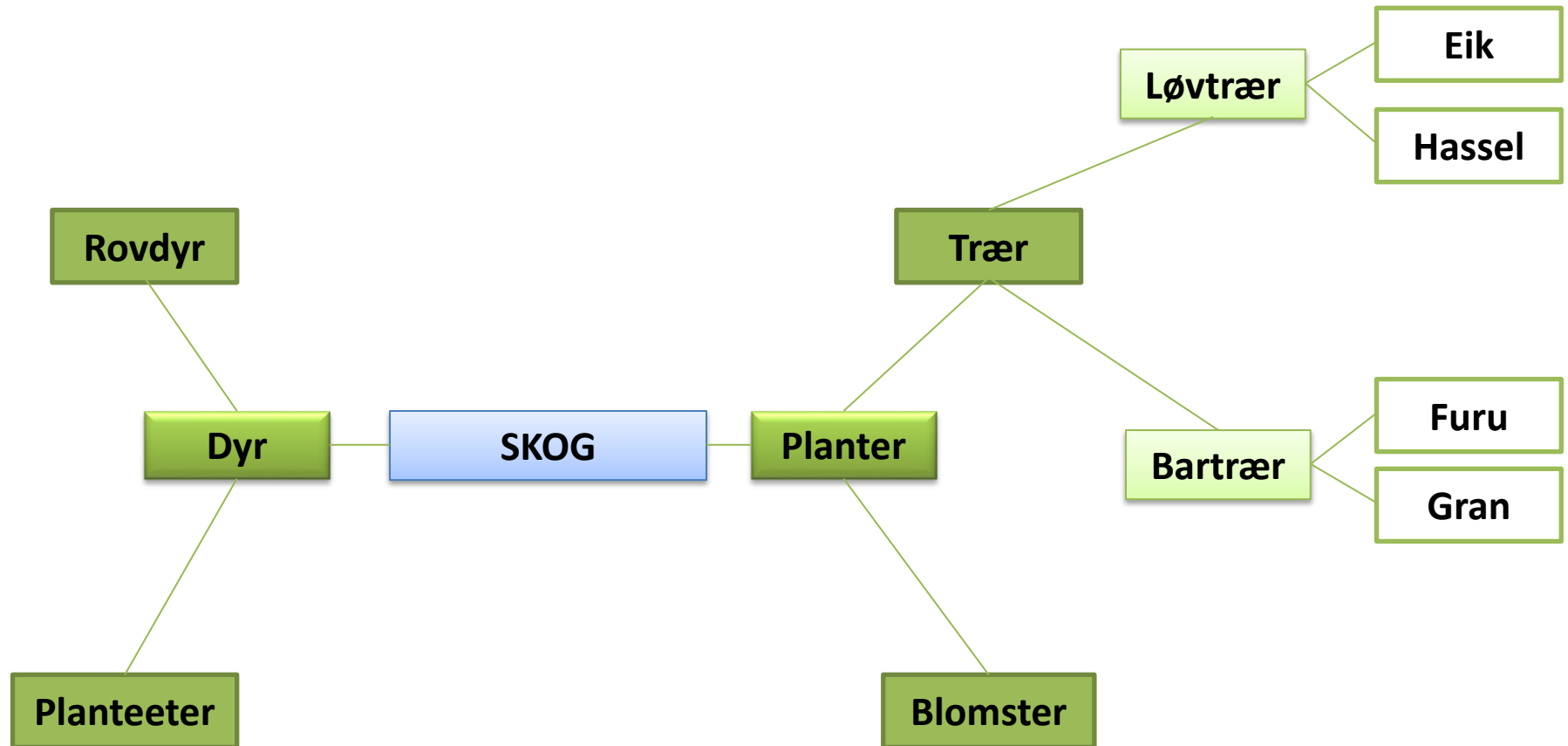
Øzerk, K. (2010). *Neis- modellen. Pedagogiske ideer og metoder for språkutvikling, lesing og innholdsforståelse*. Oplandske forlag.

Vedlegg til barnehage

1. Tankekart
2. Begrepskart
3. Begrepshus
4. Venndiagram/samskjema
5. Opptrening av korrekt blyantgrep
6. Språket i barnehagen
7. Felles opplevelse
8. Støttende språkstrategi
9. Språkgrupper
10. Bøker er viktige for å gi lystbetonte møter med språket
11. Munnmotorisk trening
12. Sang, rim og regler
13. Bilder
14. Konkreter
15. Kims lek
16. Skogen som arena for språklek
17. Oppdagende skriving i barnehagen, bokstavlyd
18. Foreldresamarbeid - foreldresamtaler
19. Hvordan kommer språkvansker til uttrykk i barnehagen
20. Tidlig innsats i barnehagene i Ullensaker

1. Tankekart

Brukes til å sette ideer på et ark, få overblikk over et tema eller en tekst, organisere stikkord, vise sammenheng mellom konkrete, ord og ideer, innhente bakgrunnskunnskap og assosiasjoner til temaet. Tankekart gir en visuell oversikt over et tema og gir mulighet til å organisere kunnskap. Det er viktig at man etter hvert innfører flere ledd/nivåer i tankekartet.

2. Begrepskart

Begrepskart benyttes til faglig innlæring, for å støtte det å huske og å forstå. Et begrepskart bør bestå av overordnede begreper, underbegreper, utdypning og eksempler.

Synonymer:

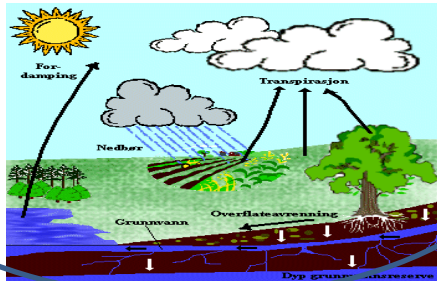
Regn, yr, snø, øsregn, byge, fossregn, sludd

Forklaring:

Felles betegnelse for regn, snø og hagl

Nedbør

Tegning/illustrasjon:

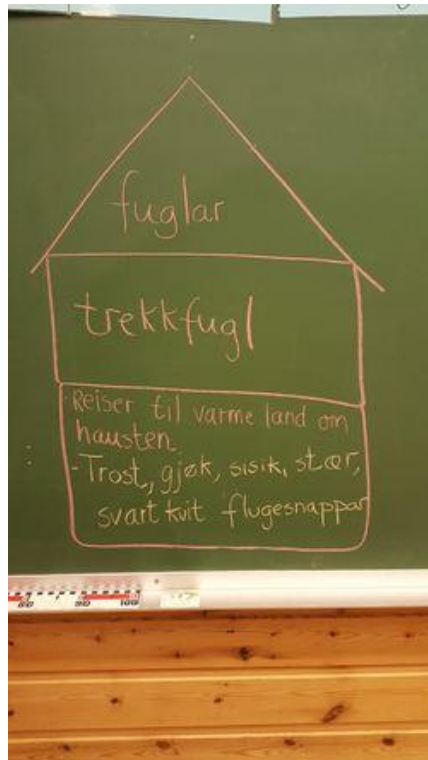

Setning/ordet i bruk

(Hva med værmeldingen på tv, hvordan bruker de ordet nedbør)

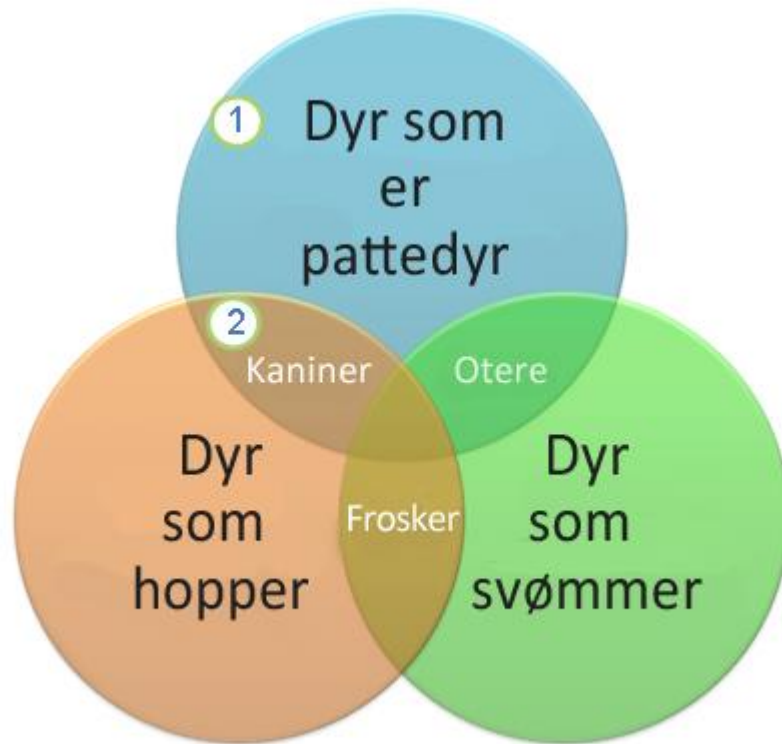
3. Begrepshus

Begrepshus er et verktøy som i hovedsak skal bidra til at barna skal lære seg kategoriseringene i språket vårt. Begrepshus/ kategorisering av begreper kan brukes i arbeidet med svært mange begreper. Målet er at barna kan finne over- og underkategorier til et begrep, og at de skal se sammenhengen i dette.

4. Venndiagram/samskjema

Diagram som synliggjør likheter og ulikheter mellom to eller flere objekter/temaer, gjerne visualisert med to eller flere sirkler som delvis overlapper hverandre. Der hvor sirklene overlapper er det likheter mellom objektene/temaene. Dette er en måte å organisere og visualisere kunnskap på, og se sammenheng mellom objekter/temaer.

5. Opptrening av korrekt blyantgrep

6. Språket i barnehagen

Språket utvikles gjennom hele livet og foregår gjennom alle sammenhenger gjennom dagen. I den daglige omsorgen, rutinesituasjoner og hverdagsaktiviteter kan personalet styrke barnas språk og begrepslæring. Personalet må bruke alle anledninger for samtale, forklaring, undring, assosiering, klassifisering, kategorisering, rim, regler, sang og lek.

Samtaler er en grunnleggende aktivitet for språktilegnelse og læring. Samtaler i grupper eller med enkeltbarn er veldig gode språklæringssituasjoner. Å delta i en samtale med barn krever oppmerksomhet og mental tilstedeværelse.

Det forutsetter bevisst personale som;

- Forteller om det som skal skje i løpet av dagen
- Setter ord på det som skjer her og nå
- Stimulerer barna til å kommunisere ved å vise interesse og stille spørsmål til det barnet er opptatt av. Bruke bekreftende, oppklarende og reflekterende spørsmål
- Bruker rutine situasjoner bevisst i språkopplæringen.
 - o På/avkledning: navn på klær, skotøy, kropp, farger, hva og hvordan de brukes og sorteres hvor det hører til
 - o Dekker bord: der vi sorterer, klassifiserer og øver på tall og begrep
 - o Ryddesituasjoner inne/ute: klassifisere farger, lærer begreper som først, sist, foran, bak, ved siden av, over, under osv.
 - o Måltid: Begrep på mat, husholdning, mett, sulten, tørst, sunt, usunt. Gode samtaler om det barna er opptatt av
- Være bevisst på at man bruker hele sanseapparatet: syn, hørsel, taktile, smak, lukt og følelser.
- Bruke humor og fremme latter, bruke gåter og vitser
- Har tilgjengelige spill tilpasset alder som stimulerer til bruk av ord og begreper
- Forteller historier og eventyr
- Leser bøker, samtaler og er spørrende til overskrift, ord, handling, slutten, personene, noe som kunne vært annerledes osv.
- Bruker gjenkalling og gjenfortelling på ulike måter og ulike situasjoner. Hva har vi vært med på i dag, hva opplevde vi på turen sov.
- Har samlingsstunder med faste innslag:
 - o Faste sanger, start og slutt, bevegelsessanger.
 - o Navne/klappeleker
 - o Auditive/visuelle leker
 - o Munnmotoriske øvelser
 - o Rimposer/esker
 - o Ulike poser med konkrete, ting de kan ta og kjenne på
 - o Motoriske øvelser for eksempel inn og ut av samlingen
 - o Den magiske esken med overraskelse, ukens ord, fortelling, bok etc. <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/spraklek-og-sprakarbeid/>

7. Felles opplevelse

Det å ha felles opplevelser sammen med de andre barna i barnehagen gir mange muligheter for felles forståelse og læring. Det trenger ikke å være store hendelser ute i fra barnehagen det kan like gjerne være en historie som personalet har fortalt <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/felles-opplevelser-som-inspirasjon-til-tekstskaping/>

8. Støttende språkstrategi

Når støttende språkstrategi brukes i alle situasjoner i hverdagen, i lek, under måltider eller andre aktiviteter stimuleres barnas språklige kompetanse.

- Følg barnas interesse
 - o Når et barn er opptatt av prinsesser, fotball, traktorer eller en maur barnet akkurat har fått øye på, vil barnet gjerne snakke om dette. Ved å følge barnets interesse kan personalet utvide og utvikle innholdet i samtalen. Fra det konkrete kan vi bevege oss over i det mer abstrakte slik at barnet får utvidet ordforrådet, erfaringer og evnen til å kategorisere.
- Still åpne spørsmål
 - o Bruk spørsmål som ikke kan besvares med ja eller nei. Åpne spørsmål innledes ofte med hvem, hva og hvor.
- Vent på barnets svar
 - o Gi barnet tid til å svare. Barna kan bruke tid til å finne ord eller de trenger tid til å forstå spørsmålet. Når barnet får tid til å svare, og selv konstruerer setninger, skjer det en læringsprosess. Barnet opplever tillit og får tro på at det mestrer språklige utfordringer
- Fortolk og utvid det som barnet sier
 - o Det kan være nødvendig å hjelpe barnet med å finne riktige ord og uttrykk slik at barnet blir forstått.
- Hjelp barnet med å sette ord på ting
 - o Gjenta det samme ordet mange ganger og bruk det på mange forskjellige måter slik at barnet lærer ordets forskjellige betydninger.
 - o Når vi setter ord på ting, tilegner barnet seg nye ord og begreper.
- Forklar ord som barnet ikke kjenner på forhånd
 - o Barna trenger å forklart nye ord og begreper.
 - o Snakk med barna om enkeltord for å forsikre deg om at barnet forstår hva ordet betyr.
- Relater til noe som barna kjenner
 - o Bruk barnas erfaringer og kunnskap i samtalen.
- Utnytt den språklige kompetansen barna allerede har
 - o Støtt barna i å lage små fortellinger hvor barnet bruker egne erfaringer. Det kan være historier om barnet selv eller fantasifortellinger. Vi kan støtte barnas fortellerlyst ved å lytte og stille undrende spørsmål.
- Påpek ikke barnas feil direkte
 - o Gjenta det barnet har sagt på en riktig måte.
- Lek med språket når det er mulig
 - o Lek med språket slik at det blir moro å lære nye ord og setninger. Barnet oppfatter fort nye muligheter og det utfordres når språket blir brukt på en overraskende måte

- <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/tull-mer/>

www.sprogpakken.dk

9. Språkgrupper

Barn som har sen språkutvikling eller andre språkproblemer, må få tidlig og god hjelp. Disse barna som personalet legger merke til har en sen språkutvikling bør fanges opp via observasjon og kartlegging. Kartleggingen gir da personalet føringer på hvor barnet spesielt har sine svakheter. Disse barna bør delta i språkgruppe for å videreutvikle sine språklige ferdigheter og gi det beste utgangspunkt for en god skolestart. I gruppene har man fokus på begrepstrening, språkforståelse, fonologi, munnmotorikk med mer. Det er viktig at personalet har planlagte språkgrupper med en progresjonsplan ut fra behov barna har, utfra gitte temaer, begreper som skal læres, lyder som skal øves på, og at det brukes materiell som er best egnet til formålet.

Det er viktig med gjentakelser i språkgruppen.

Start med en fast sang og avslutt med en fast sang.

- Hjelpemidler som er gode i språkgruppen er;
 - Grep om begreper
 - Snakkepakken
 - Språksprell
 - Språkkista
 - Barnebøker
 - Eventyrposere med konkrete
 - Bilder
 - Lydlotto
 - Spill

10. Bøker er viktige for å gi lystbetonte møter med språket

Bøker må være tilpasset barnas modenhet og utvikling, slik at de har mulighet til å forstå innholdet. Personalet kan tilpasse boka til barna gjennom å forenkle teksten, eller bare se på bildene og fortelle ut fra dem. Det er fint å ha konkrete ved siden av boken. Bruk gjerne bøker som barna kjenner seg igjen i innholdet og som derfor blir lettere å forstå. Etter å ha lest teksten kan det være greit å repetere innholdet for å trene barna i å huske detaljer.

- Engasjement;

- Når personalet leser med og for barna, bør det gjøres på en engasjert måte, benytt stemmen, mimikk og blikk for å skape kontakt. Dette for å underbygge handlingen, øke barnas innlevelse og gi dem en god leseopplevelse.
- Hensyn til de yngste barna;
 - Små barn som hovedsakelig kommuniserer via kroppsspråk og enkeltordsytringer, trenger godt tilpassede bøker og personale som leser på en tilpasset måte. Viktig å forklare, visualisere og konkretisere ord og uttrykk. Knytte bilder og ord i boka til barnas erfaringer. Både pekebøker og enkle skjønnlitterære bøker bør være en del av tilbudet til de minste barna.
- Det første møte med en bok;
 - Når barna møter en ny bok, er det naturlig at de studerer forsiden og snakker om hva de ser og hva de tror boka handler om. Personalet kan forberede barna på hva som kommer ved å fortelle litt fra boka. Dette kan være med på å skape nysgjerrighet og gi barna lyst til å lytte til teksten og studere bildene. For å gjøre barna kjent med sentrale ord og uttrykk i boka, kan personalet ta i bruk konkrete.
- Lesing er i gang;
 - Personalet leser boka. Barna oppmuntres til å undre seg, reflektere og komme med innspill. Barna kan snakke sammen om innholdet i boka, og personalet kan stille spørsmål slik at flere barn kan bidra inn i samtalen. Lesegruppe bør bestå av få barn, slik at alle skal kunne være aktive. Viktig at de voksne stiller åpne spørsmål slik at barna blir invitert til å ta i bruk språket sitt.
- Bøker inspirerer til språkutviklende samtaler;
 - Barna møter boka igjen; Les boken på nytt om en dag eller to. Viktig at barna også denne gangen får komme til orde og kommentere, spørre og snakke om det de er opptatt av. La barna gjenfortelle innholdet i bøkene. Slik kan bøkene bli utgangspunkt for språkstimulerende samtaler der barna blant annet får mulighet til å bruke nye ord.
- Boka blir en venn;
 - Barna liker gjerne å lese de samme bøkene flere ganger, de «leser» alene, sammen med andre barn eller andre voksne. Nå utvikler de språket sitt og får en dypere forståelse av handlingen i boka de liker så godt.
- Utforskning av språk ved hjelp av bok og digitalt verktøy;
 - <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/hva-er-drvelen-til-og-hvorfor-trenger-vi-den-egentlig/>
- Formidling av bøker;
 - <http://lesesenteret.uis.no/leseopplaering/lesing-i-barnehagen/spraakstimulering/tips-til-spraaklige-aktiviteter/slik-ble-barnehagen-bedre-til-a-formidle-boker-article104529-13102.html> og <http://lesesenteret.uis.no/leseopplaering/lesing-i-barnehagen/spraakstimulering/tips-til-spraaklige-aktiviteter/hvordan-lese-boker-med-gjentakende-monster-article90754-13102.html>

11. Munnmotorisk trening

«Vaske huset»;

- Bruke tunga i munnen. Vaske tak (ganen), vaske vegger og vinduer (tennene). Rekke tunge; opp, ned, til siden.

Blåseøvelser;

- Blåse ballong. Blåse fjær bortover bordet. Blåse i sugerør. Blåse såpebobler.

12. Sang, rim og regler

Sang, rim og regler inneholder mange elementer som kan være sentrale i arbeidet med barns språkutvikling. Ord og setninger har en oppbygning som inneholder rytme, tempo og dynamikk, akkurat slik musikk har.

[Rammeplanen for barnehagen](#) påpeker at barnehagen i arbeidet med fagområdet *Kommunikasjon, språk og tekst* skal bidra til at barna leker, improviserer og eksperimenterer med rim, rytme, lyder og ord, og at personalet skal oppmuntre barna til å gjøre det.

Det er bedre å kunne noen få sanger, rim og regler godt enn flere halvveis. Bruk få, godt utvalgte sanger barna skal lære seg. Lære barna enkle rim og regler.

- Bruke stemmen til å variere, høyt/lavt
- Lytte etter rimord
- Klappe stavelser
- Klappe/trampe hele regler
- Finne rytmen
- Bruke rimlotto
- Rimleker
- Synge sanger, navnesanger, bevegelsessanger osv.

<http://www.skrivesenteret.no/ressurser/sprak-musikk-sprusikk/>

13. Bilder

Tekstskaping til bilder. Lage setninger. Hva ser vi. Hva gjør de, handlingssekvenser. La barna få et bilde hver som de skal beskrive for de andre barna, barna gjetter hva som er på bildet. Begrepsstrening i forhold til hva de ser på bildet.

Bruke bilder som beskriver et nytt tema;

- I dag er temaet gråt. Hvorfor gråter vi? Hva skjer med kroppen når vi gråter? Hva er tårer?
- Barna setter seg godt til rette for å se på bilder som framvises ved hjelp av en PowerPoint-presentasjon som en av de ansatte har laget. I dag er temaet gråt. *Hvorfor gråter vi? Hva skjer med kroppen når vi gråter? Hva er tårer?* Dette er spørsmål som barna ivrig diskuterer og kommenterer underveis. [Rammeplanen for barnehager](#) (2017, s. 55) sier blant annet at: *Gjennom å samtale om og undre seg over eksistensielle, etiske og filosofiske spørsmål skal barn få anledning til selv å formulere spørsmål, lytte til andre, reflektere og finne svar.*

14. Konkreter

Begrepstrening, et barn tar en gjenstand under et teppe. Barnet forteller hvordan tingen ser ut, om den er tung eller lett, hvilken farge, størrelse, hva den brukes til osv.

<https://lesesenteret.uis.no/article.php?articleID=119640&categoryID=22540>

15. Kims lek

Barna får beskjed om å lukke øynene, mens personalet plasserer noen utvalgte gjenstander under et teppe. Det er fint å la tingene ligge skjult, mens barna får vite hva som skal skje. Det skapes en spenning og forventning hos barna om at nå skal det skje noe ...

Før selve leken starter ønsker den voksne å få barna oppmerksomme på den første bokstavlyden i sitt eget navn. Alle barna går ivrig i gang med denne oppgaven. Personalet sier lyden først og barna hermer. De prøver også å si lydene på ulike måter. Noen synges, mens andre er korte og raske. Etter å ha lekt litt med egne navn, er det på tide å se hva som ligger under teppet. Barna følger godt med når teppet løftes, for de har fått beskjed om å huske det de ser. Personalet stopper opp ved hver ting. Skriver ordene på tavla, slik at barna får se ordbildet visuelt samtidig som de hører det (auditivt). Hva er dette? Barna svarer ivrig, en gris, en kopp og en bil. Framlyden til alle gjenstandene blir lyttet ut sammen. Hvor sitter lyden når vi sier bil? De «smaker» litt på ordene. Hva gjør vi når vi lager lyden B? Barn og voksne klapper mens de sier ordene høyt. De teller også hvor mange ganger de har klappet på hvert ord (stavelser). Barna ga tydelig uttrykk for at dette var gøy, de ville klappe mange ganger. De kom også med mange fine forslag til ord som kunne klappes. Barnehagen skal stimulere barnas undring og evne til å stille spørsmål, søke opplevelser, ta initiativ og mestre nye ting (Rammeplan s.48).

<http://www.skrivesenteret.no/ressurser/kims-lek/>

16. Skogen som arena for språklek

Skogen er en fin arena for både fysisk utfoldelse og et perfekt sted å la barna få leke med språk. I følge [Rammeplan for barnehagen](#) 2017 skal arbeid med fagområdet *Natur, miljø og teknologi* blant annet bidra til at barna blir glade i naturen og får erfaringer med naturen som fremmer evnen til å orientere seg og oppholde seg i naturen til ulike årstider (s.52).

Natursti som innbyr til refleksjon og språklek; viktig å lage oppgaver som er både utfordrende og lette slik at alle barna i gruppa får mestring følelse.

<http://www.skrivesenteret.no/ressurser/skogen-som-arena-for-spraklek/>

17. Oppdagende skriving i barnehagen, bokstavlyd.

Barna har god nytte av å eksperimentere med egen skriving før de har lært seg alle bokstavlydene. Barna oppdager at de ordene vi bruker når vi snakker kan gjøres om til enkeltlyder og skrift. Det er viktig at barna lærer bokstavlyd og ikke bokstavnavnet da de skal tilegne seg skriftens lydprinsipp.

For å vekke denne oppdagende skrivingen i barnehagen er det lurt å finne noen meningsfullt å skrive om, og en felles opplevelse kan bidra til at barna har noe å formidle. Dette kan være at de har lest en bok, vært i skogen eller bakt rundstykker. I etterkant av en slik opplevelse er det fint å snakke om det man har opplevd. Underveis eller etter en slik samtale kan personalet tegne tegninger som de skriver en tekst til. Denne modelleringen kan bidra til at barna kan danne seg egne tanker om det de har opplevd og få tips til hvordan de selv kan tegne og «skrive» om sin opplevelse.

<http://www.skrivesenteret.no/ressurser/oppdagende-skriving-i-barnehagen/>

18. Foreldresamarbeid – foreldresamtaler

- Det er viktig med et godt samarbeid med hjemmet for å støtte barnas språkutvikling. Foreldre har hovedansvaret for sitt barns oppdragelse og har viktig kunnskap om barnets språkutvikling. Barnehagens vurdering av barnets språkutvikling skal presenteres og diskuteres med foreldrene gjennom hele barnehagetiden. Det skal gis tilbud om to foreldresamtaler i året og på disse samtalene er det viktig at barnets språkutvikling er et av temaene. I samtalen kan også pedagogen gi gode råd om hvordan foreldrene kan bidra i sitt barns språkutvikling.
 - Å lese en bok sammen og snakke om innholdet
 - Samtale med barna
 - Ta deg tid til å forklare det barnet ditt lurer på
 - La barnet bruke språket sitt selv, still åpne spørsmål
 - Tegne og lekeskrive sammen med barnet

19. Hvordan kommer språkvanser til uttrykk i barnehagen

Hos små barn er det vanskelig å skille mellom hva som er tegn på en forsinket språkutvikling innen et normalt variasjonsområde og hva som kan være tegn på spesifikke språkvanser. Likevel er det noen forhold ved språkutviklingen det er viktig å være oppmerksom på. personalet i barnehagen og foreldre må følge med på dette og observere om barnet har eller har hatt, et eller flere av følgende tegn (språkveilederen):

- Spedbarnet er stille
- Barnet viser liten interesse for sosialt samspill
- Mangelfull oppmerksomhet overfor språk på alle alderstrinn
- Når barnet ikke bruker ettordsytringer ved 1 ½ årsalder.
- 2- åringer som har mangelfull språkforståelse
- 3 – åringer som ikke produserer ytringer på 3 ord eller mer
- Vansker med å oppfatte beskjeder
- Liten interesse for bøker og bli lest for
- Problemer med å lære nye ord og lite ordforråd for alderen
- 4-5 åringer som er vanskelig å forstå
- 5 – åringer som har lite ordbøyninger og enkel setningsstruktur
- Leker gjerne med yngre barn

20. Tidlig innsats i barnehagene i Ullensaker

Vanligvis er det slik at barn med moderate språkvansker, det vil si barn som hovedsakelig har vansker med å produsere språk, har mindre problemer med å forstå språk. De mestrer vanligvis dagliglivet greit med sine problemer dersom forholdene rundt barnet tilrettelegges på en god måte. Mange av disse barna vil også utvikle seg til å ikke ha språkvansker. Men noen av disse barna vil slite med lese – og skrivevansker.

For barn med store språkvansker derimot, kreves det mer omfattende individuell tilrettelegging for at de kan delta i samfunnet. Vanskene hos disse barna kan vedvare livet ut. Det er allikevel viktig å fremheve at barn som strever både med å forstå og med å uttrykke språk, også utvikler seg i forhold til sine egne ferdigheter på lik linje med andre barn.

Tidlig innsats på selve språkforsinkelsen og god tilrettelagt opplæring i barnehagen gir den beste prognosen for positiv utvikling. Mestring og utnyttelse av barnas ressurser og interesser vil være av avgjørende betydning for å kunne fremme positiv utvikling, inkludering og livskvalitet.

Språk, lese og skriveopplæringsplanen er en del av tidlig innsats i utdanningsløpet i Ullensaker, sammen med handlingsplanen for matematikk.

Vedlegg til skole

21. Plan for innføring og bruk av lese- og læringsstrategier
22. Hvilken lese- og læringsstrategi brukes når?
23. Aktivere bakgrunnskunnskap/forkunnskap
24. Tankekart
25. Begrepskart
26. Ordmasteren
27. Begrepshus
28. Gjenfortelling/sammendrag
29. Venndiagram/samskjema
30. Nøkkelord
31. VØL- skjema
32. BISON-blikk/BIO-blikk
33. Kolonnenotat/rammenotat
34. Tidslinje
35. Ordbank
36. Lesehuskeliste
37. Knyttneveprøven, en neve full av ord
38. Opptrening av korrekt blyantgrep
39. Leserøret
40. SkrIVERamme – seksfelteren
41. SkrIVERamme for argumenterende tekst, med forslag til tekstbindere
42. Intensive lesekurs
43. Eksempel på informasjon til foresatte ved oppstart av intensive lesekurs
44. Begrepssystemer
45. Kartlegging av lese- og skriveutvikling
46. Leseguiden
47. Oversikt og beskrivelse av ulike kartleggingsprøver
48. Tidlig innsats i Ullensakerskolen: Systematisk stasjonsarbeid for å jobbe med veiledet lesing og regning med bruk av digitale verktøy

21. Plan for innføring og bruk av lese- og læringsstrategier i alle fag

Denne oversikten er et forslag til når de ulike strategiene kan innføres og tas i bruk

Det er sentralt at man i innføringsfasen arbeider eksplisitt med strategien og at den tas i bruk når det er formålstjenlig. Lærer må jevnlig modellere bruk av strategiene. Målet er at elevene gradvis tilegner seg strategier som han/hun har i sin «verktøykasse» og som de kan bruke når det er hensiktsmessig både innenfor faget og for den enkelte elevs læringsprosess.

Lese- og læringsstrategier	Bhg	1.tr	2.tr	3.tr	4.tr	5.tr	6.tr	7.tr	8.tr	9.tr	10.tr
1. Aktivisere bakgrunnskunnskap/ forkunnskaper											
2. Tankekart (flere nivåer etter hvert)											
3. Begrepskart											
4. Gjenfortelling / sammendrag											
5. Venndiagram / Samskjema											
6. Nøkkelord (evt. nøkkelsetninger)											
7. VØL - skjema Vet– Ønsker – Lært											
8. BISON-overblikk el.l.											
9. Kolonne-/ rammenotat											
10. Lage spørsmål til tekst											

22. Aktivere bakgrunnskunnskap/forkunnskap

Å benytte barnets/elevens erfaringer og kunnskaper om et begrep eller emne, og videreutvikle det de allerede vet. Det å hente fram, dele og utnytte bakgrunnskunnskap er viktig som undervisningsprinsipp og som læringsstrategi. Leseprosessen må så og si være omgitt og gjennomsyret av bakgrunnskunnskapen.

Elevene bør i denne prosessen få vite hva formålet for lesingen er, og hva de skal sitte igjen med. I tillegg bør det gis en forventning om hva leseren kan møte av innhold i teksten. Viktige (eventuelt ukjente) ord og begreper som dukker opp i teksten bør jobbes med, og det er også en fordel å sette teksten inn i en sammenheng. Dette bidrar til å skape mer fokuserte lesere som etter hvert vil være i stand til å justere leseprosessen etter formålet med lesingen.

FORKUNNSKAPER

«Både når barn skal lese en tekst selv eller de skal lytte til voksne som leser er det viktig at de aktiverer sin egen kunnskap i forkant av lesingen.

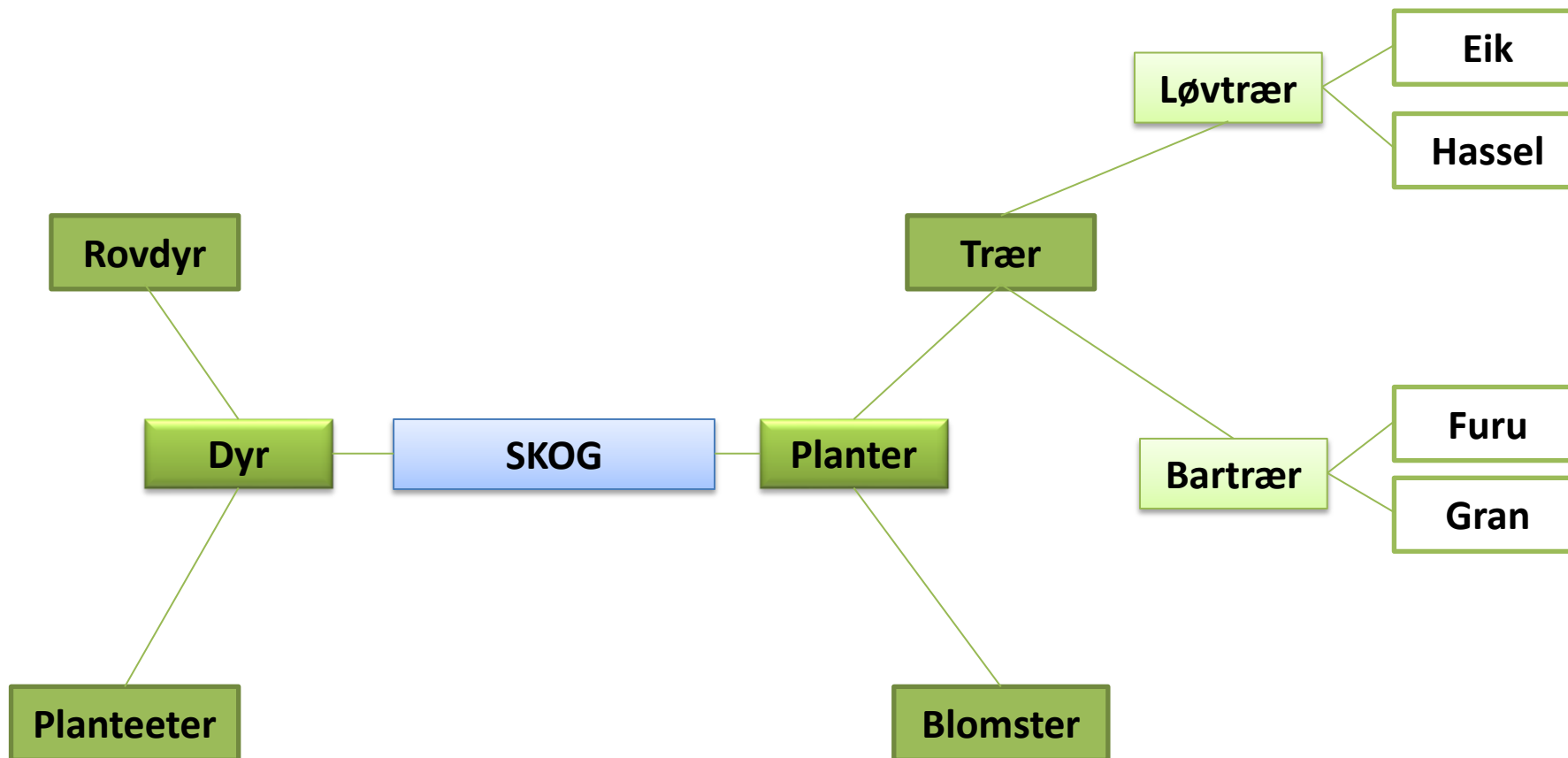
Vi lærer og forstår ved å knytte ny informasjon til den kunnskap vi har fra før.

Det å tenke på et tema før man leser om det fremmer leseforståelsen og lytteforståelsen».

(Solveig-Alma Halaas Lyster, Universitetet i Oslo)

23. Tankekart

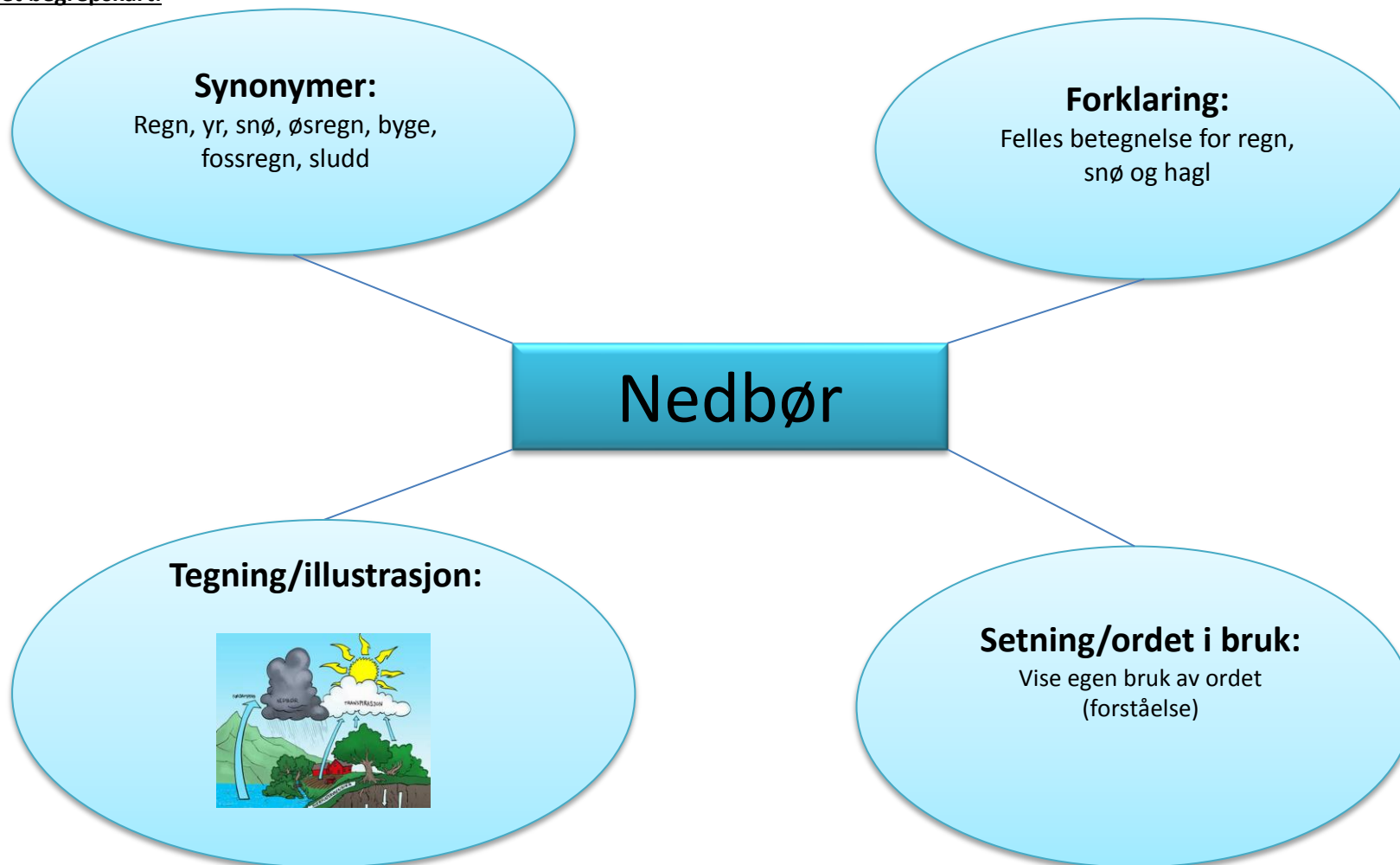
Brukes til å sette ideer på et ark, få overblikk over et tema eller en tekst, organisere stikkord, vise sammenheng mellom konkrete, ord og ideer, innhente bakgrunnskunnskap og assosiasjoner til temaet. Tankekart gir en visuell oversikt over et tema og gir mulighet til å organisere kunnskap. Det er viktig at man etter hvert innfører flere ledd/nivåer i tankekartet.

24. Begrepskart

Begrepskart benyttes i arbeidet med å (videre)utvikle innholdsforståelsen for ord og begrep. Et begrepskart kan bestå av over- og underbegreper, utdypning og eksempler.

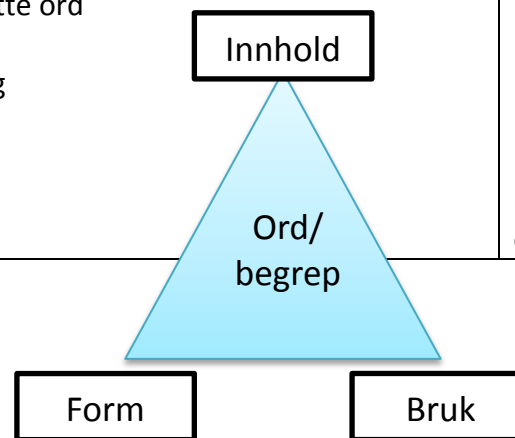
Eksempel på et begrepskart:

25. Ordmasteren

Arbeid med innholds-, form og brukssiden av ord og begreper

Innhold (semantikk)	Form (fonologi, morfologi, grammatikk, syntaks)	Bruk (pragmatikk)
Elevenes innholdsforståelse (skjema) <u>Forslag</u> til ulike måter å arbeide: -Elevene får tid til å tenke på sin forståelse (sitt indre bilde) -Elevene beskriver sitt eget bilde, evt. til læringspartner eller gruppe - Jobbe med synonymer og antonymer - Eksempler - Forklaring - Mime Avklare med elevene om ordet har flere betydninger – evt. hvilke. Bruk bildestøtte, konkretiseringsmaterieell el.l.	Arbeid med formsiden av språket (språket som system) <u>Forslag</u> til fokusområder: - Lyder - vokaler, konsonanter - Jobbe med stavelser og vokaler – se sammenheng - Hoppe/klappe stavelser, modellere stavelseslesing - Arbeid med dobbeltkonsonant (f.eks.lang og kort vokallyd) - Ordklasser - Endelser - Prefiks, suffiks - Sammensatte ord - Lydrette/ikke-lydrette ord - Ord i ord - Setningsoppbygging	Elevene tar ordet i bruk (viser forståelse) Elevene skal lage setning hvor de bruker «dagens ord». Avklar sammen med elevene hva en setning er. Elevene kan enten velge fritt, eller få bestemte kriterier for setningen. F.eks: - Lage spørresetning - Lage utropssetning - Lage en forklaring til ordet - Begynne setningen med en bestemt frase, eks: _____ betyr osv. - Arbeide med setningsoppbygging Ta opp igjen betydning. Har ordet flere betydninger? Hvordan vet vi hvilken betydning det er snakk om (kontekst)? Har vårt indre bilde endret seg (innholdsforståelsen) – kan jeg mer om ordet nå?

26. Begrepshus

Begrepshus er et verktøy som i hovedsak skal bidra til at elevene skal lære seg kategoriseringene i språket vårt. Begrepshus/ kategorisering av begreper kan brukes på alle trinn, og i arbeidet med svært mange begreper. Målet er at elevene kan finne over- og underkategorier til et begrep, og at de skal se sammenhengen i dette. I arbeidet med begrepshus er det viktig at lærer modellerer ved flere anledninger før elevene skal jobbe med det på egen hånd. Det er også sentralt at elevene samarbeider (eller at man arbeider i plenum), slik at elevene kan lære av hverandre.

Hentet fra: <http://www.luster.kommune.no/norsk-begrepshus.5839022-328771.html>

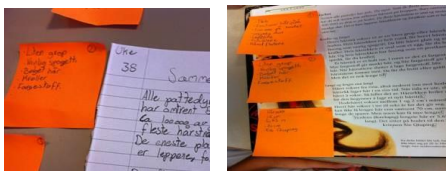

27. Gjenfortelling/sammendrag

Tips til undervisning:

Gule lapper

Elevene leser en tekst og noterer ned nøkkelord/ekspertord på gule lapper. Her er det viktig at læreren modellerer hvordan man finner gode nøkkelord. Hvis teksten er tydelig strukturert, kan man bruke en lapp for hvert avsnitt. Når elevene skal skrive sammendraget, lukkes læreboka og de gule lappene brukes

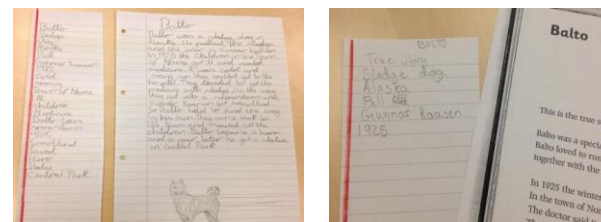
som støtte. Det er fint å samarbeide med en annen elev for å gjennomføre denne oppgaven.

Elevene bør lære å skrive sammendrag fordi det:

- er en ferdighet elevene trenger gjennom hele utdanningsløpet
- hjelper elevene med å trekke ut essensen av en tekst
- gir bedre leseferdigheter og øker leseforståelsen
- gir økt ordforråd og bedre forståelse av ord og begreper
- øver kritisk tenkning

Rød tråd

Før eleven starter med å finne sentrale ord i teksten kan de tegne en rød tråd i margen, og underveis mens de leser kan de notere ned nøkkelord. Nå kan originalteksten legges bort, og den en røde tråden eller lista vil være et godt utgangspunkt for å kunne skrive et sammendrag.

BOKSSKJEMA

Kildesortering:

Matavfall:	Plast, glass og metall:
Giftig avfall:	Papp og papir:

Temasetninger som utgangspunkt for sammendrag

Når elevene skal lese en fagtekst kan de få i oppdrag å finne og skrive ned tekstens temasetninger. Disse setningene vil vise til hva som er sentralt i teksten, og med andre ord fungere som et sammendrag av innholdet i teksten.

Skriverammer

Elevene kan også bruke ulike skriverammer for å notere ned nøkkelord fra teksten. Denne rammen kan så brukes som støtte når de skal skrive sammendraget sitt. Følgende eksempel er hentet Gaia 4 (kildesortering).

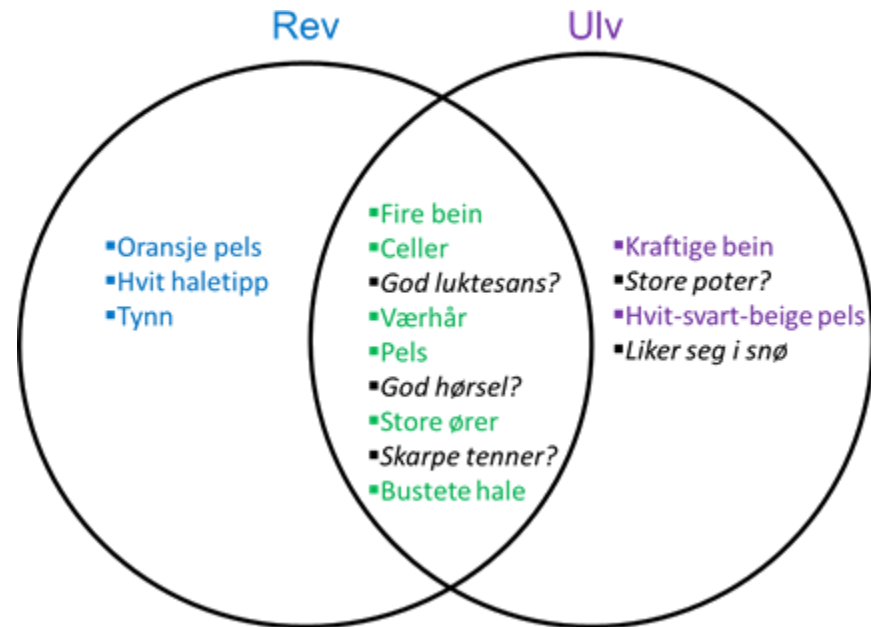
Hentet fra: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/a-skrive-sammendrag/>

ULLENSAKER
KOMMUNE

28. Venndiagram/samskjema

Diagram som synliggjør likheter og ulikheter mellom to eller flere objekter/temaer, gjerne visualisert med to eller flere sirkler som delvis overlapper hverandre. Der hvor sirklene overlapper er det likheter mellom objektene/temaene. Dette er en måte å organisere og visualisere kunnskap på, og se sammenheng mellom objekter/temaer.

Hentet fra: <https://www.naturfag.no/artikkel/vis.html?tid=2078163>

29.Nøkkelord

Ved å bruke nøkkelord/nøkkelsetninger kan man raskt oppsummere en tekst, enten underveis i lesingen eller etter lesingen. Det er viktig å finne de aller viktigste ordene i teksten og bruke disse som nøkkelord. Her er det viktig at lærer modellerer hvordan man kan plukke ut de viktigste ordene, og velge vekk hva som er mindre viktig. Nøkkelordene kan gjerne skrives som punkter under hverandre.

Eleven kan kontrollere sin egen læring ved å se på nøkkelordene/nøkkelsetningene, og forsøke å gjenfortelle temaet/teksten ved hjelp av nøkkelordene.

- Finn de aller viktigste ordene i teksten
- Ikke ta med for mange ord
- Skriv nøkkelordene under hverandre

30. VØL-skjema

Trekolnneskjema: **V**et - **Ø**nsker å lære – har **L**ært. Kolonnen V og Ø fylles ut før man leser. Kolonnen L fylles ut etter at man har jobbet med et tema.

VØL-skjema kan hjelpe læreren til å skape rom for assimilasjon, hente fram ”knagger”/skjemaer som eleven kan knytte kunnskap til. Aktivisering og organisering av forkunnskaper er sentralt i alle læringsformer. VØL-skjema er i første rekke ment som et verktøy som læreren bruker i modellering sammen med elevene i forkant og etter gjennomgang av nytt stoff. Det å tilegne seg en ny strategi tar lang tid. Læreren må bruke det sammen med elevene i lang tid før elevene kan bruke det på egen hånd. I første rekke er VØL-skjema en måte for læreren å sjekke elevenes forkunnskaper om et emne, samt justere undervisningen sin etter elevenes ønsker. I etterarbeidet av et tema kan det være lurt å se på elevenes tilbakemeldinger i L-ruta, og vurdere om man eventuelt bør jobbe mer med temaet. For eleven kan VØL-skjema være en måte å se hvor de ligger an i læringsprosessen, samt hvor de ønsker å være.

VØL-skjema kan også utvides til VØSL-skjema, hvor elevene også fyller inn S: slik vil jeg lære. Dermed kan lærer planlegge undervisningen etter elevenes ønsker, og dermed bidra til økt motivasjon i arbeidet.

VET (tror jeg vet)	ØNSKER Å VITE	LÆRT
Her skriver du litt om hva du vet om temaet fra før. Dette skriver du FØR du begynner å lese teksten.	Her kan du skrive litt om hva du lurer på og ønsker å vite mer om. Dette skriver du FØR du begynner å lese teksten.	Her skriver du litt om hva du har lært av teksten. Dette skriver du ETTER at du har lest teksten.

31. BISON-overblikk/BIO-blikk

BISON-overblikk er en førlesingsstrategi som handler om å skaffe seg et overblikk over et tema før man starter å lese teksten. Den kan også bidra til å aktivere elevens førkunnskaper om tema, og til å skape en forventning til teksten som skal leses. Det man erfarer når man bruker BISON-overblikk bør skrives ned, og kan dermed senere brukes til oppsummering av teksten.

De ulike delene av BISON er:

B - bilder og bildetekster

I - innledning

S - siste avsnitt

O- overskrifter

N - NB-ord – ord som skiller seg ut

BIO-blikk er en forenklet versjon av BISON-overblikk, hvor man kun benytter tre deler fra BISON. Ved å bruke BIO-blikk ser man på bilder og bildetekster, innledning og overskrifter i teksten man skal lese.

32. Kolonnenotat/rammenotat

Kolonnenotat eller rammenotat er skjemaer som lager struktur etter skillelinjer (overskrifter på kolonner og rader). Kolonnenotat / rammenotat er en måte å omforme ideene fra en form til en annen. I denne omformingsprosessen skjer det en aktiv læring. Å bruke kolonnenotat /rammenotat hjelper elevene til å strukturere stoffet etter skillelinjer: kjent – ukjent, begrep –forklaring, underordnet - overordnet nivå. Kolonnenotat kan også brukes i førskrivningsfaser, for å sortere tanker og ideer om temaet det skal skrives om.

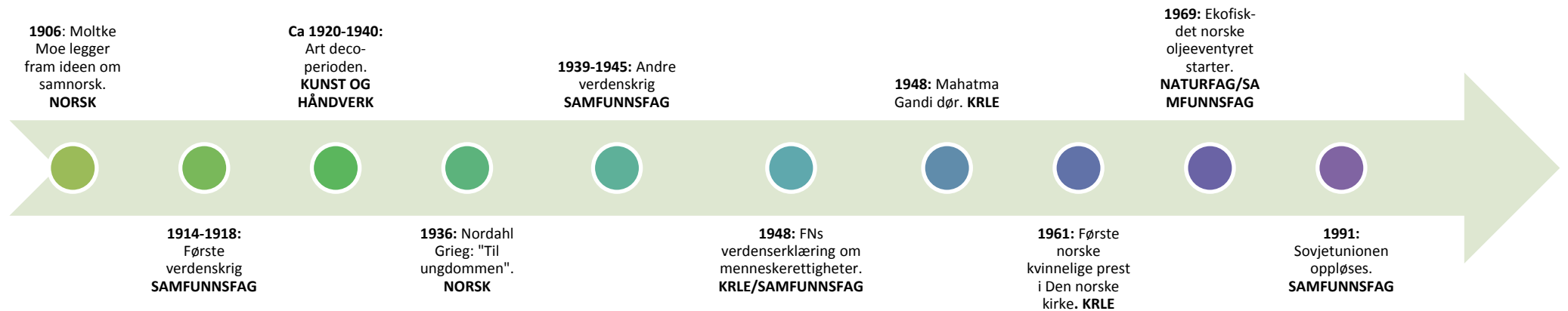
Kolonnenotatet/rammenotatet kan ha to eller flere kolonner avhengig av hva det skal brukes til. Det kan for eksempel ha tre kolonner hvis notatet skal brukes til å sammenligne to tekster.

	Norge	Tyskland	Russland
Styresett			
Innbyggertall			
Areal			
Språk			
Valuta			

33. Tidslinje

Tidslinje er et verktøy som setter hendelser i en kronologisk rekkefølge. I tillegg kan den vise relasjoner mellom ulike hendelser. En tidslinje kan med fordel henges opp i klasserommet i stort format og bør brukes tverrfaglig på en aktiv måte der det er hensiktsmessig. Dette kan bidra til at elever ser sammenhenger på tvers av fag og tidsforløp. En tidslinje kan gjerne inneholde andre visuelle virkemidler enn tekst. Tidslinjer kan også benyttes i førskrivingsfasen for å strukturere et hendelsesforløp i både skjønnlitterære og sakprega tekster samt for å planlegge en presentasjon. Den kan også benyttes i analysearbeid av for eksempel en novelle eller for å ta notater underveis i lesingen

1900-2000

34. Ordbank

Beskrive følelser		Beskrive karakter		Beskrive miljø	
glad lykkelig henrykt fornøyd opprømt begeistret ekstatisk	trist ulykkelig deprimert nedfor motløs slukøret elendig	snill hyggelig trivelig sympatisk sjarmerende elskverdig godmodig	slem utrivelig ubehagelig usympatisk ufordragelig ekkel ulidelig	styggt fælt motbydelig lite tiltalende heslig grusomt skjemmende	vakkert tiltalende praktfullt strålende spektakulert fantastisk inspirerende
sint rasende forbannet irritert opprørt hissig	redd vettskremt livredd panikkslagen forsteinet forferdet	vakker pen søt nydelig yndig barsk kjekk	stygg fæl heslig frastøtende avskyelig motbydelig grusom	skummelt skremmende uhyggelig nervepirren- de skrekkslagent skrekkelig forferdelig	storslått staselig imponerende praktfullt majestetisk kongelig flott
nervøs engstelig bekymret spent anspent urolig stresset	selvsikker overbevist optimistisk positiv ikke i tvil sikker	modig dristig djerv uredd fryktløs tapper dumdristig	stor massiv gigantisk enorm svær diger	rolig stille fredelig fredfullt lydløst uforstyrret	travelt livlig overfylt hektisk vrimlet myldret yrende folkeli

Ordbank skjønnlitterær skrivning

Skivesenteret

Hentet fra: http://www.skivesenteret.no/uploads/files/skriverammer/28_Ordbank_skj%C3%B8nnlitter%C3%A6r_bm.pdf

ULLENSAKER
KOMMUNE

35. Lesehuskeliste

FØR LESINGEN

- Hva handler teksten om?
- Hva vet jeg om det fra før?
- Hvordan er teksten bygget opp?
- Hvorfor skal jeg lese?
- Hva kan jeg "spørre" teksten om?
- Hva tror jeg kommer i teksten?
- Kan jeg bruke et skjema?

- Lese overskrift
- Skrive det ned
- Bla i boka
- Få oversikt, finne noe, lær
- Lage spørsmål
- Å ha en forventning
- Skrive inn det jeg vet

UNDERVEIS I LESINGEN

- Hva er viktig å legge merke til.?
- Forstår jeg det jeg leser?
- Passer jeg på å lese riktig?
- Undersøker jeg når noe er uklart?
- Skriver jeg opp nye ord?
- Noterer jeg noe underveis?
- Kan jeg skrive inn i skjema?

- Få med hovedinnholdet
- Ord, setninger og mening
- Lese om igjen, lese nøye
- Slå opp, spørre
- Lag en liste
- Stikkord, punkter

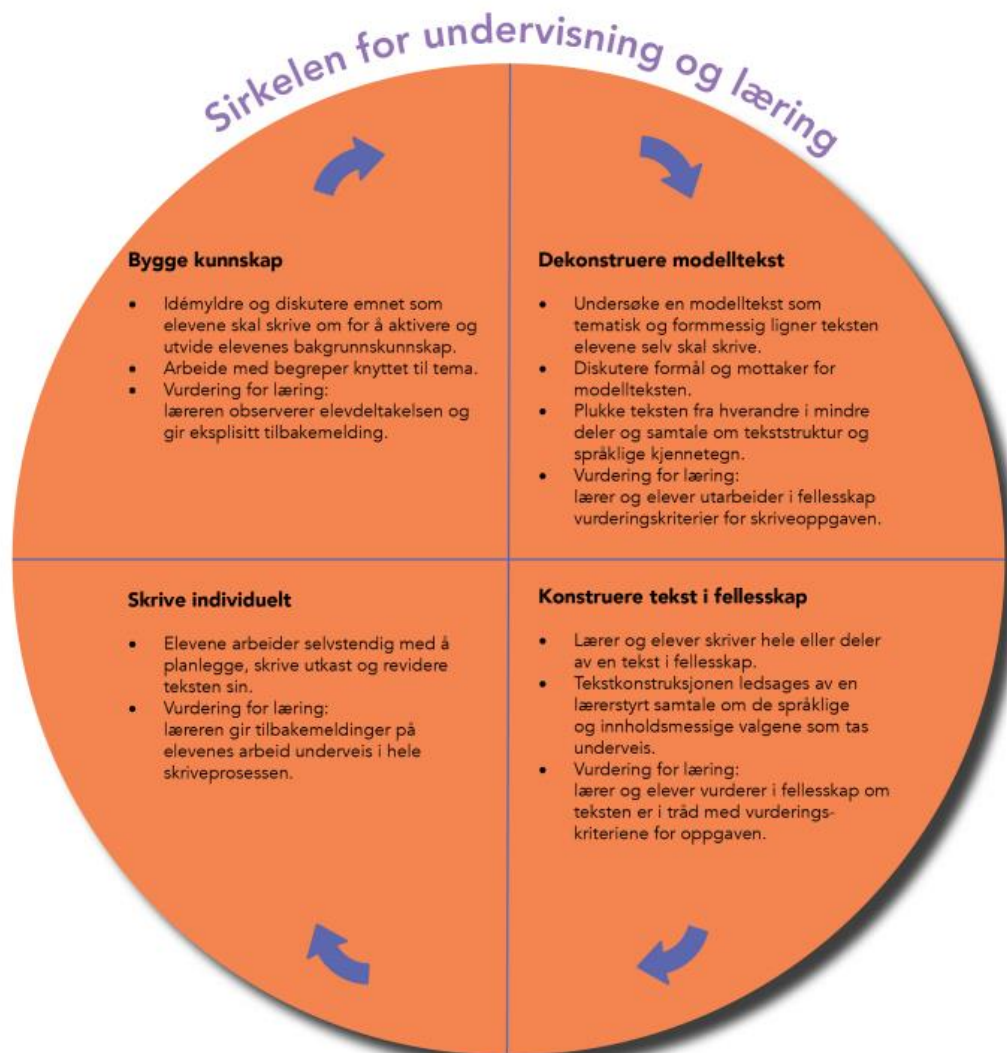
ETTER LESINGEN

- Kan jeg lage et sammendrag av teksten?
- Kan jeg skrive inn i skjemaet?
- Hjelper skjemaet meg til å forstå og huske?
- Hva har jeg fått svar på?
- Hva har jeg lært?
- Kan jeg lage spørsmål til andre?

- Skrive
- Skrive
- Tenke
- Sjekke med spørsmålene
- Tenk og skriv
- Være "lærer"

36. Sirkelen for undervisning og læring

Hente fra: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/sirkelen-for-undervisning-og-laering/>

37. Knyttneveprøven, «- en neve full av ord»

Knyttneveprøven er en måte for eleven å vurdere om teksten/boka de leser er på riktig nivå. En viktig huskeregel er at 90 % av ordene skal være kjent for eleven på forhånd. Det kan også være nyttig å lære foresatte å bruke knyttneveprøven, slik at de har et verktøy for å kunne veilede barna sine i valg av bøker.

Hvordan gjennomføre Knyttneveprøven:

Hold hånda di med alle fem fingrene rett opp, start med å lese i boka di.

Les på en av sidene i boka, bøy en finger når et ord er vanskelig å lese eller forstå.

Dersom alle fem fingrene er nede i løpet av siden, har du «neven full av ord».

Hvis du har «neven full av ord» skal du:

1. Prøve å lese en side til
2. Finne en lettere bok
3. Si fra til en lærer

38. Opptrening av korrekt blyantgrep

For opptrening av korrekt blyantgrep kan det benyttes en tråd eller en strikk som gjør det lettere for elevene å holde blyanten riktig.

39. Leserøret

«Leserøret kan brukes i klasserommet når flere elever skal lese over tekstene sine samtidig. Den ene enden på røret legges inntil øret mens den andre enden holdes foran munnen. Lyden konsentreres og elevene kan lese forholdsvis lavt og likevel godt høre det de leser. Leserøret kan lett lages av et fleksibelt avløpsrør.»

Hentet fra: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/a-bruke-skrive-og-lesestttende-verkty/>

40. Skriveramme – seksfelteren

Under er et eksempel på en skriveramme som kan være et stillas for elevene i deres skriveprosess ved arbeid med f.eks. beskrivende tekst. Elevene arbeider med å finne informasjon innenfor de ulike kategoriene i skriverammen. Deretter benyttes denne informasjonen i arbeidet med å skrive en tekst. Flere skriverammer finnes på www.skrivesenteret.no.

Skriveramme Seksfelteren - beskrive

Navn: _____

Tema: Beskrive et dyr

Familie	Bor
Utseende	Brukes til
Klassifisering	Mat

Hentet fra: http://www.skrivesenteret.no/uploads/files/skriverammer/12_Skriveramme_seksfelter_beskrive_bm.pdf

41. Skriveramme for argumenterende tekst og forslag til tekstbindere

Under er et eksempel på en skriveramme som kan være et stillas for elevene i deres skriveprosess ved arbeid med argumenterende tekst. Flere eksempler finnes på www.skrivesenteret.no

Emnet vi diskuterer er:	
Argumenter for:	Argumenter mot:
Min konklusjon basert på argumentene er:	

Avsnitt	Startsetninger
Innledning	«I denne teksten skal jeg ta for meg...»
Første avsnitt:	«Den første årsaken...» «For det første...»
Andre avsnitt:	«For det andre...» «Den andre årsaken...»
Tredje avsnitt:	«Til slutt...» «Sist, men ikke minst...» «Avslutningsvis...»
Avslutning/ Konklusjon	«På bakgrunn av det jeg har skrevet om i denne artikkelen, vil jeg konkludere med at...».

Under er eksempler på tekstbindere som kan være støtte for elevene i deres skriveprosess. Flere eksempler finnes på www.skrivesenteret.no

Tekstbinderarkiv	
Tillegg	Og , videre, forresten, dessuten, for eksempel
Kontrast	Men , selv om, enda, derimot, på tross av, trass i, imidlertid, likevel, istedenfor, tvert i mot
Tid	Da , når, mens, innen, før, etter, så, deretter, etterpå, endelig, senere, tidligere, samtidig, på den tid
Resultat, årsak, sammenheng	For, fordi, så, da, derfor, slik at, hvis, altså, dermed, således, på grunn av, årsaken til
Oppregnende	For det første, for det andre, det viktigste er at, med andre ord

Hentet fra:

http://www.skrivesenteret.no/uploads/files/SKRIVERAMME_FOR_DEBATTARTIKKEL_med_forslag_til_tekstbindere.docx

42. Intensive lesekurs

(etter modell av Vigdis Refsahl og Jørgen Frost)

Mål med lesekurs:

Målet med intensive lesekurs er at elevene skal øke sine avkodingsferdigheter. I intensive lesekurs arbeides det etter modell *helhet - del – helhet*. Det er sentralt at intensive lesekurs og andre lignende tiltak iverksettes så tidlig som mulig (jfr. Opplæringsloven § 1-3).

Anbefalte rammer for intensive lesekurs:

- 4 – 5 ganger per uke
- Arbeidsøkt 90min (eventuelt 60 min)
- Varighet 8- 10 uker (alternativt 6 uker intensive lesekurs og påfølgende 2-3 uker klasselesekurs)
- Maks 4 elever med tilnærmet lignende pedagogisk behov
- Kvalifisert lærer
- Samordning med annen leseopplæring
- Tilpasninger i andre timer
- Evaluering av utbytte

Prinsipper ved lesekursene:

Gjennom eksplisitt undervisning, veiledning og modellering arbeides det med teksten på ulike måter, for eksempel:

- Lærer – elev leser sammen (korlesing, ekkolesing, vekselslesing osv.)
- Samtale med ordforklaringer
- Lærer støtter eleven i lesing
- Grundig arbeid med detaljarbeid som f.eks: arbeid med vokaler, stavelsesdeling, gitterskjema, silhuetter, «klippe opp setninger til ord».
- Eleven mestrer alene

43. Eksempel på informasjon til foresatte ved oppstart av intensive lesekurs

Til

Informasjon til foresatte om lesekurs

På bakgrunn av resultater på kartleggingsprøver, ser vi at flere elever trenger å øve ekstra på å lese. Lesekurset er ment som ekstra trening for de som trenger å bli tryggere på lesing. Kurset er lagt opp som intensiv opplæring i en tidsavgrenset periode. Vi vil jobbe i læringsøkter på 90 minutter fire ganger i uka. Her vil ditt/deres barn være på gruppe sammen med andre barn fra samme trinn.

Vi starter (dato) , og kurset varer i seks uker.

Lesekursene vil i stor grad legges parallelt med norskfaget, men andre fag kan også bli berørt i kursperioden. Vi vil også kunne legge inn fagtekster fra andre fag, for eksempel naturfag, RLE.

Lesekurslærer er.....

Innhold i øktene:

Hver læringsøkt starter med en kort tekst. Vi leser sammen og snakker om innholdet. I neste fase arbeider vi mer detaljert med oppgaver; språklyder, vokaler, stavelser og setningsstrukturer. Målet er å bli mer sikker i lesing og få bedre strategier for å lese. Til slutt leser elevene teksten selv.

På kurset får elevene egne lesekurshefter som de tar med seg hjem. Lekse blir å lese teksten for foreldrene et par ganger. Det er viktig at dere som foreldre hører på lesinga og oppmuntrer barna.

Vennlig hilsen

Kontaktlærer og lesekurslærer

ULLENSAKER
KOMMUNE

44. Begrepssystemer

Etter Andreas Hansen (2013) i boken «Språkbroen», basert på Magne Nyborgs grunnleggende begrepssystem

Ord for begrepssystemer	Ord for begreper
FORM	Rund, rettlinjett, buet, vinkel
STILLING	Loddrett, vannrett, skrå
STØRRELSE	Stor og liten høyde
PLASS (motvirke speilvending)	Til høyre for, til venstre for
PLASS (i forhold til linja)	På, under, over
RETNING	Oppover, nedover, mot venstre, mot høyre
ANTALL	En, to, tre, fire

Viktige analysebegreper i begynneropplæringen

1 form	8 plass	15 lukt
2 farge	9 retning	16 vekt
3 mønster	10 lyd	17 forandring
4 stilling	11 stoff	18 tid
5 funksjon	12 overflate	19 verdi
6 antall	13 temperatur	20 bevegelse
7 størrelse	14 smak	21 måleenheter

Elevers skriveutvikling

Rettsskriving	Setningsbygning og tekstutforming	Funksjonell skriving	Tekstskaping	Interesse og motivasjon for skriving
18 Har en åpen, fleksibel strategi for staving av ord – bruker lytting, tegner, analogi og visuell kontroll. 17 Kan umiddelbart hente fram ord eller i alle fall deler av ord fra minnet (på vei mot automatisert skriving). 16 Skriver sjelden sammenhengende ord feil. 15 Kan dele opp ord i stavelser. 14 Kan skrive ord som staves lyttridig, for eksempel sj-yd, kj-lyd og ofte også f-lydens ulike varianter (f, ff). 13 Mener ofte dobbeltkonsonant. 12 Mener lydbasert skriving av to- og av og til tre-stavelersord. 11 Mener lydbasert skriving av enstavelersord. 10 Blander ikke store og små bokstaver. 9 Har oppbeget ordmellemrommene. 8 Staver ord etter egen oppfatning, ofte ved å uttale vokaler (for eksempel LET for eklekt, STR for Ester). 7 Greier ofte å skrive første bokstaven i ord. 6 Kan skrive sitt eget navn på tegning. 5 Kan skrive noen bokstaver rett. 4 Skriver tilfældige selvstener av bokstaver – pseudoord. 3 Skriver pseudo-bokstaver (som likner ordentlige bokstaver). 2 Arrangerer rabling i linjer. 1 Liksom skriver i form av rabling.	14 Kan skrive en tekst som står helt på egne bein, og viser evne til å forestille seg mottakersens forutsetninger. 13 Kan forestille seg mottakersen og tilpasse utformingen av teksten til mottaker og hensikt. 12 Kan skrive en sammenhengende, lengre framsending med noe trad. med overskrifter og avslutning. 11 Kan skrive på datamaskin og utnytte de vanligste funksjonene i tekstbehandlerprogrammet. 10 Kan berke teksten med nyretende a-afkativ. 9 Viser automatisering og lytt i skrivningen og kan skrive lengre tekster, av og til formlinger på flere sider. 8 Kan skape sammenheng mellom setninger (bruke tekstbinder). 7 Varierer ordvalg og utvalg bevisst stereotypet. 6 Varierer setningsbygning med lange og korte setninger. Viser begynnende evne til å revide egne skriveprodukter. 5 Kan få med ledetringer eller innkutte pretekstinger. 4 Har stort sett korrekt setningsbygning, oftest lenge på setningene og ganske varierende ordvalg. 3 Begynner å kunne bruke komma, punktum og stor bokstav, men gjør ganske ofte feil. 2 Kan skrive en enkel setning med enkle setningsbygning med subjekt, verb og objekt. Talpraksisvendinger er imidlertid vanlige. 1 Kan skrive enkelte ord, men ofte med talpraksisreduserte.	21 Kan bearbeide teksten og arbeide bevisst med språket for å tilpasse teksten til en enkelt mottaker, og for å oppnå hensikten med å skrive. 20 Kan skrive en faktatext med egne ord og med samordning av fakta fra ulike kilder. 19 Kan skrive en rapport om et prosjektarbeid, et museumsbesøk eller et studiebesøk. 18 Kan formulere spørsmål, laan et intervju med for eksempel en yrkesutøver eller personlig. 17 Kan planlegge faktaskriving og anvende støtteord eller tabellark. 16 Kan skrive referat fra et møte. 15 Kan skrive anmeldelse etter å ha lest en bok. 14 Kan skrive svar på spørsmål til spørre i en lærebok. 13 Kan skrive dagbok. 12 Kan skrive en lapp til å sette opp på en oppslagsark (for eksempel om en katt som har nymt). 11 Kan skrive handlinger til klassen om et arrangement. 10 Kan skrive et takkebrev. 9 Kan skrive et enkelt brev til noen i familien eller en god bekjent. 8 Kan skrive postkort til en venn eller noen i familien med noen linjer som forteller om hva barnet er med på. 7 Kan skrive korte tekstmeldinger. 6 Kan skrive enkle beskjeder på datamaskin. 5 Kan skrive beskjeder til familien, for eksempel til å henge på kjøleskapet. 4 Kan skrive et enkelt postkort eller julekort, bare med handlingstext. 3 Kan skrive huseklapp for innkjøp eller ønskebrev for jul. 2 Kan skrive skil til sitt eget rom (i Velkommen), «Her bor...», (Forbudt). 1 Kan skrive navnet sitt på tegninger.	11 Kan skrive dikt som framkaller stemninger. 10 Kan uttrykke følelser, både egne og andres, i skrift. 9 Kan skape spenning eller humor. 8 Gir malende og detaljerte beskrivelser av miljøer og personer. 7 Kan skrive en overbevisende dialog. 6 Kan bygge opp en fortelling med struktur. 5 Skriver mer utbroderte fantasier om oppdagede personer og hendelser. 4 Kan skape en kort, enkel, men mer sammenhengende fortelling på 20–35 ord. 3 Kan gjennomføre en enkel helse i skrift, men har store vansker med å ta leserens perspektiv. Mindre enn 20 ord. 2 Kan supplere en tegning med skriftlige merkinger. 1 Kan forelle en liten historie muntlig, som læreren skriver ned, men kan også ikke formulere seg selv skriftlig.	8 Viser stor glede ved å skrive, skriver lenge og ivrig. 7 Skriver ofte og med stor glede. 6 Skriver dagbok. 5 Skriver gjerne e-post. 4 Skriver ganske ofte spontant (gjente postkort, hilsener, beskjeder). 3 Viser av og til en viss interesse for skriving, og skriver da spontant. 2 Skriver sjelden, men kanskje en og annen gang spontant. 1 Vil gjerne tilføre små fortellinger eller historier.

Obt Skriveutviklingen er individuell og foreløper ikke alltid i den rekkefølgen som presenteres her.

De første seks trinnene er normalt tilbakeleg for barnet begynner på skolen.

Elevers navn

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Brak forskjellige farger ved hver baringsgang, slik at du ser elevens skriveutvikling tydeligere – bruk for eksempel markeringspenn. Marker de tomme ruten over med samme farge, slik at de ulike baringsgangene kan skilles fra hverandre. Skriv datoen ut fra hver rute.

45. Kartlegging av lese- og skriveutvikling

Skjemaene er hentet fra: https://www.cappelendammundervisning.no/sek-asset/external-resources/9788202306540-Undervisningsmaterieell_God_Skriveutvikl.pdf

ULLENSAKER
KOMMUNE

46. Leseguiden (finnes også tilgjengelig på urdu, engelsk og polsk)

LESEGUIDE FOR FORESATTE – når barnet ikke kan lese selv

Kjære foresatte!

Din innsats er avgjørende for ditt barns leseutvikling. Sett derfor av 15 minutter hver dag til lesing. Her vil du finne noen tips og faglige råd om hvordan du som foresatt kan støtte opp om barnets lesing.

- 1. Velg riktig tidspunkt for lesingen!**
Finn et tidspunkt som passer for både deg og barnet. La ikke aktiviteten drøye for lenge. Barnet kan være sliten etter en lang dag. Målet er at man skal kose seg med boken/teksten.
- 2. Bildene er viktig!**
Studer først forsiden av boken sammen. Hva kan denne teksten handle om? Bla igjennom og se på alle bildene. Snakk sammen om bildene. Dette vil gi barnet en idé om hva teksten handler om.
- 3. Les høyt for barnet!**
Når ikke barnet leser selv enda, er det viktig at du viser barnet hvor du starter å lese. Be barnet peke sammen med deg og følge teksten/ordene. På den måten blir barnet trygg på å bruke «lesefingeren».
- 4. Dersom barnet kjenner igjen enkeltord / småord**
6-åringene er ofte ikke bevisst på hva et ord er. Denne treningen er viktig for at de skal lære å skille ut enkeltord. Pekingene vil også hjelpe dem til å lære forskjell på ord og setninger. Stopp opp og les ordet sakte sammen, lyd for lyd. (si «b» og ikke «be»)
- 5. Hjelp barnet til å tenke og undre seg under lesingen!**
Å lese skal være en fin opplevelse. Det er fint dersom barnet kjenner igjen bokstaver eller deler av ord. Det er også fint dersom barnet oppdager f.eks ord som rimer.
- 6. Snakk om hva ord betyr!**
Det er god trening i å forklare hva ord betyr. Vær modell for barnet ditt, og fortell hva du tenker at et utvalgt ord betyr. Bruk helt vanlige dagligdagse ord.
- 7. Det gjør ingen ting om dere har lest boka/teksten før!**
For et barn er det morsomt å lese en bok om igjen. Snakk gjerne sammen om hva dere husker fra sist gang.

Språk-, lese- og skriveveilederne

Mer Læring
Ullensaker
for alle
Skolen

LESEGUIDE FOR FORESATTE – når barnet leser noen ord selv

Kjære foresatte!

Din innsats er avgjørende for ditt barns leseutvikling. Sett derfor av 15 minutter hver dag til lesing. Her vil du finne noen tips og faglige råd om hvordan du som foresatt kan støtte opp om barnets lesing.

- 1. Velg riktig tidspunkt for lesingen!**
Finn et tidspunkt som passer for både deg og barnet. La ikke aktiviteten drøye for lenge. Barnet kan være sliten etter en lang dag. Målet er at man skal kose seg med boken/teksten.
- 2. Bildene er viktig!**
Studer først forsiden av boken sammen. Hva kan denne teksten handle om? Bla igjennom og se på alle bildene. Snakk sammen om bildene. Dette vil gi barnet en idé om hva teksten handler om. Etterspør hva barnet kan fra før.
- 3. Oppmuntre til å peke på hvert ord (bruke lesefingeren)!**
Dette er spesielt viktig, da det kan føre til at barnet blir en nøyaktig leser. Dette vil også være en støtte i forhold til konsentrasjonen for enkelte barn.
- 4. Barnet ditt kan støtte på bokstaver det ikke kjenner/husker!**
Hvis barnet står fast, be barnet si bokstavlyd. F.eks B uttales «b» ikke «be».
- 5. Hvis barnet leser feil**
Hvis barnet ditt leser feil, ikke rett på barnet med en gang, men la det få tid til å rette seg opp selv. Når barnet greier det, gi ros og oppmuntning, det vil føre til motivasjon for lesing.
- 6. Snakk om hva ord betyr!**
Det er god trening i å forklare hva ord betyr. Vær modell for barnet ditt, og fortell hva du tenker at et utvalgt ord betyr. Bruk helt vanlige dagligdagse ord.
- 7. Ikke forvent at barnet skal lese en tekst alene!**
Det er viktig med støtte fra voksen under lesing. Det er viktig at barnet føler at de mestrer teksten som skal leses. Som motivasjonsfaktor anbefales at du leser sakte i kor sammen med barnet, eller at dere leser annen hvert ord, setning eller avsnitt.
- 8. Hjelp barnet ditt til å undre seg, og tenke under lesingen!**
Snakk sammen, og still undrende spørsmål. F.eks hva tror du vil skje videre?, hva tenker du om?

Mer Læring
Ullensaker
Skolen for alle

Språk-, lese- og skriveveilederne

LESEGUIDE FOR FORESATTE – når barnet kan lese selv

Kjære foresatte! Din innsats er avgjørende for ditt barns leseutvikling. Sett derfor av 15 minutter hver dag til lesing. Barnet ditt har nå blitt en god leser, og det er ekstra viktig at du er med på å videreutvikle barnets lesekompetanse. Her vil du finne noen tips og faglige råd om hvordan du som foresatt kan støtte opp om barnets lesing.

- 1. Velg riktig tidspunkt for lesingen!**
Finn et tidspunkt som passer for både deg og barnet. La ikke aktiviteten drøye for lenge. Barnet kan være trøtt, så det er lurt å velge en tid da barnet og du kan kose dere med boka.
- 2. Bildene og bokas tittel er viktig!**
Studer først forsiden av boken sammen. Hva kan denne teksten handle om? Les så innholdsfortegnelse, og bla igjennom boka for å se på bilder/illustrasjoner. Snakk sammen om hva dere tror boka handler om.
- 3. La barnet lese for seg selv i 15 minutter!**
Finn sammen et sted hvor barnet kan sitte uforstyrret. (Slå av radio, musikk, tv og annet som kan forstyrre)
- 4. La barnet lese noe av teksten høyt!**
Be barnet lese høyt for deg. Gjør avtale om f.eks at et avsnitt eller en side skal leses høyt. Dette er god trening i høytlesing hvor riktig uttale og tonefall er viktig. Oppmuntre til pause ved punktum, komma, spørretegn, utropstegn.
- 5. Snakk sammen om det dere har lest!**
La barnet fortelle om handlingen. Hjelp til med spørsmål dersom barnet synes det er vanskelig å fortelle.
- 6. Snakk om hva ord betyr!**
Det er god trening i å forklare hva ord betyr. Vær modell for barnet ditt, og fortell hva du tenker at et utvalgt ord betyr. Bruk helt vanlige dagligdagse ord. Be barnet finne et ord som det kan forklare for deg.
- 7. Snakk om ord som er vanskelig å lese!**
Dersom barnet ikke finner ord selv som var vanskelig å lese, kan du si «Jeg hørte du stoppet opp litt ved det ordet der», hva gjorde ordet vanskelig å lese? F.eks Skjære, der de tre første bokstavene uttales som en lyd.

Språk-, lese- og skriveveilederne

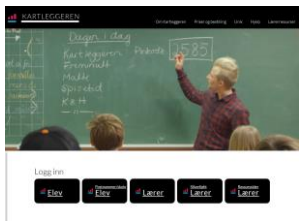

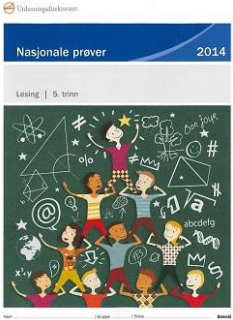
Mer Læring
Ullensaker
skolen for alle

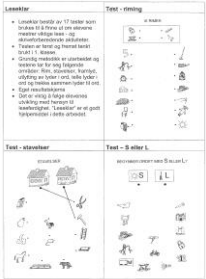

47. Oversikt og beskrivelse av ulike kartleggingsverktøy

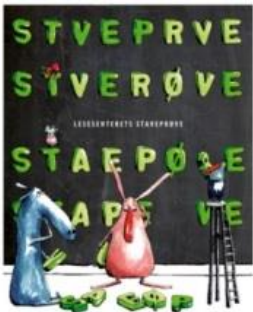
Kartleggingsprøvens navn		Beskrivelse
Carlsten leseprøve (revidert) 	Trinn: 1.-10.trinn	Formål: Screeningprøve som gir informasjon om elevers leseferdigheter. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Leseferdighet og leseforståelse. Beskrivelse av prøven: Carlsten leseprøver er utviklet slik at de gir læreren enkel og relevant informasjon om elevenes leseferdighet og leseforståelse. På 1. og 2. trinn måles elevenes kjennskap til bokstaver, og deres evne til å identifisere språklyder i uttalte ord. Leseprøvene for 3.-7. trinn inneholder leseprøve med innskutte parenteser og bokstavediktat (3. trinn), alfabetprøve (4. trinn) og setningsdiktat (4.-10. trinn). På ungdomsskoletrinnene består leseprøven av tekster med innskutte parenteser.
	Kartleggingsmåte: Screening (hel klasse)	
	Tilgjengelig hos: Cappelen Damm	
Nasjonal kartleggingsprøve i lesing 	Trinn: 1.-3.trinn	Formål: Formålet med kartleggingsprøvene er å finne elever som trenger ekstra oppfølging når det gjelder å utvikle grunnleggende ferdigheter i lesing. Prøvene gir ikke informasjon om alle elevene. Resultatene fra prøvene gir bare informasjon om elever som er rundt eller under en definert bekymringsgrense. Elever som har alt rett eller nesten alt rett, er ikke nødvendigvis spesielt flinke elever. Derimot trenger elever som havner under bekymringsgrensa ekstra tilrettelegging. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Kartleggingsprøvene skal avdekke elever som ikke har tilegnet seg nødvendige ferdigheter i begynneropplæringen. Resultatet fra prøvene skal hjelpe lærer og skoleledelsen med å identifisere elever som ligger under bekymringsgrensen, og som trenger ekstra oppfølging. Beskrivelse av prøven: Dere bør sette av 60 minutter til gjennomføringen av kartleggingsprøvene i lesing. Vi anbefaler at dere setter dere inn i lærerveiledningen og instruksjonen til gjennomføring i god tid før prøvene. Noen av delprøvene skal gjennomføres innenfor en tidsramme, og det er viktig at denne følges.
	Kartleggingsmåte: Screening (hel klasse)	
	Tilgjengelig hos: Cappelen Damm	

Ordkjedetest 	Trinn 3.-10.trinn	Formål: Screeningprøve som skal fange opp elever som har vansker med avkoding av ord.
	Kartleggings- måte: Screening (hel klasse)	Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Avkoding av ord.
	Tilgjengelig hos: Logometrica	Beskrivelse av prøven: Ordkjedetesten er en gruppeprøve som kartlegger elevens ferdighet til å avkode ord. De som skårer dårlig på denne testen, bør utredes videre med en diagnostisk test, for eksempel Logos. Testen er lett å bruke, og det tar bare ca. 10 minutter å gjennomføre hele testen. Testen er standardisert for elever på trinn 3-10, samt videregående skole og voksne.
Kartleggeren (NORSK) 	Trinn 5.-10. trinn	Formål: Kartleggeren er nettbasert kartleggings- og rådgivningsverktøy for rask og enkel testing av elevenes kunnskapsnivå og kan brukes fra 5. klasse til Vg 1. Kartleggeren er ingen konkurrent til de nasjonale prøvene, men et utfyllende redskap og helt læreverkuavhengig. Formålet er å gi elever best mulig tilrettelegging ut fra kunnskapsnivå.
	Kartleggings- måte: Digital	Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Leseferdighet, ordforråd og rettskriving
	Tilgjengelig hos: Fagbokforlaget	Beskrivelse av prøven: Kartleggeren inneholder et komplett system med førtest og ettertest for basisfagene norsk, engelsk og matematikk. Hver fagtest kan gjennomføres i løpet av en skoletime (45 minutter). Testene er enkle å bruke og krever ingen gjennomgang på forhånd. Elevene har tilgang til både skriftlige og innleste instruksjoner, og i språktestene innledes alle deltester med en demooppgave. Resultatene er tilgjengelige i lærermodulen med en gang elevene har fullført testene. Elevprofiler og arbeidsplaner (IAP-er) genereres i Kartleggeren uten noen form for inntasting av resultater. I analysedelen kan tilpassede grupper opprettes for elever med sammenfallende behov for opplæring.

Nasjonale prøver i lesing 	Trinn 5., 8. og 9.trinn Kartleggings- måte: digital Tilgjengelig hos: www.udir.no	Formål: Formålet med nasjonale prøver er å gi skolene kunnskap om elevene sine grunnleggende ferdigheter i lesing. Informasjonen fra prøvene skal danne grunnlag for underveisvurdering og kvalitetsutvikling på alle nivåer i skolesystemet. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Leseferdigheter Beskrivelse av prøven: Nasjonale prøver i lesing måler i hvilken grad elevene sine ferdigheter er i samsvar med kompetansemålene i læreplanen, der leseferdigheter er integrerte. Dette innebærer at prøven er en prøve i lesing som grunnleggende ferdighet i alle fag. Nasjonale prøver i lesing måler elevenes evne til: 1. å finne informasjon i tekster 2. å tolke og sammenfatte informasjon 3. å reflektere over og vurdere form og innhold i tekster
Bokstavprøven (Lesesenteret) 	Trinn: 1.trinn Kartleggings- måte: Individuell (en til en) Tilgjengelig hos: Lesesenteret (kan bestilles eller lastes ned gratis)	Formål: Registrere fremgang eller stagnasjon i elevers bokstavkunnskap. Hensikten med prøven er at den skal gjentas flere ganger ved behov etter hvert som bokstavene gjennomgås i klassen. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Bokstavprøven består av tre delprøver: • Bokstavkunnskap ved skolestart • Si bokstavlyden • Skriv bokstaven Beskrivelse av prøven: Lesesenterets bokstavprøve er et enkelt, praktisk redskap som lærere på 1. trinn kan bruke for å registrere fremgang eller stagnasjon i elevers bokstavkunnskap. Bokstavprøven kan gjentas flere ganger i løpet av det første skoleåret. Den gir informasjon om bokstavkunnskapen er automatisert. Bokstavprøven kan også benyttes for enkeltelever på høyere trinn ved mistanke om usikker bokstavkunnskap. Prøven er ikke standardisert og det er derfor ikke satt opp normer for bekymringsgrense.

IL-basis 	Trinn: 1.-2. trinn Kartleggings- måte: Individuell, gruppe, dynamisk Tilgjengelig hos: PP-tjenestens materiellservice	Formål: IL-basis er et prøvemateriell for å beskrive og vurdere forutsetninger for lesing. Materiellet benyttes for å beskrive/vurdere vesentlige forutsetninger for lesing i klassen og hos enkeltelever. Materiellet er utviklet av Norsk psykologforening, kjøpes hos PPT-materiellservice. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Tegne og skrive, fonemsyntese, avkodingsferdigheter av tekst, lytteforståelse, sammensatte ord, forståelse av høytlesing, førforståelse, ordforståelse, syntaktisk bevissthet, rimord, bokstavkunnskap, avkodingsferdighet av ord, forlydsanalyse, bokstavskrivning, bevissthet om form i språklige uttrykk, fonemantall, ordskriving, bevissthet om sammenheng i tekst, fonemanalyse, kjennskap til vokaler og konsonanter.
Leseklar? 	Trinn: 1.-2. trinn Kartleggings- måte: Individuell (en til en) Tilgjengelig hos: www.arbeidme dord.no	Formål: Denne testen er et hjelpemiddel for å finne ut om elevene er leseklare. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Kartlegger språklig bevissthet. Følgende områder som kartlegges: Rim, stavelser, framlyd, fonem. Elever som mestrer dette er leseklare. Testen er først og fremst tenkt brukt i 1. og 2. kl. Beskrivelse av prøven: Leseklar består av 17 tester som brukes til å finne ut om elevene mestrer viktige lese- og skriveforberedende aktiviteter. Det er viktig å følge elevenes utvikling med hensyn til leseferdighet. «Leseklar» er et godt hjelpemiddel i dette arbeidet.

God leseutvikling 	Trinn: 1.-2.trinn	Formål: Kartlegging av leseferdigheter og tiltak Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Fonologisk bevissthet, ordavkoding, leseflyt, leseforståelse, leseinteresse Beskrivelse av prøven: Boka God leseutvikling inneholder et kartleggingsskjema som kan benyttes til hver enkelt elev slik at en regelmessig kan registrere hvor langt eleven har kommet i leseutviklingen. Slik skaper læreren en leseprofil for hver enkelt elev som kan brukes for å planlegge den videre leseundervisningen og gjøre alle barn i elevgruppen til dyktige lesere.
	Kartleggingsmåte: En til en	
	Tilgjengelig hos: Cappelen Damm Undervisning (se også vedlegg til SLS-planen)	
God skriveutvikling 	Trinn: 1.-2.trinn	Formål: Kartlegging av skriveferdigheter og tiltak Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Rettskriving, setningsbygning og tekstutforming, funksjonell skriving, tekstsaking, interesse og motivasjon for skriving Beskrivelse av prøven: Boka God skriveutvikling inneholder to kopieringsoriginaler som viser alle trinnene i skriveutviklingen. Her kan du markere hvor langt eleven er kommet i sin skriveutvikling. Ved regelmessig å dokumentere hvordan elevens skriveferdigheter utvikler seg, bygger du opp en profil for eleven og får et hjelpemiddel til best mulig planlegging av din egen undervisning.
	Kartleggingsmåte: En til en	
	Tilgjengelig hos: Cappelen Damm Undervisning (se også vedlegg til SLS-planen)	

Staveprøven 	Trinn: 3.-10.trinn	Formål: Tidlig avdekking av stavevansker Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Rettskriving, staving, ordskriving Beskrivelse av prøven: Lesesenterets staveprøve er en orddiktat og er normert og standardisert for 3-10.trinn. Prøven kan brukes som screening. Prøven kan kalles en diktatprøve, rettskrivningsprøve eller prøve i ordskriving. Målet er tidlig avdekking. Du kan gå dypere inn i hvert tilfelle for å finne ut konkret hva eleven strever med. Det har vært et omfattende arbeid å finne fram til de 32 ordene som har fått plass i orddiktaten, og det er lagt vekt på at prøven ikke skal være for tidkrevende. Ordene er nøye plukket ut relatert til hvor ofte de er å finne i tekster, og hvordan de reflekterer ulike sider ved norsk skriftspråk. Dette er også den første staveprøven som er standardisert for hele landet.
	Kartleggingsmåte: Screening	
	Tilgjengelig hos: Lesesenteret	
Setningsleseprøve (S-40) 	Trinn: 4.-10.trinn	Formål: Kartlegging av leseferdighet. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Leseforståelse. Prøven kan brukes til å avdekke elever med lesevansker. Beskrivelse av prøven: Setningsleseprøven (S-40) er en gruppeprøve. Prøven kan også benyttes individuelt på eldre elever med lesevansker. Prøven finnes både på bokmål og nynorsk. Setningsleseprøven (S-40) er standardisert på et representativt utvalg elever på trinn 4-10. Dette gir mulighet til å benytte prøven ved kartlegging av elevens leseferdighet over tid. Elevene får bruke 5 minutter til å besvare oppgavene. Totalt sett vil det ta ca. 10 minutter å gjennomføre prøven dersom en også regner med tiden som går med til instruksjonen.
	Kartleggingsmåte: Screening(hel klasse)	
	Tilgjengelig hos: Logometrica	

Arbeidsprøven 	Trinn: 1.-10. Kartleggings- måte: dynamisk Tilgjengelig hos: gratis nedlasting hos StatPed.	Formål: Arbeidsprøven kartlegger lesingen og det språklige grunnlaget til elever. Finne hvilken type støtte eller undervisning eleven trenger for å komme videre i sin utvikling. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Lese- og skriveferdigheter. Beskrivelse av prøven: Arbeidsprøven er en samling oppgaver som er relevante ved kartlegging av lese- og skriveferdighet hos elever i grunnskolen. Den kan benyttes i forhold til enkeltelever som skårer svakt på gruppeprøver eller elever som av andre grunner bør kartlegges med henblikk på å lage et tilpasset undervisningsopplegg. I tillegg til å finne oppgaver som kan benyttes til å finne elevers aktuelle mestringsnivå, har vi vært opptatt av å bygge en bro mellom kartlegging og tiltak. I Arbeidsprøven er det ikke lagt vekt på standardiserte (normerte) prøver. Ved undervisning av elever er det ofte viktigere å vite hva eleven faktisk kan (automatisert, med anstrengelse, med hjelp) enn hvor dårlig eleven fungerer i forhold til et aldersgjennomsnitt.
Ordleseprøven(64ord) OL64 Ordleseprøven(120 ord) OL 120 	Trinn OL64: 2.trinn OL120: 3.trinn Kartleggings- måte: Screening(hel klasse) tilgjengelig hos: Cappelen Damm	Formål: Kartlegging av lese- og skriveferdigheter Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Lese- og skriveferdigheter Beskrivelse av prøven: Ordleseprøven OL64 har 64 oppgaver med enkle og vanlige ord. Prøven passer best i 2. klasse. Ordleseprøven OL120 har 120 oppgaver med ord av en viss vanskelighetsgrad. Prøven passer best i 3. klasse. Kartleggingsprøvene OL gir nyansert og systematisk informasjon om ferdigheter som er viktige for en god lese- og skriveutvikling.

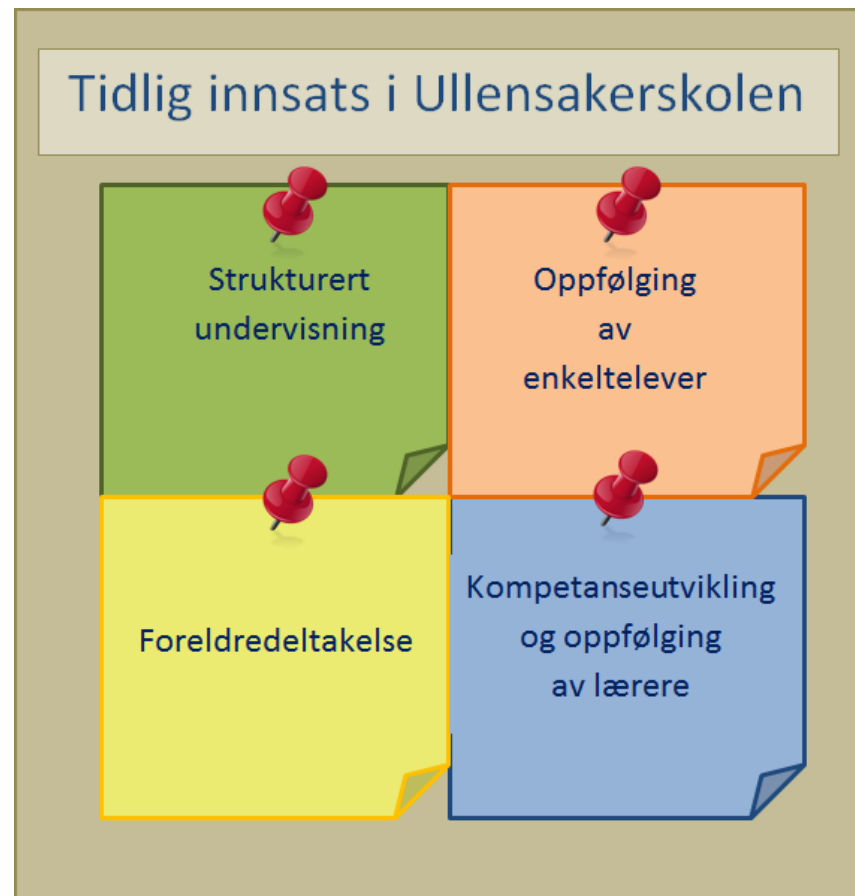
Mini SL-1 (Setningsleseprøve) Mini SL - 2 	Trinn SL-1: 2.trinn SL-2: 3.trinn Kartleggings- måte: Screening Tilgjengelig hos: Cappelen Damm	Formål: Kartlegging av elevenes leseforståelse, skriveferdigheter og holdning til lesing. Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Leseforståelse, skriveferdigheter og holdning til lesing Beskrivelse av prøven: Setningleseprøven MiniSL1 kartlegger elevenes leseforståelse, skriveferdigheter og holdning til lesing. Prøven passer best i 2. klasse. Setningleseprøven MiniSL2 kartlegger elevenes leseforståelse, skriveferdigheter og holdning til lesing. MiniSL2 passer best for 3.trinn. Kartleggingsprøvene MiniSL gir nyansert og systematisk informasjon om ferdigheter som er viktige for en god lese- og skriveutvikling.
STAS (Standardisert test i avkodning og staving) 	Trinn: 2.-10.trinn Kartleggings- måte: Hel klasse, individuell Tilgjengelig hos: PP-tjenestens materiellservice	Formål: Tidlig oppdagelse av lesevansker, kartlegging av leseprosessen, tilpasset hjelp, oppfølging av utviklingen Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Avkodning, staving Beskrivelse av prøve: STAS er utarbeidet som et hjelpemiddel for tidlig oppdagelse av lesevansker, kartlegging av leseprosessen, tilpasset hjelp og oppfølging av utviklingen. STAS måler hvor godt eleven avkoder og staver i forhold til barn på samme alder, men også i forhold til eldre og yngre barn. Testen kan benyttes på barn fra 2. trinn og ut ungdomsskolen. Alle delprøver og prøver er detaljert etter normer. Testen kan også brukes på eldre barn, eller voksne, men da er det ikke egne normer for disse prøvene. Prøven består av ulike deler: gruppeprøver, to orddiktater, benevningshastigheter for tall og bokstaver.

Kåre Johnsen 	Trinn: 2-7.trinn	Formål: Avdekke rettskrivingsproblematikk
	Kartleggings- måte: Hel klasse	Faglig område/ferdigheter som kartlegges: Rettskriving
	Tilgjengelig hos: PP-tjenestens materiellservice	Beskrivelse av prøve: Standardisert 40-ord diktat. Serien «Orddiktater 2.-7. klasse for vurdering av rettskrivingsvansker» er utarbeidet for å gi lærere, spesialpedagoger og andre et nytt hjelpemiddel for å hjelpe de elevene på barnetrinnet som har rettskrivingsvansker. Orddiktatene består av 40 ord for klassetrinnene 2.-7. klasse. Prøven er ikke tidsbegrenset, men gjennomføres sammenhengende i løpet av en skoletime. Prøven tas i samlet klasse, helst tidlig på dagen.

Tidlig innsats i Ullensakerskolen

Systematisk stasjonsarbeid for å jobbe med veiledet lesing og regning
med bruk av digitale verktøy

(Utarbeidet fra modellen Tidlig Innsats Early Years)

Strukturert stasjonsundervisning

Komponenter i stasjonsundervisning:

- Tydelig klasseledelse og strukturert organisering/innredning av klasserommet
- En undervisningsform som i varetar tilpasset opplæring for elevene
- Stasjonsundervisning kan benyttes i de fleste fag fra 1.-10.trinn
- Lærer bruker modellering for å veilede og motivere elevene til selvstendig arbeid
- Kartlegging for å stadfeste elevenes mestringsnivå slik at elevene får veiledning og opplæring ut i fra sitt læringspotensial
- Arbeidsoppgavene differensieres slik at elevene får jobbe med passe utfordrende oppgaver slik at de føler seg trygge samtidig som de får strekker seg mot ny lærdom
- Klassen deles opp i mindre grupper og lærer veileder en og en gruppe på den lærerstyrte stasjonen

Hvorfor velge stasjonsundervisning:

- En strukturert undervisningsform som legger til rette for å jobbe med veiledet lesing/regning med små elevgrupper av gangen.
- En organisering som legger til rette for å veilede og jobbe med flere grunnleggende ferdigheter i en og samme undervisningsøkt.
- Den strukturerte undervisningsformen gir forutsigbarhet for elevene.
- Innarbeide gode rutiner og selvstendighet.
- Elevene lærer seg å ta ansvar for eget arbeid i samarbeid med gruppen sin.
- Enklere for lærer å følge opp enkeltelever når klassen er delt inn i mindre grupper.
- Det vil i stor grad være enklere å nivå tilpasse oppgaver når elever med like læringsforutsetninger er i en og samme gruppe.
- God muligheter for variasjon i arbeidsoppgaver.
- Lar elevene jobbe ut i fra sin foretrukne læringsstil.

Faktorer som er viktige for å oppnå gode resultater:

- En god klasseledelse er avgjørende for å lykkes med stasjonsundervisning
 - Innføre tydelige regler for stasjonsundervisning.
 - Elevene må være innforstått med at de ikke skal be om hjelp fra lærer som er på lærerstyrt stasjon.
- Sette av nok tid til å innarbeide rutiner og struktur i arbeid på stasjoner.
 - Fra skolestart og frem til høstferien bør fokus være på innlæring av ansvar, selvstendighet i arbeid, lydnivå og forflytning i klasserommet
- En involvert ledelse som legger til rette for at lærerne skal lykkes
 - Ved førstegangs oppstart på skolen må det settes av tid i personalgruppa til planlegging rammene: organiseringen, ressursbruk, innholdet og bruk av læringsmateriell
 - Dette må det brukes tid på før det settes i gang i klasserommet
 - Personalet må få tid til å planlegge innhold og bestilling/produksjon av undervisningsmateriell
- God organisering og godt samarbeid mellom lærerne og avsatt tid til observasjon og kollegaveiledning
- Tid til evaluering av arbeidet og oppgavene
- Spesialundervisning kan bli gjennomført i klasserommet ved at spesialpedagog er til stede og følger en elev/gruppe gjennom økten
- En ressurslærer som kan følge opp elever som strever med lesing (ikke elever med vedtak om spesialundervisning)
 - Eget opplegg som gjennomføres parallelt med klasseromsundervisningen
 - Tett oppfølging og intensive en-til-en-økter/grupper med elever på samme nivå i leseutviklingen
- Godt foreldresamarbeid
 - Gjennomgang av metoden det arbeides med i klasserommet på første foreldremøte ved skolestart.
 - Leskort som det kvitteres på hver dag (lærer følger opp, evt. ledelsen ved behov)
 - Forventningsavklaring angående oppfølging hjemme. Engasjement fra foresatte skaper motivasjon for elevene.
- Erfaringsdeling og kompetanseutvikling gjennom samarbeid med lærere på andre skoler som arbeider på samme måte. I Ullensaker er Hovin besøksskole.
- Det anbefales minimum to økter i uka. Hver økt 90 - 120 minutter. Tidsrammen avhenger av antall grupper og stasjoner.
- Hver undervisningsøkt skal bare omfatte et fag. Alle stasjonene skal ha en rød tråd slik at elevene får jobbe mot samme læringsmål på ulike måter fra stasjon til stasjon.

Organisering av læringsøker:

- Alle elevene begynner økten ved et felles samlingspunkt i klasserommet, helst ved tavla. Læreren går gjennom økten, og har fokus på læringsmålene elevene skal gjennom.
 - Noen mål bør være felles, mens andre mål kan være tilpasset gruppene.
 - Lærer visualiserer og modellerer oppgaver for elevene slik at de er selvdrevne når de kommer ut på stasjonene.
- Oversikt over stasjonene og rullering av gruppene visualiseres for elevene på tavle/elektronisk tavle.
- Når fellesdelen er over, går elevene til sin stasjon.
 - De svakeste elevene begynner alltid på lærerstyrt stasjon.
 - Gruppene starter alltid på samme stasjon i en innkjøringsperiode og det er en stor fordel at det er lik rullering på rekkefølgen av stasjonene hver gang.
 - Denne strukturen skaper forutsigbarhet for elevene og de behøver ikke bruke energi på å orientere seg om hva de skal eller på hvilke stasjon de skal på.
- Elevene jobber på hver stasjon i 12-15 minutter. Skifte av stasjon markeres med et signal som er kjent for elevene.
- Elevene får klare instruksjoner på hva de skal gjøre dersom de fullfører oppgaven før signal om bytte av stasjon gis.
- Når alle gruppene har vært gjennom alle stasjonene, avsluttes økten på samme samlingssted som ved oppstart.
 - Gjennomgang og refleksjon over hva elevene har lært (kan gjøres kort etter hver stasjon, avhengig av målene elevene skal arbeide med).

Klasserommets møblering/grupper:

- Klasserommet møbleres slik at det er plass til 4-6 ulike stasjoner (se punkt senere for alternative stasjoner)
 - For å sørge for forutsigbarhet for elevene anbefales det at det settes opp de samme stasjonene i hver økt over en periode.
 - Stasjonene merkes godt (med egne slikt/lapper) slik at det er lett for elevene å orientere seg om hvor de ulike stasjonene er i klasserommet.
- 4-5 elever på hver gruppe. Gruppene bør være nivådelte, dynamiske grupper. Gruppeinndelingen gjøres ut i fra kartlegging og leseferdigheter
- Hver elev eller gruppe har en egen hylle/eske med faglige tilpassede oppgaver (gruppeleder har ansvar for å hente/rydde oppgaver)
- Stasjonene er selvinstruerende og alt nødvendig utstyr er lagt klart på alle stasjoner (blyanter, farger, viskelær, formingsutstyr, spill osv. -sekken legges igjen i gangen/ved tavlen)
- Elevene øves opp i å arbeide uten lærers støtte. Elevene på gruppa må hjelpe og støtte hverandre. Dersom ingen av elevene på gruppa forstår oppgaven, skal elevene legge denne oppgaven bort uten å forstyrre lærer som er på lærerstyrt stasjon.
- Rommet er godt utstyrt med materiell og litteratur. På veggene skal det henge læringsstøttene oppslag som f.eks. alfabet og tallinje/perlesnor. Dette kan gjerne henge flere steder og helst i elevenes høyde. .
- Viktige ord og begreper skal være synlige for elevene

Stasjon	Innhold	Organisering	Variasjoner i arbeidet
Lærerstyrt- stasjon Veiledet lesing Veiledet regning	• Veiledet lesing / veiledet regning • ord og begreper • introduksjon av nytt læringsstoff • modellering fra lærer	• De svakeste elevene begynner her, ved stasjonsslutt gis det instruksjoner om det videre arbeidet. • Veiledet lesing/ veiledet regning <u>Læreren må arbeide uforstyrret på denne stasjonen</u>	• Aktivere forkunnskaper • Variere lese måte • refleksjon rundt tema og læringsmål • veiledning på nye oppgaveformer
ABC-/123- stasjon	• Skrivetrening/- matematikkoppgaver • Arbeidsoppgaver i bok eller på ark	• Elevene jobber med ulike oppgaver til tema. <u>Elevene jobber selvstendig og kan samarbeide i tråd med reglene som er avtalt for dette.</u>	• Bokstav- og tall gjenkjenne • plassering av bokstav/lyd i ord • avskrift/kreativ skrift. • Skriveoppdrag (for eksempel å skrive til bilde)
Lese-/lyttestasjon	• Nivåtilpassede bøker elevene kan velge å lese fra (tilpasset gruppenivået) • Selvstendig lesing • Lystlesing	• En hyggelig krok hvor elevene får gode leseopplevelser • Bøker organisert i nivåer f.eks. med fargekoder. • Oppgaver/spill som øver opp leseferdigheter <u>Elevene leser for seg selv eller gruppa samarbeider dersom det er gitt en oppgave som krever dette.</u>	• Bokstavgjenkjenning, for eksempel bokstavjakt • Hvor i ord finne vi bokstaven. • Lese non-ord • Språkverksted • Spill med bokstaver/lese små ord.
Data/iPad- stasjon	• Ulike oppgaver på data eller iPad (med tastatur)	• Elevene jobber individuelt ved hver sin datamaskin eller Ipad. • Eleven lærer å logger på/av med eget brukernavn og passord	• Pålogging • Søk opp ulike nettsider • Kjenne igjen bokstaver og nummer • følge instruksjoner • skrive seg til lesing • pedagogiske program/apper • nettsider • touch

Stasjon	Innhold	Organisering	Variasjoner i arbeidet
Kunst og håndverk-stasjon	• Finmotorikk • Kreativitet • Utforske materialer Skape noe til tema	• Arbeid med å illustrere, forme, lage og bygge • Stasjonen dekker deler av k&h -faget <u>Elevene jobber for seg selv eller gruppa samarbeider dersom det er gitt en oppgave som krever dette.</u>	• Klippe, lime • Tegne, male • Jobbe med naturmaterialer • Lage plakater til tema Telle og sortere
Bygg- og konstruksjons-stasjon	• Praktiske oppgaver • Jobbe finmotorisk • Følge instruksjoner og bruksanvisninger	• Individuelle eller samarbeidsoppgaver. • Gruppa får et oppdrag som skal utføres, f.eks. bygge noe etter en bruksanvisning. <u>Det må legges til rette for at gruppa kan samarbeide dersom det er gitt en oppgave som krever dette.</u>	• Stimulere kinestetisk og taktil sans • leting og funn • Problemløsning • følge instruksjoner • Årsak og virkning
Spillstasjon	• Elevene arbeider enten i par eller gruppevis med ulike spill (kortspill, brettspill osv.) • Øve konsentrasjon og hukommelse. • Sosiale ferdigheter som turtaking og følge spilleregler.	• Et forhåndsbestemt spill spilles • Elevene øver på å vente på tur og følge regler i spill uten voksenstøtte.	• Språkverkstedet • Gulvspill • Memory • Smart Board • Alias • Lage egne spill • Løko • Kortspill

Lenkesamling nettsider til mulig bruk på IKT stasjonen:

Nettsider – flere fag:

Moava del og lær: <https://www.moava.org/>

Salaby: www.salaby.no

Gruble net <http://www.gruble.net/>

Matematikk:

Grunntall <http://www.grunntall.no/>

Multi <http://podium.gyldendal.no/multi?page=elev>

Radius <http://radius1-4.cappelendamm.no/>

Tusen millioner <http://tusenmillioner1-4.cappelendamm.no/>

<http://tusenmillioner5-7.cappelendamm.no/>

Max fri <http://max123.cappelen.no/maxFri/main.asp>

Norsk:

- Salto øverom 5A
- Salto øverom 5B
- Øve skj-lyden # Øve kj-lyden
- Diktat kj-lyden # Diktat skj-lyden
- Zeppelin rettskriving
- Salto - norsk øverom
- Lek- og aktivitetsbank (pdf)
- Interaktiv bildeordbok - for minoritetsspråklige
- ABC-boka - lese- og skriveopplæring
- Skriveskolen - nyttige tips til skriving
- Ressurssidene - skrivetips, grammatikk, sjangere
- Cappelens ABC 1-2 - Cappelens norskverk
- Safari ABC 1-2 - Gyldendals norskverk
- Safari 1-7 - Gyldendals norskverk
- Agora 3-7 - Gyldendals norskverk
- Zeppelin 1-4 - Aschehougs norskverk
- Zeppelin 5-7 - Aschehougs norskverk
- Alfabettrening - Norsk nettskole
- Bokstavtrening og spill - Norsk nettskole
- ABC-spillet - fang bokstavene
- Vokalbiblioteket - Norsk nettskole
- Cartoonist 1-10 - lag din egen tegneseriestripe
- Fagbokforlaget - norsk
- Tegnsetting – norsk
- Kaleido <https://kaleido1-4.cappelendamm.no/>
- Ordriket <https://ordriket.no/>